

Č - 47

1951

ВОЈНО ДЕЛО

2

1 9 5 1

ВОЈНО ДЕЛО

ОРГАН МИНИСТАРСТВА НАРОДНЕ ОДБРАНЕ ФНРЈ

БРОЈ 2

МАРТ—АПРИЛ 1951

ГОДИНА III

Бр. ев. 1878

САДРЖАЈ

	Стр.
Генерал-лајтнант Раде Хамовић : Мобилизација, концентрација и стратемски развој — — — — —	3
Пуковник Векослав Колб : Коњица некад и сад — — — — —	29
Потпуковник Антоније Секељ : Борбена дејства у равници — — — — —	43
Мајор Драгољуб Бабић : Размишљања о одбрани — — — — —	49
Пуковник Милисав Перишић : Противавионска одбрана трупа на планинском земљишту — — — — —	54
Потпуковник Др. Ђорђе Драгић : Губици људства у рату — — — — —	65

ИЗ ИСТОРИЈЕ РАТНЕ ВЕШТИНЕ

Пуковник Бранко Поповић : Колубарска операција — — — — —	75
---	----

ИЗ ИНОСТРАНИХ АРМИЈА

33 Потпуковник Александар Бакић : Организација сувоземних јединица Совјетске армије — — — — —	109	✓
34 Потпуковник Милан Доротка : Напад армиског корпуса америчке армије — — — — —	118	✓
35 Пољска армија — — — — —	129	✓
36 Заштита војничког одела од запаљивих средстава — — — — —	130	✓
37 „Царп“ — нови транспортер за пешадију — — — — —	131	✓

ПРИКАЗ КЊИГА И ЧАСОПИСА

38 Потпуковник Ф. О. Микше : Тајне снаге (техника подземних покрета) — — — — —	133	✓
39 Потпуковник Д. Паркер : Заштита трупа од дејства атомске бомбе — — — — —	141	✓
40 Генерал Кирниер : Пешадија и маневар на аутомобилима — — — — —	147	✓
41 „Nü“ Искуства са ратишта у Кореји — — — — —	149	✓
42 Потпуковник Т. Ј. Беџер : Самоодбрана артиљерије на ватреном положају — — — — —	151	✓
43 Генералмајор С. Е. Хорт : Обједињавање видова артиљерије у САД — — — — —	152	✓

Редакциони одбор: Генералмајор Милинко Ђуровић, генерал-лајтнант Ђоко Јованић, генерал-лајтнант Душан Кведер (одговорни уредник), генерал-лајтнант Данило Лекић, генерал-лајтнант Љубо Вучковић

Адреса редакције: Војна пошта 4426 — Београд

Генерал-лајтнант РАДЕ ХАМОВИЋ

МОБИЛИЗАЦИЈА, КОНЦЕНТРАЦИЈА И СТРАТЕГИСКИ РАЗВОЈ

Мобилизација, концентрација и стратeгиски развој обухватају велики број сложених питања и проблема који се не могу потпуно обрадити у једном чланку. Стога ћемо подвући неке њихове најважније карактеристике и поставити само нека актуелна питања из ове области да бисмо одредили место, улогу и значај ових стратeгиских радњи у оквиру ратног плана и ратних припрема уопште.

Према развоју производних снага и променама у друштвеним односима, мењале су се потребе и могућности друштва у свакој фази његовог развитка. Упоредо са развојем друштва, развојем ратне технике, саобраћаја, веза итд. мењали су се и развијали организациски облици и састав војске, карактер радова и начин ратовања, а самим тим нужно је долазило и до одговарајућих промена у карактеру и начину извођења мобилизације, концентрације и стратeгиског развоја. У разним фазама друштвеног развитка, ове стратeгиске радње имале су различите задатке, обим и значај, мењала се њихова улога и место у ратном плану. Узев уопште, тај развој се кретао и по форми и по садржају од простог ка сложеном, од изолованости и оштрог раздвајања ка њиховој све тешњој повезаности и стапању.

Цело преткапиталистичко доба карактерише се малим и релативно тромим армијама, једноставним и спорим мобилизацијама и концентрацијама и строго одвојеним извршавањем мобилизације, концентрације и стратeгиског развоја. Ове радње су се једноставно настављале, односно претходиле једна другој, без чврсте унутрашње повезаности. Заштита мобилизације, концентрације и стратeгиског развоја није имала особитог значаја; концентрациске просторије биле су повучене дубље уназад и нису се поклапале са просторијама стратeгиског развоја. Ратне припреме, узев у целини, биле су веома скромне и ограничавале су се само на нека питања (претежно око изградње утврђених рејона или градова, око припреме залиха хране, изградње комуникација и слично), не захватајући ни изблиза цео друштвени и државни живот. Мобилизација и мобилизациске припреме сводиле су се, углавном, на формирање ратних оружаних снага, а концентрациских припрема готово није ни било.

У даљем развоју капитализма настају крупне измене у односу на армије и њихову мобилизацију, концентрацију и стратeгиски развој, наро-

чито избијањем Француске буржоаске револуције, са којом стварно почиње нова епоха војне историје. Наместо дотадашњих малих стајаћих војска плаћеничко-професионалног карактера, појављују се велике, мирнодопске и ратне армије са националним обележјем. Док је крајем XVII века, у доба свога највећег успона, стајаћа војска у Пруској бројала свега 200.000, дотле је 1799 год. француска револуционарна војска имала преко 800.000 војника, а 1812 године Наполеон је само на Русију повео „Велику Армију“ од 570.000 људи. У доцнијим ратовима, нарочито у току Руско-јапанског, Балканског и Првог светског рата, на ратним поприштима редовно учествују веома јаке ратне армије (неколико пута веће и јаке од кадровских — мирнодопских оружаних снага дотичних држава). На тај начин, ратови армија претварају се у ратове народа и држава, сукоби више не трају неколико сати или дана, већ месецима и годинама; ради остварења ратних циљева трајно се ангажују све расположиве снаге и средства (у ратним армијама активно учествује и до 23% ставновника појединих земаља), ратни напори досежу велике размере, а мобилизациске и ратне припреме постају врло опсежне тако да претстављају општедржавни проблем прворазредног значаја. То значи да мобилизација не обухвата више само питање стварања малих ратних армија, већ једновремену мобилизацију широких размера како војске, тако и целе државе и њихово превођење на нове — ратне услове и потребе. Мобилизација се не исцрпљује ни тиме, она, у разним формама, траје и даље, кроз цео рат, активирајући све даље и нове изворе нужне за потхрањивање ратне оружане силе и вођење рата уопште. Мобилизација војске постаје органски, саставни део општедржавне мобилизације, а мобилизациске припреме део општедржавних ратних припрема. Према томе, мобилизација је добила нове, шире и сложеније задатке, од ње се тражи да у најкраћем времену створи и оформи бројно велику и способну оружану силу. Исто тако, нови општи услови ратовања постављају шире и сложеније задатке и концентрацији војске, јер на удаљене концентрациске просторије треба брзо, уредно и потпуно пребацити велики број јединица и огромне количине средстава. Истина, нова техничка средства, повећана покретљивост самих војска и нови саобраћајни услови објективно су омогућавали да се концентрације изврше врло брзо и у беспрекорном реду.¹⁾

Међутим, поред повољних објективних услова за извршење брзе мобилизације, концентрације и стратезиског развоја постоји и могућност њиховог озбиљног ометања и угрожавања (нарочито због повећане покретљивости и ударне моћи војске и сталног прогресивног развоја ваздухопловства, морнарице, тенковских и механизованих јединица, средстава за везу и слично), тако да се поставља веома актуелан проблем њихове свестране за-

¹⁾ У концентрацији Пруске војске 1870 године, само железницама, пребачено је на концентрациске просторије око 550.000 људи и 150.000 коња у 1.300 железничких транспорта, а Немци су, исто тако, 1914 године, пребацили преко 3.000.000 људи и близу 900.000 коња у 11.000 железничких концентрациских транспорта. У концентрацији француске војске 1914 године, само на источно-француским железницама, у току месеца августа, саобраћало је 8.000 концентрациских возова. Од 9—11 августа, тј. у дане најинтензивнијег концентрациског превозења, било је железничких станица које су пропуштале више од 300 возова дневно, што значи сваки 4—5 минута по један воз. Концентрације немачке и француске војске 1914 године, иако се радило о милионским војскама, извршене су у потпуном реду за време од свега 9 дана.

штите. Ако се томе дода огроман значај почетних судара по даљи ток рата и уочи велика криза коју преживљава свака, а особито нападнута земља за време мобилизације, концентрације и стратeгиског развоја, онда је потпуно јасно какав значај има заштита и обезбеђење мобилизације, концентрације и стратeгиског развоја у циљу што сигурнијег, преброђавања тако тешке кризе. Но ово питање још увек се различито третирало и, углавном, потцењивало. За заштиту мобилизације, концентрације и стратeгиског развоја најчешће су се предвиђале недовољне снаге, често само граничне трупе, део јединица резервне војске и специјални мањи одреди, подржани највише по којом кадровском јединици и ослоњени на низ неповезаних граничних утврђења сталног или полусталног типа. Стратeгиска авијација и стратeгиска коњица сматрале су се још увек основним средствима за њихово ометање, а улога тенковских и моторизованих јединица делимично се потцењивала. Доцније, пред Други светски рат, све се више уочава могућност дубљег уклињавања нападачевих тенковских и механизованих јединица, ваздухопловних снага и десаната у распоред браниоца, те се истиче све већи значај заштите мобилизације, концентрације и стратeгиског развоја војске, нарочито у погледу ПАО и ПТО. Међутим, пошто се није довољно уочила велика ударна и пробојна моћ модерних армија и маневарски карактер будућих операција, и пошто се живело још под утисцима позиционог карактера Првог светског рата, при решавању питања заштите мобилизације, концентрације и стратeгиског развоја војске придавао се претерано велики значај утврђивању граничних зона, запостављајући припремање јаке оперативне војске, војске која ће бити кадра да одоли сваком упаду нападача до завршетка сопствене мобилизације, концентрације и стратeгиског развоја. Тако се дошло на идеју о неопходном утврђивању читавих рејона или чак и појасева у типу сталне фортификације, брањених специјалним тврђавским јединицама, припремљеним за вођење дуге одбране и помогнутим редовно недовољним деловима оперативне војске. Тако утврђени рејони, односно појасеви, имали су да послуже и као ослонац за извођење напада, односно за маневар снагама у извођењу одбране и сл. (Најразвијенији тип таквих фортификациских постројења имали су Французи — „Мажино линија“ и Немци — „Зигфридова линија“).

У новим условима, концентрација и стратeгиски развој војске добили су ново место и шири значај. Они се изводе једновремено и сливају у јединствену стратeгиску радњу, уско повезану и са мобилизацијом војске. Концентрација војске потпуно се стапа са стратeгиским развојем, обухватајући само организациско-техничка питања око пребацивања јединица, установа и средстава ради извршења стратeгиског развоја. Стратeгиски развој се остварује извршењем саме концентрације војске. У оквиру стратeгиског развоја оперативна тела, свако за себе, врше свој развој, а унутар ових тактичке јединице. Према томе, стратeгиски развој, поред стратeгиског, обухвата и део оперативног и тактичког развоја (који се остварује и за време стратeгиског развоја). Дефинитивним доласком јединица, установа и средстава на одређене концентрациске просторије завршава се концентрација војске, а тада је у суштини готов и стратeгиски развој. Он се после тога само продужава у форми оперативно-тактичког развоја нижих тела, који

се врши позади стратегиског фронта у циљу заузимања полазног распореда пред почетак операција. Да би се тако сложени и обимни задаци концентрације војске могли извршити у сваком даном моменту, у реду и за најкраће време, неопходне су благовремене, врло обимне и сложене концентрациске припреме организациско-техничке, материјалне и морално-политичке природе, не само у армији, него и на готово целом ратишту.

Концентрациске припреме, као део општедржавних ратних припрема састоје се, пре свега, у томе да се на најцелисходнији начин искористе све саобраћајне могућности за најбрже и најподесније пребацивање мобилисане оружане силе на одређене концентрациске просторије ради остварења предвиђеног стратегиског развоја у потребном моменту. Пошто се одвијају у армији и ван ње, ове припреме имају свој армиски и ванармиски део. Армиски део, обично, обухвата израду планова концентрације војске, организацију управљања саобраћајем за време концентрације, мере материјално-техничке природе (дуж концентрациских комуникација и на концентрациским просторијама), израду перспективних и ближих планова за уређење комуникација и саобраћаја на ратишту у целини, итд. Ванармиски део концентрациских припрема обухвата: конкретне мере организациске и материјално-техничке природе ради свестраног уређења комуникација и саобраћаја у циљу стварања најбољих услова за извршење планова концентрације, усмеравања даљег унапређивања саобраћаја према новим захтевима концентрације, итд.

У доба савременог империјализма и постојања непомирљивих противуречности у свету, у условима стварања широких савеза и сврставања држава света у разне блокове, сваки локални сукоб претставља латентну опасност да се прошири у свеопшти рат, који би данас имао далеко веће, теже и трајније последице за побеђеног него икада раније. Због тога савременом рат, данас више него икада раније, захтева дуготрајна и крајња напрезања свих могућности државе и народа у циљу његовог успешног вођења и извојевања победе. Да би ублажио сопствена напрезања, нападач настоји да рат што пре оконча, док се није даље проширио. Он настоји да се обрачуна са браниоцем док се он још није прибрао, да га разбије и победи првим ударцима. Због тога нападач настоји да створи сигурну стратегиску премоћ за почетне операције, а такве његове тенденције нужно изазивају одговарајуће противмере браниоца. Бранилац, такође, настоји да створи почетну премоћ и да од нападача што пре преотме стратегиску иницијативу, или бар што више ублажи штетне последице свога неповољног општег положаја. На тај начин и нападач и бранилац, још у почетку рата, врше велике напоре и на ратно поприште изводе веома јаке војске и огромне количине средстава. Услед ове околности и на основу искуства из Другог светског рата коренито су измењена схватања по многим питањима мобилизације и стратегиског развоја са концентрацијом војске, што је истакло њихов одлучујући значај по општу бојну готовост целокупних оружаных снага. Због тога је природно што ове радње спадају међу најактуелнија стратегиска питања, нарочито у условима почетне стратегиске дефанзиве и одбране мањих држава.

Мобилизација војске може бити општа и делимична, јавна и тајна. Стратегиски развој такође се може извршити општом или поступном кон-

центрацијом, јавно или тајно. На општу мобилизацију редовно се надовезује општи стратeгиски развој целокупних оружаних снага. Делимична мобилизација и њој одговарајући поступни стратeгиски развој обухватају само један део оружаних снага. Када ће се који вид мобилизације и стратeгиског развоја примењивати зависи од односа снага, идеје ратног плана и многих других фактора. У задњем рату, готово све зарађене земље, са мање или више успеха, почињале су делимичном мобилизацијом и поступном концентрацијом вршиле стратeгиски развој и на тај начин још у припремној фази постепено прелазиле на ратну ногу, да би на концу, уочи рата или непосредно по његовој објави, редовно приступиле општој мобилизацији и стратeгиском развоју. Ипак, може се рећи да су тајна и делимична мобилизација, односно поступни стратeгиски развој, својственији нападачу, а општа и јавна браниоцу. Тајне мобилизације и стратeгиски развој обично су маскирани разним маневрима и сменама јединица, извођењем одбранбених и јавних радова и тсл.

* * *

Елементи ситуације на којима се заснива мобилизација и стратeгиски развој са концентрацијом војске многобројни су и у одређеним условима могу имати већег или мањег значаја за решавање разних питања из те области. У даљем излагању дотакнућемо само нека, актуелнија питања која испољавају јачи утицај на одређивање места и улоге наведених припремних стратeгиских радњи у оквиру ратног плана.

С обзиром на циљеве и политичко-економске тенденције владајућег друштвеног поретка, на односе са другим земљама, општи и посебни географско-стратeгиски положај, итд., свака и најмирољубивија држава, у данашњим условима, може бити нападнута и на тај начин заратити са овом или оном државом и бити при томе сама или у савезу, тј. за сваку државу може наступити **више различитих, више или мање вероватних ратних случајева**. За сваки такав ратни случај израђује се још у миру **посебна варијанта ратног плана**, а све оне скупа чине **јединствени — општи ратни план**. За сваку варијанту ратног плана ради се **пројект општег стратeгиског плана** (који, у извесним случајевима, може имати и по једну до две подваријанте), а на основу њега израђују се пројекти посебних операционих планова за одговарајућа стратeгиска, односно оперативна тела. Мирнодопска разрада пројекта офанзивног стратeгиског плана може да буде нешто детаљнија и одређенија, нарочито за прву фазу операција, док је код дефанзивног пројекта само начелна, врло гипка и еластична, да би детаљнију конкретизацију добила тек по разјашњавању ситуације, уочи непосредне примене извођења почетних дејстава.¹⁾ Према томе, пројект општег стратeгиског плана и пројекти посебних операционих планова, који из њега произилазе, претстављају једну одређену варијанту ратног плана. **Стратeгиски развој оружаних снага остварује се концентрацијом војске на основу про-**

¹⁾ Пројект стратeгиског плана („пројект почетног операционског плана“) код српске војске 1914 године имао је дефанзиван карактер и он се модифицирао неколико пута, док није добио завршну форму тек у јеку Церске битке.

јекта општег стратегиског плана, а сама концентрација се изводи на основу плана концентрације војске (који је уствари саставни део пројекта општег стратегиског плана).

Ратни план има свој општи и посебни део. Док општи део ратног плана разматра и решава питања која служе као заједничка платформа за све варијанте ратног плана, дотле се у посебном делу разрађују одвојено сви предвиђени ратни случајеви. То значи да посебних прилога има онолико колико се обради ратних случајева. Пошто је војна стратегија саставни део политичке стратегије владајуће класе и партије, то се и ратни план, пре свега, мора заснивати на смерницама политичке стратегије. Док политичка стратегија одређује политички циљ и даје средства за вођење рата, дотле војна стратегија одређује стратегиски циљ и регулише непосредну израду ратног плана (на тим пословима раде Главни генералштабови у свим земљама). Стога се ратни план заснива на свестраној процени свих фактора дате војно-политичке ситуације и истовремено утиче на решавање питања из те области у складу са могућностима земље и интересима њене одбране. Према томе, општи део ратног плана редовно обухвата: општу процену војно-политичке ситуације, одређивање оружане силе у миру и рату, питања организације, формације и мобилизације војске, опште мере материјално-техничког обезбеђења, вођења рата у целини и његових етапа и кампања, уређење и заштиту ратишта, итд. Посебни део ратног плана углавном обухвата разраду пројекта општег стратегиског плана и пројекта посебних операцијских планова у којима се предвиђа и планира ангажовање оружаних снага у одређеном ратном случају; ту спадају и питања стратегиског развоја са концентрацијом, разне мере материјално-техничког обезбеђења и слично.

Према томе, **теорија о постојању више ратних планова не може се потпуно оправдати**, тим пре, што је сва проблематика општег дела ратног плана такве природе да се не може и не сме прилагођавати према условима само једног ратног случаја. Напротив, општи део ратног плана треба да решава питања у складу са интересима свих ратних случајева, дајући, евентуално, извесну предност оним питањима која се односе на највероватнији ратни случај.

Одређивање „основне идеје ратног плана“, тј. утврђивање јасног ратног циља (политичког и стратегиског), предвиђање карактера рата и његових етапа и кампања, затим потребних снага и средстава за достигнућа постављених циљева одређивање опште замисли маневра и, у вези са тим, пројектовање почетног груписања снага и средстава (стратегиски развој), не може се оштро раздвајати нити решавати изоловано и ван пројекта стратегиског плана. Напротив, сва ова питања су међусобно нераздвајно повезана, тако да претстављају саму суштину пројекта стратегиског плана, на чему се и заснива његова разрада. Пројект стратегиског плана не бави се само питањима почетних судара и операција. Истина, у пројекту стратегиског плана нешто се детаљније и конкретније предвиђа употреба оружаних снага у првој етапи, односно кампањи, за почетне операције, нарочито у офанзивном плану, али се у њему, исто тако, одређујући „основну идеју ратног плана“ предвиђају и грубо планирају извесна питања која се односе на цео ток рата, до остварења ратног циља (циљ рата и етапе његовог

остварења, карактер рата, материјалне потребе и сл.). Стога се и назив „пројект почетног стратeгиског плана“, или како се најчешће назива, „пројект почетног операциског плана“, не би могао узети као потпуно тачан, те је боље да се зове само „пројект стратeгиског плана“. Из саме речи „пројект“ јасно се види да то није дефинитиван нити потпун план који се не може мењати, већ да му претстоји дотеривање према развоју ситуације и да ће коначну форму добити тек уочи његове непосредне примене.

Сваким пројектом стратeгиског плана одређује се, поред осталог, шире и уже основно груписање снага и средстава с обзиром на општу и посебне идеје маневра и употребу тих снага и, у вези тога, њихових посебних улога, ближих и следећих задатака, у целини и по фронтovima, војиштима и правцима, итд. **Баш ова питања претстављају суштину стратeгиског развоја. То значи да стратeгиски развој произлази из пројекта стратeгиског плана, тј. претставља његов елемент и неразводни део.** Према томе, за потпуно решење свих основних питања стратeгиског развоја, пројект стратeгиског плана треба да предвиди и одреди:

— основну деобу и груписање снага и средстава по фронтovima, а у оквиру ових по војиштима и правцима, одређујући при томе састав и груписање стратeгиске резерве и делова за заштиту мобилизације и стратeгиског развоја оружаних снага, као и унутрашњости ратишта, установе и јединице за допуске и наставне центре и томе слично;

— организовање и формирање мобилисаних јединица у више састава до укључно највиших стратeгиских тела и основе тог формирања;

— детаљан размештај поменутих јединица, установа и средстава на концентрациским просторијама (просторијама стратeгиског развоја), односно развој делова за заштиту мобилизације и стратeгиског развоја;

— основне смернице за само пребацивање и довођење мобилисаних јединица, установа и средстава из њихових мобилизацијских места на предвиђене концентрациске просторије, тј. утврђивање основа плана концентрације војске као техничке стране стратeгиског развоја.

Према томе, да би се план концентрације могао разрадити у интересу најбољег остварења стратeгиског развоја, пројект стратeгиског плана треба, у овоме циљу, између осталог, да посебно одреди:

— јединице, установе и средства која долазе у обзир за пребацивање;

— ужи полазни рејон понајособ за сваку такву јединицу — установу;

— ужи рејон прикупљања — концентрације на концентрациској просторији, за сваку јединицу и установу, на који има да се пребаци и размести по извршењу стратeгиског развоја;

— које комуникације и саобраћајна средства долазе у обзир за коришћење, водећи при томе рачуна једновремено о безбедности, брзини и потпуности стратeгиског развоја;

— систем (технички) концентрације који ће се применити (по правцима, кружни и сл.);

— начелно, општи поредак и приоритет у стратeгиском развоју, нарочито имајући у виду потребе заштите мобилизације и стратeгиског развоја, удаљење појединих мобилизацијских места од концентрациске просто-

рије и њиховог односа према комуникацијама, почетне задатке делова на концентрацијским просторијама, итд., а у вези тога време спремности за сваку јединицу за почетак стратегиског развоја и крајњи рок докле има бити у одређеном рејону на концентрацијској просторији;

— какав ће бити унутрашњи поредак ешелона у току стратегиског развоја, односно начелни састав ешелона и подешелона с обзиром и на опште услове безбедности стратегиског развоја;

— начелне мере за материјалну припрему саобраћаја и материјално-техничког обезбеђења стратегиског развоја уопште, итд.

Из свега овога можемо закључити:

— да не постоји више ратних планова, већ један ратни план са више варијанти;

— да постоји онолико пројеката стратегиских планова колико је обрађено ратних случајева;

— да сваки пројекат стратегиског плана има свој посебан план концентрације војске који одговара предвиђеном стратегиском развоју.

— да пројекат стратегиског плана не игра подређену улогу у оквиру ратног плана, нити се ван њега могу постављати основе стратегиском развоју војске. Напротив, пројекат стратегиског плана укључује у себе и стратегиски развој, где су садржане и основе плана концентрације војске. Он обезбеђује унутрашњу везу у целокупном раду и планирању, повезује и усклађује све припреме стратегиске радње и остале мере за обезбеђење најкорисније употребе оружаних снага по дотичној варијанти ратног плана. Према томе, пројекат стратегиског развоја је саставни део пројекта стратегиског плана, као што је и план концентрације војске, саставни део пројекта стратегиског плана.

Крајњи циљ концентрације војске јесте да се мобилисане и за рат спремне јединице, установе и средства уредно и за што краће време пребаци из њихових мобилизацијских места (полазних тачака) у одређене рејоне на концентрацијским просторијама (завршне тачке концентрације). Тај циљ концентрације не може се постићи ако се у основи не заврши и стратегиски развој оружаних снага. Исто тако, први концентрацијски покрет као и долазак јединица на концентрацијску просторију истовремено значи решавање и стратегиског развоја. Према томе, док се стратегиски развој бави **груписањем и формирањем и размештајем јединица на концентрацијским просторијама, докле се концентрација војске бави организациско-техничким питањима довођења тих делова на концентрацијске просторије.** Јединице не могу извршавати концентрацију без везе са њиховим следећим задацима, тј. концентрација не може да буде циљ сама себи, нити се стратегиски развој може извести другачије него концентрацијом војске, која је у служби и подређена стратегиском развоју. Стога је и правилније данас говорити само о две припреме стратегиске радње, тј. о мобилизацији и стратегиском развоју, где концентрација претставља само организациско-технички део, односно форму **извођења стратегиског развоја.** Аналогно овоме концентрацијске просторије и просторије стратегиског развоја потпуно се поклапају. Просторијом концентрације и стратегиског развоја, у ширем смислу, може се сматрати и цело ратиште, јер се редовно на његовој готово целој површини

врши стратeгиски развој, али када је овде реч о просторијама, мисли се само на рејоне у којима се завршава стратeгиски развој. Према томе, раздвајање концентрације од стратeгиског развоја и због тога, дубље померање концентрационих просторија уназад, да би се потом снаге и средства кретале унапред ради извршења „стратeгиског развоја“, проузроковало би онолики губитак у времену колико би трајао тај „стратeгиски развој“, а тиме би се без потребе смањила борбена вредност оперативне групације, јер се касно оформљује, компликовала би се и припрема почетних операција, итд.

У условима будућег рата, у коме ће брзина стратeгиског развоја играти још већу улогу, спајање концентрације и стратeгиског развоја биће још неопходније. Дефанзивни ратни план увек ће тежити том спајању. То ће бити тенденција и нападача, нарочито ако брзина има примарни значај, и утолико више уколико располаже непокретнијом војском и уколико је ратиште слабије комуникативно. Ако нападач изводи стратeгиски развој у виду поступне концентрације, а има довољно времена, и ако при томе изненадност акције има примаран значај, он ће, да би обезбедио тајност стратeгиског развоја, редовно повући више уназад заједничку просторију концентрације и стратeгиског развоја, али неће одвајати концентрацију од стратeгиског развоја.¹⁾

Само у изузетним случајевима може се десити да се просторије стратeгиског развоја и концентрације војске неће поклапати. У тим случајевима стратeгиски развој се наставља и после извршења концентрације војске. **Завршетком стратeгиског развоја извршене су и последње стратeгиске припреме, а оружане снаге се могу сматрати спремне у стратeгиском смислу за почетне операције.**

На тај начин, по нашем мишљењу, неоправдана су она гледишта која поричу потребу за редовним стапањем концентрације и стратeгиског развоја и поклапањем њихових просторија, јер би у противном дошло до успоравања последњих стратeгиских припрема и до продужења кризе армије и државе због неспремности оружаных снага за почетне операције.

Уколико су правилније решена питања стратeгиског развоја, утолико ће бити стабилнија и основа концентрације војске. **Успех извршења стратeгиског развоја може имати одлучујући утицај на резултате почетних операција, а у одређеним условима и на коначни исход рата.** Добро поставље-

¹⁾ 1912 године, концентрација и стратeгиски развој српске војске практично су се поклапали. У савлађивању оних 10—20 км, колико су биле удаљене концентрационе просторије од границе, није се ништа изменило у груписању и развоју снага у стратeгиском смислу, тако да се то кретање не би могло сматрати стратeгиским развојем (који се само продужио у форми оперативно-тактичког развоја). То значи да је развој почео већ са концентрацијом војске и да се у основи заједно са њом и завршио. 1914 године концентрација и стратeгиски развој српске војске такође су се истовремено извршавали. Иако је имала веома покретну армију и била у изузетно повољном положају агресора (пошто се већ налазила у ратном стању) Немачка није раздвајала концентрацију и стратeгиски развој приликом свога напада на Југославију 1941 године. На бугарском фронту, на линији: Софија — Густендил — Г. Цумаја, просторије концентрације и стратeгиског развоја немачке војске потпуно су се поклапале. На њих су довлачене снаге из унутрашњости Румуније и Бугарске и пошто су завршиле концентрацију, тј. стратeгиски развој, са њих су прешле у непосредни напад.

ним и уредно извршеним стратeгиским развојем могу се отклонити и многе доцније грешке у извођењу операција и обратно, лош стратeгиски развој, нарочито у условима мање покретне армије и кад се ратиште карактерише непроходношћу и испресецаношћу планинским масивима, може унапред условити општи неуспех. **Крупне грешке у груписању снага и средстава немогуће је исправљати у току концентрациских пребацивања из чисто техничких разлога, а да се то штетно не одрази на брзину и уредност извођења стратeгиског развоја,** поготово код мање покретних армија и неразвијених саобраћајних прилика.¹⁾

Посебно деликатно питање стратeгиског развоја претставља **пребацивање материјалне опреме и средстава јединица,** јер ће од решења тога питања у великој мери зависити бојна готовост јединица и брзина извођења стратeгиског развоја. Начелно, тактичке јединице треба да носе собом свој формациски б/к потреба, а да се за више установе, оперативна тела и више саставе, потребе и средства раније припремају у одговарајућим административним базама, на концентрациским просторијама или позади њих.

* * *

Пошто ниједна држава за време мира не може издржавати већи део оружаных снага ратног састава (јер би је то брзо довело до економског

¹⁾ У рату 1805 године Аустрија је извршила погрешан стратeгиски развој. Она је на помоћном, Италијанском војишту, развила и концентрисала своју главну снагу од 150.000 одабраних бораца, а свега 80.000 на важнијем Дунавском војишту, док је Наполеон на главном Дунавском војишту правилно развио и концентрисао своју основну масу (око 200.000, без Бавараца), а свега 50.000 на Италијанском војишту. Поред тога, Аустријанци су направили и другу крупну грешку што су Дунавску армију развили сувише напред — на р. Илеру, уместо да су повукли концентрациску просторију негде ближе Бечу, где су и руске снаге могле стићи пре Наполеона. Последице овако погрешног стратeгиског развоја биле су поражавајуће. Наполеон је најпре напао и заробио скоро целу Макову Дунавску армију код Улма и заузео Беч, а потом је уследио пораз и Руса и Аустријанаца код Аустерлица, Раздвојена Алпима и слабо покретна главна аустриска армија са Италијанског војишта, иако позвана на Дунавско војиште, није могла на време испољити утицај на исход горњих операција, нити више поправити ситуацију.

1914 године, за случај рата према Србији, Аустроугарска је била предвидела делимичну мобилизацију и стратeгиски развој, тј. V и VI армију у Босни позади р. Дрине, а II армију у Срему. Међутим, пошто је у току извођења оваквог стратeгиског развоја наступио други ратни случај — рат и са Русијом, по коме је требало да се II армија развије и концентрише у Галицији, измене у плану концентрације нису се више могле вршити, тако да је II армија била најпре пребачена у Срем, а тек потом кроз Мађарску у Галицију. Као што је познато, II армија, која је бројала око 200.000 и била бројнија од целокупне Пољорекове војске према Србији, због тога није учествовала ни у Церској бици (сем демонстрације — заузимање Шапца), нити је на време стигла у Галицију, тако да је Аустроугарска изгубила обе ове битке.

Стратeгиски развој српске војске 1912, а нарочито 1914 године, био је у основи правилан. У историји ратова Кумановска битка је ретко поучан пример из кога се види како правилан стратeгиски развој може унапред да отклони последице многих доцнијих грешака у руковођењу и извођењу операција. За Србе она је уствари била случајна, одвијала се скоро стихијски и, такорећи, без утицаја вишег командовања. Међутим, правилан развој основне масе (I армија) на главном правцу (Брање — Куманово — Велес) свакако је био један од одлучујућих фактора успешног завршетка ове битке.

слома), ратне оружане снаге формирају се само по потреби, углавном непомредно пред рат или чак у самом његовом почетку. Због тога се све оружане снаге састоје из мирнодопске или, како се обично назива, активне или кадрoвске армије и из другог дела који је у резерви. Мирнодопска армија, између осталог, служи као школа за обуку и припрему ратних оружаных снага и као организујуће језгро за активирање ратне армије. Део оружаных снага у резерви активира се и ступа у армију само по позиву, односно на оглас мобилизације. У ширем смислу, резерву армије претстављају целокупно обучено људство и сва материјална средства земље. **Превођење мирнодопске армије на ратне услове и потребе, тј. стварање ратных оружаных снага задатак је мобилизације војске.** Мобилизација војске, као део општедржавне мобилизације, претставља, дакле, активирање предвиђених елемената из резерве у циљу организовања и формирања ратним планом предвиђених оружаных снага. То је неоспорно најтежи, најважнији и први задатак мобилизације војске, иако није једини. **Мобилизација војске или боље речено војна мобилизација се и даље наставља и траје тако рећи непрекидно, кроз читав рат.** Она обухвата сва даља активирања ради попуње и потхрањивања кроз почетну мобилизацију већ створених оружаных снага, затим накнадно формирање нових јединица и установа, мобилизацију необучених — млађих годишта за наставне центре, итд. Према томе, да би стратeгиски развој, који базира на ратним оружаным снагама, могао отпочети, треба најпре извршити мобилизацију оружаных снага. Значи, **мобилизација војске јавља се као услов за почетак концентрације, односно стратeгиског развоја.**

Уколико пре почне и уколико се раније заврши мобилизација, утолико ће пре почети и концентрација, односно стратeгиски развој. Међутим, иако се ради о врло једноставном правилу, сам избор момента за објаву мобилизације врло је тежак и деликатан за браниоца. Економски моменат и политички обзир су главни фактори који се редовно јављају као кочнице благовременог предузимања мобилизације. Економски фактор утиче утолико што сама мобилизација војске и државе, а поготово даље издржавање ратне армије, може озбиљно да паралише привреду и живот земље уопште, и јер кошта врло скупо. Због тога је природно што бранилац тежи да се рат првенствено отклони, односно да почне мобилизацију у задњем часу. На тај начин економски моменат повезан је са политичким обзирима; из политичких обзира бранилац избегава благовремено предузимање сопствене мобилизације, да противнику не би дао повод за оружани напад. Искуство многих ратова, а нарочито из Другог светског рата показало је да је колебање и неодлучност браниоца у погледу отпочињања благовремене мобилизације против раније припремљеног напада било скупље од ма каквих издатака за ранију мобилизацију и вођење рата.¹⁾

¹⁾ Нарочито поучан пример погрешног избора момента за почетак мобилизације имамо у случају бивше Југославије 1941 године. Југословенској Врховној команди било је познато из многих извора да се спрема агресија на Југославију. То су нарочито потврђивала обавештења после 27 марта 1941 године. Познато нам је данас да је Хитлер наредио коначне припреме за рат против Југославије још 27 марта и готовост пре 6 априла. 6 априла Немци су прешли у напад и отпочели рат против Југославије. Међутим, југословенска Врховна команда уочи рата имала је свега до 250.000 људи. За 28 март било је позвано на вежбу још око 500.000, а тек 30 марта

Могло би се поставити питање: да ли се пре мобилизације или једно-времено са њом може вршити и концентрација, односно стратемски развој оног дела кадровске армије који сам себе попуњава до ратне формације и који не служи као активно мобилизацијско језгро за формирање нових делова? Наравно да може. Али, како су за време мобилизације готово сви делови кадровске армије редовно заузети и оптерећени мобилизацијским пословима, особито код мањих земаља, природно је да у том периоду концентрација, односно стратемски развој осталог, мањег дела кадровске армије, не претставља никакав проблем, тим пре што у то време саобраћај још није оптерећен. Попуна за такве делове може се упутити накнадно, за време стратемског развоја или и доцније, или их може сачекати на некој другој — одређеној тачки и сл.

Почетак концентрације, односно стратемског развоја зависи од брзине и уредности мобилизације. Уколико се брже, уредније и потпуније изведе мобилизација, утолико раније може отпочети и концентрација, односно стратемски развој. Међутим, претерано убрзавање мобилизације може да иде на штету квалитета мобилисаних јединица и установа, јер се тиме сужава рејон из кога се могу узети обвезници и средства за попуну тих јединица и установа. Концентрацију, односно стратемски развој, не почињу сви делови војске једноремено, због тога што им је различито време трајања мобилизације, што се налазе на различитим удаљењима од својих концентрацијских просторија, што их саобраћај не може све истовремено да прихвати, и што нису ни једнако потребне све јединице и установе на концентрацијским просторијама. Зато се при решавању овог питања мора тежити максималној брзини мобилизације и стратемског развоја, с једне, и што бољем квалитету јединица, с друге стране, имајући у виду захтеве свих варијанти стратемског развоја (што је задатак општег дела ратног плана). За мобилизацију јединица и установа треба остављати довољно времена, тј. дати предност квалитету мобилизације где год то дозвољавају потребе стратемског развоја, односно пројекта стратемског плана. Зато је најбоље да се за сваку јединицу и установу понаособ одреди време трајања мобилизације и почетка њихове концентрације, односно стратемског развоја.

На основу предњег можемо извући следеће закључке:

наређено је „активирање“ целокупне оружане силе, с тим да први дан активирања буде 3 април 1941 године. Општа мобилизација наређена је тек 7 априла, тј. другог дана рата. Завршетак стратемског развоја предвиђао се за јединице прве линије 19, а друге линије 29 априла. Услед закашњења у објави мобилизације „... до почетка рата нису били завршили своју мобилизацију: ниједан виши штаб, почев од штаба Врховне команде до штаба дивизије; ниједна јединица за везу; ... многе артиљерске, инжињерске и санитетске јединице које раније нису биле мобилисане“. (Из чланка генерала М. Зеленике „Обострани ратни и почетни операциски планови у рату Југославије априла 1941 године“ — „Војно дело“ бр. 5/1950 годину). На тај начин, док је агресор већ широко развијао своје операције, југословенска војска се налазила тек у фази мобилизације и стратемског развоја. Када се узму у обзир још и слабост трупа за заштиту мобилизације и стратемског развоја, као и остали услови под којима је рат отпочео, слом оружаних снага бивше Југославије био је већ условљен на избору момента за мобилизацију, чак и да су постојале друге могућности за дужи отпор.

Данас се више не може постављати оштра праница између мобилизације и стратeгиског развоја оружаних снага зато што се ове две радње међусобно преплићу, повезују и утичу једна на другу и што се решавањем питања једне од њих врло често решавају и извесни проблеми друге радње. Начелно, завршетак мобилизације једне јединице треба да буде почетак њене концентрације, односно стратeгиског развоја.

— Време трајања мобилизације разних јединица и установа одређује се и према потребама свих варијанти стратeгиског развоја, односно пројекта стратeгиског плана.

— Не треба чекати да и задња јединица и установа заврше мобилизацију, па тек онда да отпочне концентрација, односно стратeгиски развој војске, тим пре што је време почетка и завршетка стратeгиског развоја и онако различито за разне јединице, јер неки делови могу стратeгиски развој и завршити, док се други још мобилишу.

— Стратeгиски развој треба што пре извршити. Зато се не сме изгубити ништа у времену, јер је сваки минут, добијен у мобилизацији, веома драгоцен за стратeгиски развој војске. С друге стране, неизвршење мобилизације већег броја јединица може да поремети планско извршење концентрације, односно стратeгиског развоја војске.

— Да би мобилизацијом добили што квалитетније јединице и установе треба одредити најцелисходнији однос између противуречних захтева — брзине мобилизације и стратeгиског развоја и потпуности и квалитета мобилизације. Сматра се да је нека јединица завршила своју мобилизацију када је толико попуњена људством и средствима да има довољну бојну готовост. То значи да завршетак мобилизације није условљен доласком и последњег обвезника, кола, запреге и сл.

— Јединице и средства, начелно, треба да пристижу на концентрациску просторију онако и оним редом како су тамо најпотребнији, с обзиром на потребе стратeгиског развоја, односно пројекта стратeгиског плана.

Сједињавање, тј. формирање нижих тактичких јединица (установа) у више тактичке јединице (установе), оперативна и стратeгиска тела, може се вршити на самом почетку стратeгиског развоја, затим у току његовог извођења и, најзад, комбиновано. Комбиновани начин је могућ не само у односу на делове разних формацијских тела, већ и у оквиру једне формацијске јединице. Стратeгиски развој се највише успорава ако се формирање јединица врши у самом његовом почетку, али је тада бојна готовост заступљена у већој мери, пошто се крећу комплетне јединице увек спремне за дејство, чак и у току самог развоја. Таквим јединицама могу се у току извођења самог стратeгиског развоја корежирати концентрациски задаци за мање потреса по општу готовост стратeгиског развоја. Али овакав начин формирања захтева равномерну мобилизацију тих делова и погодан распоред њихових мобилизацијских места у односу на правце концентрације. Сједињавањем јединица на концентрациској просторији максимално се повећава брзина стратeгиског развоја, али су јединице у томе случају у току целог стратeгиског развоја у мањој бојној готовости, јер су распарчане, тј. без свих органских делова. Овај начин дозвољава више неравномерности у

мобилизацији, а мобилизацијска места могу бити и сасвим удаљена, без нарочите штете по брзину стратегиског развоја. Али, ако се ради о стратегијским или оперативним телима, а не и о тактичким јединицама, онда је овај начин мање штетан по бојну готовост. Који ће се од ових начина применити зависи од много фактора. У сваком случају, треба наћи најцелисходније решење које задовољава и брзину и бојну готовост стратегиског развоја и ова питања решавати конкретни и понаособ за сваку јединицу, за сваки састав и установу. **Начелно, стратегиска тела и више установе организују се и формирају у завршном делу стратегиског развоја, тј. по пристизању на просторије концентрације, односно стратегиског развоја. За тактичке јединице комбиновани начин је редовно најцелисходнији.** Код јединица, којима је стратегиски развој обезбеђен, треба придавати већи значај брзини и, обратно, било би неправилно ако би из жеље за бржим стратегиским развојем дошло до тога да јединице ступају у борбу неприкупљене и без неопходних органских делова.

При изради основа плана војне мобилизације пресудну улогу играју услови оперативне природе, који захтевају стварање одређене ратне армије, с једне, и мобилизациске и материјалне могућности земље, које су строго ограничене и често пута недовољне да се задовоље све потребе, с друге стране. Зависно од карактера рата, дужине његовог трајања и карактера дејства противника; од броја, квалитета, груписања и распореда обучених резервиста и пописних средстава; од морално-политичког квалитета резервиста, њихове национално-социјалне припадности, итд., и, најзад, према потребама армије (не само у првој, већ и у следећим етапама рата) и захтевима и могућностима сопствене привреде, као главног извора за снабдевање ратне армије и позадине ратишта, усклађују се оперативне потребе и мобилизациско-материјалне могућности и на тај начин стварају основе плана војне мобилизације. **Према томе, у пројектовању основа плана војне мобилизације заступљени су одговарајући интереси свих варијанти стратегиског развоја, односно пројеката стратегиских планова.** Међутим, у даљој конкретизацији плана војне мобилизације утицај ужих услова стратегиског развоја војске долази до још снажнијег изражаја. Ако је, на пример, неки рејон погодан за мобилизацију једне или више стрелачких дивизија, и за све варијанте стратегиског развоја, а удаљен је неколико дана марша од одређене комуникације за концентрацију тих дивизија, онда је јасно да би ти дани били чист губитак у брзини концентрације, односно стратегиског развоја. Да би се то избегло, треба што више примаћи мобилизацијска места тих дивизија рејону дотичне комуникације, ако то икако дозвољавају мобилизациске, локационе и остале могућности. Исто тако, пожељно је да се место мирнодопске локације јединице налази у њеном мобилизациском рејону, или његовој непосредној близини, јер се тиме избегавају предмобилизацијска превозења, која, нарочито у општој мобилизацији, могу да је успоре. Стога је овај проблем врло уско повезан и са питањем изградње смештајних просторија за мирнодопске делове. Према томе, за стратегиски развој није свеједно ако се делови једне будуће групације мобилишу непосредно позади њене концентрациске просторије или дијагонално супротно, итд. Наравно, стратегиски развој ће дуже трајати ако су ти делови даље од

својих концентрациских просторија, ако се њихово пребацивање са мобилизационих места мора вршити само угроженим комуникацијама, ако за време пребацивања долази до укрштања са другим јединицама, ако се више јединица и установа мобилише у истом рејону (поготово брдског типа), ако је слабији капацитет утовара, превоза, итд. Да би се убрзала концентрација, односно стратeгиски развој, треба одређивати мобилизационих места у рејонима концентрациских праваца и што ближе концентрациским просторијама, повлачећи их у дубину ратишта само онолико колико то не иде на штету свестране заштите мобилизације и стратeгиског развоја. Но, с друге стране, мобилизационих места се распростиру по целом ратишту (нарочито у његовој дубини) не само због безбедности мобилизације, већ и ради равнoмерног оптерећења целе земље и задовољења политичких, националних и социјалних момената, ради бољег квалитета јединица, итд. Према томе, какву улогу игра брзина стратeгиског развоја у односу на поменуте мобилизационе захтеве, какве су локационе могућности, задаци кадрoвске армије, итд. добиће превагу ови или они услови. Из овога излази да се данас локацијом мирнодопске армије и мобилизационим планом решавају многа питања која су се раније решавала тек кроз концентрацију, односно стратeгиски развој војске.

Видели смо да је мобилизација војске припремна стратeгиска радња на коју се надовезује и даље наставља концентрација, односно стратeгиски развој оружаних снага. Док груписања снага и средстава може бити више, управо онолико колико се предвиђа ратних случајева, догле постоји само један једини план војне мобилизације, као општа и полазна платформа за извршење концентрација, односно стратeгиских развоја за све ратне случајеве. С обзиром да ратни план предвиђа употребу оружаних снага за више ратних случајева, дакле, на више начина, и да за сваки такав случај постоји посебан пројект стратeгиског плана и његов одговарајући стратeгиски развој, односно план концентрације, то се сви ови планови ослањају на општи — заједнички план мобилизације војске. На тај начин, план мобилизације војске произилази из потребе свих варијанти ратног плана, односно њихових пројеката стратeгиских планова с једне, и служи као полазна платформа за њихово остварење, с друге стране.

Видели смо да су мобилизација и стратeгиски развој чврсто повезани тако да је између њих тешко и неправилно повлачити оштру границу. Док је тежња за бржом спремношћу за почетак операција довела до оправданог и потпуног сливања концентрације и стратeгиског развоја, **дотле су тенденције ка стапању мобилизације са стратeгиским развојем недовољно оправдане.** Истина, у Другом светском рату било је ређих случајева да се за неке мање делове војске самом мобилизацијом истовремено решавало и питање њихове концентрације, односно стратeгиског развоја. Наиме, по објави мобилизације поједини обвезници ишли су право на концентрациску просторију, на место где се вршило организовање и формирање њихових јединица. Због тога се и појавило мишљење о могућности стапања мобилизације са стратeгиским развојем у будућности. Међутим, ми сматрамо да је то, бар за догледно време, практично неизводљиво у односу на главнину оружаних снага, поготово у дефанзивном ратном плану. Тенденција стапања мобили-

зације са концентрацијом, односно стратеским развојем, пре свега тражи више мобилизационих варијанти, односно за сваки ратни случај и његов стратески развој посебни мобилизациони план. Међутим, по нашем мишљењу, **постојање више мобилизационих планова неприхватљиво је** из следећих разлога:

— Сваки мобилизациони план тесно је повезан, између осталог, и са принципима регрутације, стварањем нових младих резервиста, са густином насељености становништва, стањем материјалних средстава на терену, саобраћајним и географским приликама, националним моментима и тсл. За максимално потчињавање свих тих фактора служби мобилизације нису потребни само месеци већ и године. Зато се мобилизациони план, ако је једном сређен, накнадно не мења у битности, већ се, да би био увек у пуној ажурности и готовости, само надопуњава и проширује, према повећању материјалне базе и другим измењеним чињеницама на којима се заснива. Често је корисније имати и коју варијанту стратеског развоја више или спорију концентрацију неке јединице, него мењати мобилизациони план. Израда новог мобилизационих планова може бити оправдана само у случају корених измена у ратном плану, ако стари мобилизациони план не задовољава ни основне потребе за извршење потпуне, обезбеђене и брзе мобилизације и стратеског развоја оружаних снага. Али, при томе треба имати у виду да за дефинитивну израду новог мобилизационих планова треба да прођу нове године напорног рада свих органа који раде на њему.

— Савремени мобилизациони план је, дакле, врло сложен и тешко га је одржати у ажурном стању. Време за потпуно обезбеђење и припреме плана мобилизације не може се битно скретати неким бржим радом или бољим залагањем, јер оно, између осталог, зависи и од времена обуке младих резервиста који пролазе кроз армију у одређеној — ограниченој количини. Због тога би тако сложен, обиман и дуготрајан посао било врло опасно још више компликовати увођењем више мобилизационих планова. То би, управо, значило разбијање и једног јединог мобилизационих планова.

— Ратна — мобилизационих опрема кошта огромне своте. А за више мобилизационих планова за многе јединице требало би имати и вишеструко више мобилизационих складишта, и ратне опреме, која би се чувала у тим складиштима, ради материјалног обезбеђења свих варијанти мобилизације. То је већ само по себи искључено, а нарочито за мање и економски слабије развијене земље. Исто тако отпада и могуће решење да се припреми само једна опрема, која би се пред мобилизацију развезла у мобилизационих складишта, према мобилизационих варијанти која се примењује, јер би то могло довести и до супротног резултата, тј. до непредвиђеног успорења мобилизације, а самим тим и до поремећаја у концентрацији и успорења стратеског развоја војске.

— За више мобилизационих варијанти требало би имати знатно више специјалиста, од којих би се, на почетку рата, могао искористити само мањи део. Осим тога, за спремање толиког броја специјалиста у резерви требало би знатно више времена, као и посебна структура мирнодопске — кадровске армије која би тиме изгубила од своје ударне снаге, итд.

Значи ли то да мобилизационо-стратeгиски план треба да буде крут и без могућности за неку врсту маневра у остваривању мобилизације? Не, он мора бити веома гибак и пун могућности, на пример, за извођење делимичне и опште мобилизације, мобилизације само извесних јединица, само неких видова, родова или служби, итд. С друге стране, у оквиру плана општедржавне мобилизације, разне мобилизационе варијанте не само да су могуће, већ су и препоручљиве, као на пример: планови евакуације, планови привредне ратне производње, према томе који је ратни случај наступио, односно који је рејон угрожен, хоће ли се, у ком обиму и када проширити или сужити извори снабдевања, итд.

— Стапањем мобилизације и стратeгиског развоја може се постићи на изглед нешто већа брзина у извршењу ових стратeгиских радња, али препустити њихово остварење свести обвезника и даваоца стоке, без ефикасно организоване контроле органа народне власти и армије, свакако би био велики и непотребан ризик, који би могао да доведе до обрнутих резултата, чак и до потпуног хаоса онда, када је најмање пожељан.

— Док већ оформљене јединице, које се налазе под чврстом руком војних старешина, сигурно иду ка концентрациској просторији, у времену са којим рачунамо и на које можемо утицати, дотле би били скоро потпуно немоћни ако би по објави мобилизације допустили стихијно извршење мобилизације и стратeгиског развоја, тј. ако би формирање и најнижих тактичких јединица вршили тек на концентрациској просторији.

— Јединице, које су формиране у току мобилизације, макар и у дубини земље, ипак претстављају готову војску, а за време концентрације оне стичу прву праксу, раније су способне за дејства, а често могу бити употребљене и пре но што је предвиђено.

— За непосредан одлазак обвезника на концентрациске просторије неопходна је унутар јака држава са чврстом и организованом позадином, јако развијеном саобраћајном мрежом, високо свесним и културним обвезницима, итд.

— Ако би чак стапање мобилизације и стратeгиског развоја било могуће за обвезнике, то би било практично неизводљиво за средства (коње, кола и сл.). Појединачно пребацивање средстава на концентрациске просторије и повратак њихових даваоца са њих ставило би саобраћај пред небродиве тешкоће.

— За земље које очекују напад, оформљење ратне армије тек на концентрациској просторији, на коју нападач може да продре пре но што је бранилац предвидео (пошто има иницијативу), било би веома опасно. Ако би, због поменутог стапања, повукли концентрациске просторије дубље уназад, онда би се изгубила једина предност овог система — брзина, знатно би се усложнило и отежало материјално обезбеђење мобилизације и преостало би још увек да се накнадно доврши стратeгиски развој и то под неповољним условима.

— Ако би се овај систем применио на веће делове војске, онда се саобраћај не би могао рационално искористити тако да би, у крајњој линији, цела војска била касније спремна за операције него онда кад би се стратeгиски развој извршавао као посебна стратeгиска радња. Кад се томе још

дода да нападач може постићи више изненађење ако најпре мобилише своје снаге у дубини, а потом изврши изненадни и брзи стратегиски развој непосредно пред почетак дејстава, онда је јасно да ни сам нападач нема рачуна да усвоји систем стапања мобилизације са стратегиским развојем.

Према томе, ми сматрамо да је стапање мобилизације и стратегиског развоја у јединствену стратегиску рађњу у начелу неоправдано и некорисно. Само у изузетно повољним условима овај систем може бити од користи и то само за оне делове оружане силе који се по свим варијантама стратегиског развоја прикупљају на истој концентрациској просторији. Према томе, ту могу доћи у обзир: делови оружане силе за затварање границе и заштиту мобилизације и стратегиског развоја, разне јединице за рушење и запречавање, за оправке и одржавање саобраћаја, стражарске јединице, делови дубљих резерви Врховне команде и уопште друге јединице и установе чије су концентрациске просторије дубље у позадини и потпуно обезбеђене, и тсл. У сваком случају, овај систем је неприхватљив у односу на општу мобилизацију и стратегиски развој целокупне оружане силе, али више одговара нападачу који има иницијативу у избору дана мобилизације и почетка рата, затим земљама са пливим ратиштем, развијенијим саобраћајем, културнијим обвезницима итд.

* * *

Оружане снаге противника, његове могућности и намере играју прворазредну улогу у оцени опште ситуације и у вези с тим утичу на целокупно ратно планирање и ратне припреме уопште. Али, оне имају и посебан, уж и значај у односу на мобилизацију и стратегиски развој војске, тј. на питања бојне готовости и заштите саме мобилизације и стратегиског развоја.

Са објавом мобилизације (нарочито опште) **настаје криза бојне готовости земље и њених оружаних снага** и то утолико акутнија уколико дуже траје и уколико је већи део кадровске армије ангажован као мобилизацијско језгро за активирање нових ратних јединица и установа. Према томе, та криза се појављује у оштријој форми код земаља и армија које нису извршиле потпуне мобилизацијске припреме, код мањих — економски слабијих земаља, чије су кадровске армије мале и у већој мери мобилизацијски оптерећење и увек више код браниоца него код нападача.

Ипак, ако је мобилизација благовремено припремљена, криза мобилизацијске природе траје највише неколико дана, јер се после тога бојна готовост знатно повећава. То долази отуда што је мало кадровско језгро (тј. мирнодопска армија) већ допуњено из резерве и претворено у велику — ратну армију. Међутим, у то време она још није потпуно и до краја организована, јер још није извршен њен стратегиски развој. Стога је повећање бојне готовости, завршетком мобилизације, релативног карактера, јер криза, иако ублажена, и даље постоји све док се оконча потпуно организовање и формирање мобилисаних ратних оружаных снага и њихово пребацивање на концентрациске просторије, односно док се заврши стратегиски развој бар главнине оружаных снага. Из овога излази да стратегиски развој војске претставља наставак кризе бојне готовости земље и њених оружаных снага, која је раније створена самом мобилизацијом војске. Пошто страте-

гиски развој војске траје знатно дуже од мобилизације, то ће и трајање кризе, пре свега, зависити од трајања стратешког развоја војске. Према томе, мобилизација и стратешки развој оружаних снага и средстава претстављају највећу кризу за сваку државу и њене оружане снаге, највећу проверу сваког друштвено-економског система, пробу његове отпорности и животне способности. Стога, брзо преброђавање ове кризе има огроман значај. Она ће утолико краће трајати уколико се наведене стратешке радње брже и уредније заврше. Она страна, која пре изврши мобилизацију и стратешки развој, раније је спремна за акцију и зато има услове за предузимање изненадног стратешког препада и брзе стратешке офанзиве на противника у доба његове највеће кризе. На тај начин, раније спремна страна може изненадног стратешког препада и брзе стратешке офанзиве на противничку територију и за себе обезбеди евентуално повољнију почетну операцијску основицу, да противнику поремети мобилизацију и стратешки развој и да му наметне почетне операције под неповољним оперативно-стратешким условима (док још није довољно прикупљен и развијен) или и да га натера да непредвиђено отступи и напусти знатну територију још у току извођења стратешког развоја. Истина, ови почетни успеси, па и прве добијене операције, чак и битке, не значе увек и добијен рат, али се, у сваком случају, постижу значајне предности (моралне, оперативно-стратешке и материјалне природе) за даља дејства и даље вођење рата. Значај тих предности још је већи ако нападач располаже јачом и покретнијом армијом, посебно моћним тенковским и моторизованим јединицама, ваздухопловством, а у одређеним условима и флотом, и када је бранилац мање приправан да и под таквим условима заштити своју мобилизацију и стратешки развој. С друге стране, код нападнуте земље, неспремне да се супротстави агресору који је пре извршио стратешки развој, закашњења у мобилизацији и стратешком развоју могу изазвати брзи слом оружаних снага и судбоносно утицати на цео даљи ток рата, или могу довести до коренитог преокрета у даљим методама и формама вођења рата. Уколико бранилац брже и успешније изведе наведене радње, утолико се више смањују почетне предности нападача; бранилац добија одушке да се прибере, развије и на време организује одбрану, односно, може и сам да предузме иницијативу и пређе у напад.

Иако је сасвим очигледан општи значај благовремености извршења мобилизације и стратешког развоја, у историји ратова било је много случајева да се капитално прешило баш на овом питању. У Балканском рату 1912 године имамо врло поучан пример, на једној страни, правилног искористићавања предности брже мобилизације и стратешког развоја и рђавих последица због њиховог закашњења, на другој страни.¹⁾

¹⁾ Србија је извршила примерну мобилизацију и стратешки развој оружаних снага. Користећи иницијативу нападача и предности своје брже мобилизације и стратешког развоја и не губећи време, српска Врховна команда је одмах отпочела изненадну стратешку офанзиву надмоћним снагама, чиме је себи, још у почетним операцијама, обезбедила повољне услове за даља дејства. Она је правилно проценила да ће турска мобилизација подбацити, а стратешки развој окаснити и да ће, с обзиром на такву ситуацију, Турци морати да се одлуче на почетну дефанзиву. У вези с тим, концентрациска просторија турске војске логично се предвиђала у рејону Овчег

У Другом светском рату готово све нападнуте земље нису успеле да благовремено изврше мобилизацију и стратeгиски развој и да их довољно заштите, због чега су доживеле стратeгиско изненађење. Неке од њих нису успеле да заврше чак ни мобилизацију својих оружаних снага пре него што су уследила одлучна дејства нападача, тако да су последице тих дејстава редовно биле поражавајуће за нападнутог. Моћним и планским почетним ударцима благовремено развијеног нападача брзо је и лако сломљен сваки отпор неприкупљених и неорганизованих снага браниоца. Почетни успеси Немачке у Другом светском рату који су, без сумње, били велики, нису постигнути само због опште надмоћи снага и средстава, због подесног војно-политичког или географског положаја, неспособности браниоца и слично, већ су Немци, напротив, често побеђивали и разбијали браниоцеву војску која је у општем односу била и бројнија и квалитативно дорасла немачкој. Узроци њених почетних успеха, поред осталог, леже нарочито у томе што је њена армија, која је раније завршила мобилизацију и стратeгиски развој, била већ увежбана целина и раније је прелазила у брзи и силовити напад на изненађењеног противника. Она је дубоким, брзим и смелим продорима својих јединица успевала да брзо разбије делове за заштиту мобилизације и стратeгиског развоја противника, да паралише његов стратeгиски

Поља. Међутим, због тврдоглавог веровања српске Врховне команде да ће се одлучна битка са главнином турске војске тући баш у томе рејону (на простору Овче Поље — Вардар дошло је до опасног раздвојеног кретања главнице српских снага (I, II и III армије) ка битачној просторији, до превелике јачине III и слабости II армије, итд., тако да је главнина српских снага — I армија — могла да буде и почесно тучена и да читава битка добије другачији обрт. Због тога је, у жеку Кумановске битке, српска Врховна команда још увек сматрала да то није одлучна битка, а ту леже и основни разлози што је Зеки паша успео благовремено да из Кумановске битке извуче доста очувану Вардарску армију и да на време отступи ка Битољу.

Због неповољног морално-политичког стања турске војске и слабих мобилизационих припрема уопште (од 29 предвиђених мобилисано је свега 18 непотпуних дивизија), мобилизација турске војске морала је трајати дуже од српске. А због закашњења у мобилизацији, слабе комуникативности ратишта, великих отстојања до концентрационих просторија (извесни континенти су пребацивани чак из Мале Азије) и слабе покретљивости комора, неминовно је морало доћи и до дужег трајања стратeгиског развоја него код српске војске. Према томе, у таквим условима, сваки офанзивни стратeгиски план турске војске, као браниоца, унапред је био погрешан, тим пре што нису биле обезбеђене ни довољне снаге за офанзивну замисао, јер Турци, чак и да није закаснио стратeгиски развој, нису створили довољно снага ни за сигуран успех против саме I српске армије (I српска армија имала је 126.000, а цела турска Вардарска армија 104.000 људи).

Пошто су Срби успели да на време изврше све припреме, да брже окончају мобилизацију и стратeгиски развој својих надмоћних снага (уопште и на сваком оперативном правцу посебно) и да Турке изненаде, у таквој ситуацији, Турцима би била једино правилна одлука — пошто су већ пропустили време да и сами изврше благовремену и потпуну мобилизацију и стратeгиски развој — да су се одлучили на почетну стратeгиску дефанзиву и стратeгиски дочек (што је и предвиђао њихов првобитни ратни план чија је основна идеја била позната Српској врховној команди) повлачећи концентрационске просторије јужније, бар у рејон Овчег Поља, и да на тај начин покушају добити у времену и створити услове за прелаз у противофанзиву. Међутим, због нереалног стратeгиског плана, непотпуне и неблаговремене мобилизације и стратeгиског развоја, Турци су ушли у битку под врло неповољним условима — са недовољно прикупљеним снагама, и због тога, тучени су по деловима.

развој и да му спречи сваку планску и организовану одбрану, јер су мере заштите мобилизације и стратeгиског развоја биле сасвим недовољне да се супротставе тим ударима.¹⁾

Карактеристично је да су последице стратeгиског изненађења у Другом светском рату биле далекосежније и теже за све браниоце са пливим ратиштима и непокретнијим армијама. Но, последице су биле тешке и за модерније армије, са дубљим ратиштима. Савезници у Африци морали су да отступају чак до Ел-ала-Мејна, а Совјетска армија до Волге и Стаљинграда и да дају огромне жртве док су успели да најпре успоставе равнотежу снага, а потом да постигну преоћ и преотму стратeгиску иницијативу.

Међутим, слом једне војске због последица закасне мобилизације и стратeгиског развоја, или неких других узрока, не значи увек да је тиме изгубљен или завршен рат. Народноослободилачки рат Југославије најбољи је доказ да се рат може наставити и успешно водити и после потпуно неуспеле мобилизације и стратeгиског развоја оружаних снага и рушења организационих основа старе војске, применом нових облика мобилизације, стварањем армије новог типа и применом нових форми и метода ратовања, који одговарају новим условима. Ослободилачки рат народа Југославије потврдио је да је и на привремено изгубљеном делу територије, позади линије стратeгиског фронта, могућа мобилизација нових снага (у специјалној форми) и њихово брзо активирање и укључивање у сопствени план дејства. Он је указао на могућност доста брзог стварања и сталног нарастања моћне партизанске армије у позадини непријатеља, која може да пружи неоцењиве користи регуларној армији, управо да чини једну од основних полута њене моћи и несаломљивости.

Према томе, **најбоља заштита од стратeгиског изненађења постиже се благовременом, потпуном и сигурно заштићеном мобилизацијом и стратeгиским развојем оружаних снага**, а како то постићи јесте данас једно од централних и најактуелнијих питања стратeгиског плана и стратегије уопште које ће и у будућности вероватно имати још већи значај.

Због велике покретљивости модерних армија, њихове јаке ударне моћи и способности за извршење сложених и одлучних маневара широког размаха и високог темпа, створени су општи објективни услови за брзо и једновремено угрожавање стратeгиског развоја војске на целој дубини. Док је непосредни утицај непријатељских дејстава на мобилизацију знатно слабији (зато што се она изводи на многим местима — широм целог ратишта —

¹⁾ При нападу на Француску 1940 године Немачка је имала свега 2.800 тенкова заједно са извиђачким колима (Французи су их тада ценили на 7.000). У исто време Французи и њихови савезници имали су у Француској 4.500 тенкова и оклопних кола. Па ипак, после пробоја код Седана, маја 1940 године, немачки оклопни корпуси у појединим данима остварили су дневни темпо напредовања од 165 км.

Мобилизација јединица бивше југословенске војске предвиђена је да се изврши за 3—7 дана, стратeгиски развој дивизија прве линије за 12, а друге линије за 22 дана. То значи да су трупе за заштиту мобилизације и стратeгиског развоја требале, углавном, саме да задрже напад 15—19 дана, тј. до дефинитивног пристизања дивизија прве линије. Међутим, иако су сви делови за заштиту мобилизације и концентрације били благовремено мобилисани и на својим предвиђеним местима, они нису успели да издрже ни први налет Немаца зато што су били малобројни, слабог квалитета и слабо наоружани, због помањкања других одбранбених мера, итд.

и без далеких и већих мобилизационских превоза), дотле се стратегиски развој може озбиљно угрозити на разне начине — сталним или повременим дејством на концентрациске просторије и трупе на њима, на комуникације, њихове објекте и саобраћајна средства и на саме трупе и средства у току концентрације, односно развијања. Због тога се и стратегиски развој мора свестрано заштитити на целој дубини, а концентрациска просторија не би смела бити озбиљније угрожена пре потпуног завршетка сопственог стратегиског развоја бар главних снага.

Пошто нападач има услова да отпочне напад пре но што бранилац успе да изврши све припреме за одбрану, бранилац може бити принуђен да води борбу за заштиту стратегиског развоја својих снага у исто време са његовим извођењем. У таквим условима делови за заштиту мобилизације и стратегиског развоја могу се наћи извесно, макар и краће време, пред знатно надмоћнијим снагама или целом војском нападача. Због тога, за заштиту мобилизације и стратегиског развоја данас више нису довољни само танки застори другопозиваца и мањих одреда кадровске војске, утврђења са слабим тврђавским јединицама, стратегиска коњица, и сл., не само за браниоца, већ чак ни за нападача. Данас треба предузимати низ разноврсних и опсежних мера заштите и одредити толико јаке трупе и средства за заштиту да могу успешно извршити простављене задатке. За то се данас одређују најелитнији делови кадровске армије пуног ратног састава и јачине, тј. у пуној бојевој готовости тако да на дати знак узбуне увек могу организовано извршити покрет или примити борбу. Због тога су све, а нарочито мање земље, принуђене да држе знатан део мирнодопске армије у ратном саставу (нарочито ваздухопловства, тенковских и моторизованих јединица, делова везе, ПАО, ПТ јединица и слично) првенствено ради заштите мобилизације и стратегиског развоја. Ови делови имају приоритет у мобилизацији и стратегиском развоју и не оптерећују се мобилизационским и другим задацима, а њихова мирнодопска локација подешава се према потребама за најбоље извршење задатака заштите мобилизације и стратегиског развоја. У данашњим условима није више довољно да се на одговарајућу мобилизацију и стратегиски развој противника одговори само истим мерама, већ противника треба предухитрити, или, у најгорем случају, стратегиски развој сопствених снага и средстава завршити бар приближно у исто време кад и нападач. Напад већ развијеног противника у време кад бар главни део браниоцевих снага није извршио стратегиски развој претставља озбиљну опасност за браниоца, означава његову крајњу небудност и вратоломни карактер његове стратегије. Истина, та опасност је утолико мања уколико нападнута земља има повољнији географско-стратегиски положај (велике земље са јаким покретним и моћним кадровским армијама и дубоким ратиштима, острвске земље и томе слично).

Карактер борбе делова за заштиту мобилизације и стратегиског развоја зависи од карактера напада противника, брзине мобилизације и стратегиског развоја и могућности сопствених снага, удаљења концентрациских просторија од предњег краја појаса, односно зоне коју бране делови за заштиту мобилизације и стратегиског развоја, услова земљишта, итд. Иако делови за заштиту мобилизације и стратегиског развоја имају редовно главни

задатак да привремено задрже напад непријатеља у циљу добитка потребног времена и простора, односно стварања повољних услова за ангажовање главнине сопствених оружаних снага, ипак ће њихова борба редовно носити **карактер крајње упорности, жилавости и отсудности**. Због тога ће они редовно организовати одбрану дубље него обично, нарочито дуж важних оперативских и комуникациских праваца. Њихова одбрана мора бити крајње активна, жилава и чврста, довољно противтенковска, противартиљериска, противавионска и противдесантна, са нарочито широким мерама инжењерског обезбеђења. Због тога трупама за заштиту мобилизације и стратeгиског развоја треба придати довољно инжењерских јединица (нарочито за рушење и запречавање), ПТ и ПА јединица и обезбедити им довољну подршку артиљерије, авијације и тенкова. Али, пошто снаге делова за заштиту мобилизације и стратeгиског развоја никада нису толико јаке да могу посести и чврсто држати цео гранични фронт, њихова одбрана ближи се одбрани на широком фронту. У том случају, најјаче се бране важни географско-стратeгиски и оперативски правци, тј. рејони на којима се очекује удар непријатељских главних снага. Осим тога, треба заштитити и важне стратeгиске субјекте (политичке центре, крупне индустријске базене, комуникациска чворишта и сл.), одредити јаке покретне резерве — које имају изузетан значај итд. Да би се повећала отпорност трупа за заштиту мобилизације и стратeгиског развоја, кад год је могуће, треба у зони одбране тих делова **применљивати благовремено развијену мрежу фортификациски уређених упоришта**, нарочито дуж важних оперативских праваца, а пре свега у смислу ПТ одбране. Фортификациско уређење одбранбених рејона (нарочито у ПТ смислу) може се корисно применити не само као елемент чврстине одбране делова за заштиту мобилизације и стратeгиског развоја, већ и за ојачање одбране главних снага, односно за стварање солиднијег ослоња при њиховом преласку у противофанзиву и сл. Уопште, концентрациске просторије, особито у дефанзивном стратeгиском плану, бирају се начелно иза јаким одбранбених линија (природних или уређених) како би их трупе главних снага које пристижу могле увек на време посести на случај изненадних продора противника. Такве баријере пожељне су и на боковима концентрациских просторија, али су непожељни сувише непроходни терени, мочваре, језера, велике реке и сличне препреке ако се налазе позади концентрациских просторија. Обимно утврђивање читавих граничних појасева у типу сталне и полусталне фортификације у Другом светском рату није дало оне резултате који су се очекивали, нити је мишљење о њиховој неосвојивости било оправдано, јер су их нападачи релативно лако и за кратко време пробијали или заобилазили. Осим тога, такво утврђивање изискује огромне материјалне издатке и дуго времена, што свакако иде на штету опреме оружаних снага. Бивша југословенска војска утврђивање својих граница скоро цео једногодишњи државни буџет, док је истовремено ушла у рат без и најосновније ратне опреме. Главна утврђења су подизана према Италији и Мађарској, а напад је уследио и из Бугарске, Румуније и Албаније. Иако су Француска и Немачка биле уложиле огромне суме за утврђивање, ипак су њихови утврђени појасеви лако пробијани или заобилажени. Према томе, **данас је много важнија општа и свестранија припрема целе државе, народа**

и оружаних снага за рат него утврђивање граничних појасева. Заштиту мобилизација и стратегиског развоја могу извршити само довољно моћне трупе оперативне војске а благовремено фортификациски уређено земљиште, као ослонац одбране, претставља само један од њених важних елемената.

Масовнија употреба атомских бомби за паралисање противничке мобилизације и стратегиског развоја данас је још увек нерентабилна. Он може доћи у обзир само за дејство на веће градове и крупније мобилизациске центре који су редовно и важне концентрациске раскрснице, на већа саобраћајна чворишта и сл. Њихово снажно дејство (особито дуготрајно отровно радиозрачење) може негативно утицати на морал обвезника и грађанства, на извођење војне и државне мобилизације, а неутралисањем саобраћајних чворова може се пореметити концентрациско превозење, тј. успорити стратегиски развој итд. Са појефтињавањем и повећањем производње атомских бомби, може се очекивати да ће оне имати и већу примену у паралисању противничке мобилизације и концентрације; а затим и у непосредној борби трупа за заштиту мобилизације и стратегиског развоја, за затварање помоћних праваца самим тровањем и радиоактивним дејством (нарочито у кршевитим и другим пределима, који дуже задржавају убитачну радиоактивност) и, најзад, у стварању запречних радиоактивних завеса у одбрани на главним правцима дејства и сл. Ширум применом атомске енергије у тактичке сврхе испољиће се још више њен утицај на начин дејства нападача и на противмере браниоца, а самим тим и у оквиру дејства делова за заштиту мобилизације и стратегиског развоја. У сваком случају атомска бомба може бити моћно средство у заштити мобилизације и стратегиског развоја, нарочито у геолошки подесним рејонима. Обезбеђење од атомског дејства, засада, постиже се: деконцентрацијом мобилизацијских места и других за вођење рата важних објеката, израдом гипких планова концентрације, са довољно концентрациских транспортних резерви, широким коцтовањем комуникациских чворишта и Т. Т. центара и, уопште, проширивањем саобраћајне мреже итд.

Као што је тешко повући оштру границу између мобилизације и стратегиског развоја, исто је тако **тешко раздвојити питање заштите мобилизације од заштите стратегиског развоја**, тим пре што борбе за заштиту стратегиског развоја могу имати одлучујући карактер баш у периоду мобилизације или чак и пре њеног почетка. Пошто мере за заштиту стратегиског развоја, поред осталог, обухватају и све потребно за заштиту мобилизације, редовно постоји само један јединствени план заштите мобилизације и стратегиског развоја војске.

У плану заштите мобилизације и стратегиског развоја војске основна замисао одлуке непосредно произлази из пројекта општег стратегиског плана. С обзиром на циљ и задатке који се постављају деловима за заштиту мобилизације и стратегиског развоја војске и на обим и важност питања која они решавају, **план заштите мобилизације и стратегиског развоја мора претстављати целовит и потпунији операциски план, као органски и нераздвајни део пројекта општег стратегиског плана.** Ангажовање предвиђених делова војске и средстава по плану заштите мобилизације и стратегиског развоја претставља истовремено и прву етапу борбе целокупне оружане

силе, чији исход и резултати и те како утичу на употребу осталог — главног дела оружаних снага. За разлику од пројекта стратегског плана, оперативски план заштите мобилизације и стратегског развоја још у време мира знатно се потпуније разрађује, а по неким питањима и до најмањих детаља (рушења и запречавања, систем веза и шифара и сл.).

План заштите мобилизације и стратегског развоја редовно обухвата:

- заштиту концентрациских просторија, односно просторија стратегског развоја, трупа и средстава на њима;
- заштиту оних комуникација (и објеката на њима) које су од већег утицаја на ток извођења стратегског развоја;
- заштиту самих трупа и средстава за време стратегског развоја;
- заштиту важних мобилизационских рејона;
- организацију везе и командовања;
- материјално-техничко обезбеђење делова за заштиту мобилизације и стратегског развоја, итд. Према томе, у решавању питања заштите мобилизације и стратегског развоја војске не учествују само специјално одређене трупе, већ, на разне начине, мање или више, и све друге јединице које врше стратегски развој, органи државне безбедности, народне власти, итд.

Проблематика заштите мобилизације и стратегског развоја повезана је и утиче, у мањој или већој мери, на: одређивање величине, организације, локације, задатака и бојне готовости мирнодопске армије; на брзину стратегског развоја, форме и начин његовог извођења; на поредак и давање приоритета при извођењу стратегског развоја, односно на бојну готовост мобилизације и стратегског развоја; на избор и уређење концентрациских просторија; на израду мобилизационог плана; на питање евакуације и припреме ратишта (утврђивање граничних појасева, припрему саобраћаја, веза итд.) и на готово сва друга основна питања мобилизације и стратегског развоја и ратних припрема уопште.

* * *

Видели смо да се данас концентрација слива са стратегским развојем у јединствену стратегску радњу и да се концентрацијом војске извршава њен стратегски развој. Са техничке стране та се радња одвија на основи плана концентрације војске који је, као што смо видели, саставни део пројекта стратегског плана. **Према томе, питања концентрације свде се на израду плана концентрације и његово свестрано материјално-техничко обезбеђење, дакле, на организационо-техничка питања.** Он обухвата: опште и посебне прегледне шеме и табеларне прегледе концентрације, све врсте планова превожња — маршевања, графиконе и ратни ред вожње, планове састављања и депонирања железничких гарнитура, планове припреме и материјално-техничко обезбеђење саобраћаја и комуникација итд.

Пошто се у савременим условима извођења стратегског развоја, и поред свих предузетих мера, морају очекивати извесне последице непријатељских дејстава, нарочито из ваздуха, затим извесне грешке извршиоца концентрације, разни могући поремећаји у мобилизацији, нове неодложне

промене у стратегиском развоју, разне неприлике техничке природе и слично, **неопходно је да се у плану концентрације предвиде и обезбеде извесне концентрациске резерве** у слободним маршрутама, ратном реду вожње и транспортним средствима, празним резервним возовима, средствима за ремонт и оправке, итд. У противном, ако је план концентрације тако **крут** да се у њему не могу вршити неопходне коректуре у току његовог извршења, онда он не одговара савременим условима и потребама, јер би се по таквом плану стратегиски развој сигурно обавио са већим и непредвиђеним **закашњењем**.

Планови мобилизације и концентрације не значе ништа ако се не спроведу у живот. То могу учинити само живи људи који их израђују и примењују и који извршавају све мобилизациске и концентрациске припреме. Људи су главни објект мобилизације, превозења и управљања механизмом и средствима концентрације. У томе учествује огроман државни и армиски апарат и готово све војне јединице и установе. А пошто се мобилизација и стратегиски развој изводе у психози ратних услова, даноноћно и за дуже време, од извршиоца се траже крајња савесност и педантност у раду, велика физичка и психичка напрезања. На тај начин, у савременим условима, од људи, њихових морално-политичких квалитета и стручне обучености, свести и убеђености у оправданост рата, љубави и оданости према својој земљи и спремности за жртве и напоре, зависиће нарочито успех мобилизације и стратегиског развоја. **Стога, уже политичко обезбеђење мобилизације и стратегиског развоја са концентрацијом војске и свестране политичке припреме широких народних маса, развијање њихове свести и свих других позитивних особина, продубљавање и учвршћивање морално-политичког јединства армија и њених веза са народом, стално уздизање и развијање свести борачког и командног кадра армије, итд. претстављају један од одлучујућих фактора по успех мобилизације и стратегиског развоја.** Значи ли то да се умањује значај планирања? Напротив, препланирање је штетно, јер води крутости и шаблону, а планирање које сузбија стихију, које организовано усклађује све заједничке напоре и омогућује најбоље искоришћење свих могућности у интересу мобилизације и стратегиског развоја, нужно је и неопходно. Без плански организованих, благовремених и реалних мобилизациско-концентрациских припрема и свестраног обезбеђења и заштите мобилизације и стратегиског развоја не може бити речи о брзој, потпуној и благовременој мобилизацији и стратегиском развоју.

Политичке припреме мобилизације и стратегиског развоја са концентрацијом војске саставни су део општеполитичких припрема за рат, које чине основу и један од првих задатака општедржавних ратних припрема. Само унутар јака држава, са свесним грађанима, има услова да оствари примерну мобилизацију и стратегиски развој војске.

КОЊИЦА НЕКАД И САД

Питање да ли коњица може успешно дејствовати у савременом рату и да ли уопште постоји оправдање њеног постојања као посебног рода војске претстављало је предмет широке полемике у предратној војној литератури скоро свих држава. Из ове су полемике војске водећих војних сила извукле различите закључке. Формирала су се, углавном, два схватања. По једном, коњицу је прегазило време, па је због тога треба расформирати и заменити модерним ратним средствима: моторизованим и оклопним јединицама. По другом, иако је изгубила од своје некадашње важности, коњица ипак, под извесним условима и уз одговарајуће организациско-формациске допуне, може наћи и у савремено доба своју важну улогу у рату. Било је и таквих држава које су у принципу усвојиле прво гледиште, али га у пракси нису могле остварити из чисто материјалних разлога (недовољна индустриска база и немање погонског материјала). По завршетку Другог светског рата ова подељеност мишљења у погледу улоге коњице у савременом рату одржала се и надаље, али се, ипак, рађала извесна тежња, чак и код Совјетског Савеза, да се коњица замени мотором, иако се у совјетској литератури, под извесним условима, још увек рачунало на коњицу у саставу брзо покретних група. Тако се могао стећи утисак да се питање коњице постепено скида са дневног реда и да овај род војске, који је у историји заузимао тако видно место, дефинитивно силази са ратне позорнице. Међутим, то питање је поново постало актуелно, јер је у току кинеске интервенције у Кореји кинеска, односно монголска коњица још успехом употребљена противу снага које се боре на страни Јужне Кореје, чију главну снагу претстављају технички богато опремљене америчке трупе. То значи да се на једној страни боре малобројне трупе снабдевене свим модерним техничким средствима, а на другој бројно јаче снаге, али са слабом техником, у којима је коњица нашла успешну примену. То намеће потребу да се проблем коњице поново проучи и свестрано размотри. А да бисмо га боље схватили и донели правилне закључке неопходно је да се бар летимично осврнемо на његов историјат.

Детаљнији подаци о ратној вештини потичу тек из доба цветања грчких држава. У прво време грчке војске или нису уопште имале коњице или је она била врло слаба. Тек после масовних најезда Персијанаца са

Истока, Грци су учили њену важност. Од тога времена коњица се редовно налазила у саставу тадањег борбеног поретка — фаланге. Она је дејствовала **на самом бојишту** и употребљавала се за заштиту крила и бока фаланге или за офанзивно дејство на крило и позадину непријатељске фаланге. Међутим, пуни развој и значај коњица је постигла у ратовима Александра Македонског противу Персијанаца, у којима су учествовале знатне коњичке масе.

Римљани нису располагали јаком и квалитетном коњицом. То се негативно одразило у Пунским ратовима у којима су имали према себи картагенску војску са јаком и за маневар добро извежбаном коњицом. Велика улога коњице, као маневарске снаге борбеног поретка, у бици код Кане позната је. У то доба коњица је употребљавана на исти начин као и код Грка.

Римска држава, као што је познато, пропала је због противречности друштвених односа тога доба, замене робовласничког друштвеног односа феудализмом. Међутим, и најезде народа, који су долазили са Истока и својим масама разбијали римске легионе, имале су у томе значајну улогу. Те масе су се често појављивале и у виду коњичких армија којима нису могле одолевати бројно слабије и непокретне војске тадањег цивилизованог света. Најезде Авара, Хуна, Монгола и других источних народа везане су за историју коњице. Под ударцима коњичких маса умало да није потпуно уништена цивилизација Западне Европе.

Феудално доба са својим специфичним друштвеним односима утицало је и на коњицу која је претстављала готово једину и искључиву борбену снагу на бојишту. Међутим, коњаници, који су били слабо покретни за неки јачи маневар због свог тешког оклопа, морали су се већином ограничавати на фронтални удар и индивидуалну борбу која се одигравала као на турниру. Коњаници, постројени у једноврсни строј, тежили су да копљем избаце противника из седла. Ако се томе дода одвратност према сваком потчињавању и недисциплинованост ритера, као одраз феудализма, онда је коњица одузет и други фактор маневра — масовни удар. Коњица је на тај начин изгубила свој прави смисао некадање маневарске снаге. То је претстављало доба њене потпуне дегенерације. Племићка коњица морала је у пуној мери да осети такво устројство када је потучена енглеским пешачким стрелцима на лук 1346 године у бици код Кресиа.

Под утицајем проналаска барута, као и дубоких и збијених поредака пешадије (германска тактика) коњица још више губи од свога значаја и претвара се у своју негацију и потпуну извештаченост.¹⁾

Проблем коњице поново је правилно решен за време Тридесетогодишњег рата. Шведски краљ Густав Адолф враћа коњицу на њен прави пут. Она је опет вршила маневарско дејство које се завршавало јуришем уз

¹⁾ Као најбољи пример за то може послужити тзв. тактика каракола. Она се састојала у томе што се одред од 510 коњаника (каракола), постројених у виду правоугаоника ширине 30, а дубине 17 коњаника, кретао у ходу према непријатељу и заустављао на 10 корака од њега. После тога је први ред опаливао пиштоље, а затим одлазио на зачеље поретка ради поновног пуњења оружја. На сличан начин опаливали су плотуне и остали редови.

употребу хладног оружја. Да би јуриш коњице што боље припремио, Густав јој придаје артиљерију и на тај начин први ствара коњичку артиљерију. Он је повезао дејство коњице и са дејством мускетара. Овакво схватање употребе коњице донело му је велике победе, а у историји уздигнут је у ред знаменитих војсковођа.

У току Седмогодишњег рата (1756—63) коњица постаје изванредно важан фактор маневра код свих ратујућих сила (Аустрија, Русија, Пруска). Највише се, међутим, истиче пруска коњица са читавим низом знаменитих команданата, као што су Дризен, Цитен и Зајдлиц.

У доба Наполеона коњица постиже врхунац свога развитка. По једна бригада до једне дивизије лаке коњице придаје се сваком корпусу. Тешка коњица (драгуни и кирасири) претстављала је главну маневарску и ударну снагу у виду резервне коњице, формиране у посебан корпус под командом легендарног маршала Мира. Ова коњица, која је често достигала јачину до 30.000 коњаника, служила је за удар на бок и позадину, за пробој и за гоњење. Тактичко дејство коњице састојало се из серије узастопних напада у линијама које пристижу једна за другом. Наполеон сем тога решава и проблем стратесиског извиђања испред маршманеварског фронта његове армије, као, например, 1806 године пре битке код Јене и Ауерштета.

У 19 веку наступиле су веома значајне измене у погледу усавршавања наоружања. Пушка острагуша (брзометка) постала је врло опасно оружје у борби против коњице. После њене појаве коњица је морала да нестане са бојног поља. Из средстава за наношење главног удара у општевојном боју, коњица се претворила у средство маневра изван бојног поља. Већ у Француско-пруском рату (1870—71 године) коњица не може да одигра ону улогу која јој је била намењена. Сва настојања Молткеа да прикупи јаче коњичке снаге и да пресеке отступање Француза правцем Мец—Верден остала су безуспешна. Ефикасно дејство пушке противу коњице на том правцу дошло је до пуног изражаја у јуришу немачке коњичке бригаде Бредова, која је скоро у потпуности уништена код Марс ла Тура западно од Меца. Према томе, коњица је имала мали удео у пресецању пута Мец—Верден и у доцнијем окружењу француских снага, јер је оно извршено вештим маневровањем и ангажовањем немачких стрељачких корпуса. Међутим, немачка коњица је одиграла веома важну улогу у извиђању и стварању непродорног застора испред фронта наступајућих немачких стрељачких корпуса, стварајући на тај начин повољне услове за њихово ангажовање како у бици код Меца, тако и код Седана. Према томе, улога коњице била је сведена на стратесиско и тактичко извиђање.

Због појаве аутоматског наоружања још више су смањене и онако скучене могућности коњичког јуриша употребом хладног оружја — сабље или копља, те је због тога смањена и бројност коњице. Али, и поред тога, зарађене стране улазе у Први светски рат са знатним коњичким снагама. На пример, испред фронта маршевског поретка седам немачких армија налазила су се четири коњичка корпуса, од којих је један био на десном крилу. Таквом употребом коњице немачко командовање могло је развити добру извиђачку делатност и заштити од непријатељског извиђања сопствене снаге, али коњица није испунила маневарску улогу која јој је била

додељена (упркос савременог наоружања) на десном крилу маршманеварског поретка. По мишљењу немачких коњичких команданата, које је изнето после тога рата у виду критичких осврта, снаге коњице биле су расцепкане, а њена способност за дејство умањена бескорисним покретима и ситним задацима до такве мере да она у отсудним моментима није била способна за акцију. Коњи су били често тако преморени да су легали чим би коњаници покушали да их узјашу. Стварање коњичке армије од 2—3 корпуса на десном крилу наступног поретка свакако би дало знатно боље резултате. Међутим, услови за стварање такве коњичке јединице још нису били сазрели, њих је тек родила Октобарска револуција, после које се први пут у историји појављује појам коњичке армије.

За време рововског рата многе коњичке јединице морале су се одрећи маневарског дејства и прибећи укопавању. Немци су их знатним делом пребацили на Источни фронт. Силама Атанте коњица је углавном служила као брзо покретна резерва за затварање бреша које би Немци успели да створе у француском или енглеском распореду. Покушаји да се коњица употреби за проширење пробоја били су безуспешни, углавном због тога што пробојна дејства нису успевала чак ни у тактичком опсегу. Јуриш 27 пукова енглеске коњице (по 3 ескадрона) код Амиена 8 августа 1918 године није успео чак ни противу деморалисане немачке пешадије која је већ била на прагу капитулације.

Коњичка дејства на Источном фронту извођена су под повољним условима, али са мањим замахом него што се то очекивало, иако су дала веће резултате. Аустриска коњица уништена је највећим делом још у току 1914 године, а ни руска ни немачка коњица нису успеле да поврате своју некадању славу.

Због појаве извиђачке авијације у Првом светском рату коњица је у знатној мери изгубила од своје дотадање извиђачке улоге. Током времена коњица се стално смањивала. Тако, на пример, док је у доба хладног оружја коњица износила око 30%, у доба Наполеона око 18% и у Првом светском рату око 4%, дотле је после Првог светског рата износила само 1% од целокупног бројног стања оружане силе.

После Првог светског рата претпостављало се да ће коњица имати извесну улогу и да ће и даље остати међу главним родовима војске ако се модернизује и ако јој се даде већа ватрена моћ. Сматрало се да ће коњица остати важан фактор за извиђање (јер ваздухопловство неће моћи да пружи командовању све оне податке који су му потребни) и да ће имати важну улогу и у извесним борбеним радњама: у улози предњих одреда, за изненадно дејство на непријатељске бокове, кроз међупросторе и у позадини, а нарочито у гоњењу и у улози заштите при отступању. Такво гледиште заступале су готово све војске, па и Немачка која је доцније најрадикалније прешла на моторизацију и механизацију. Генерал фон Сект, који је створио немачки Рајхсвер, а чије су идеје великим делом служиле као основа за организацију немачке војске, био је убеђен да ће коњица у будућем рату имати важну улогу. Због тога је, у оквиру армије од 100.000 људи, формирао 12 коњичких пукова. У полемици, која се водила у немачким војним часописима скоро три године (1932—34), било је много миш-

лења да ће коњица у будуће наћи корисну примену на истоку Европе, а и на Балкану.

После проналаска моторних возила за кретање ван путева (погон на више осовина, полугусеничари и гусеничари), а нарочито онда када су сва средства због повећавања брзине, закорачила из области тактике у домен оператике, поставило се питање оправданости даљег опстанка коњице. Због тога је скоро у свим државама настала жучна полемика о томе да ли моторизоване и механизоване јединице треба да замене коњицу. У тој полемици преовладало је мишљење да коњица, због малих борбених ефектива и у условима савременог ватреног оружја, неће имати услова за рад на евентуалном ратишту у Средњој и Западној Европи које обилује великим бројем насељених места и широком мрежом асфалтираних путева неподесних за кретање коња. Убедљив доказ о надмоћи моторизације над коњицом види се у томе што се борбена снага коњичког ескадрона може заменити са 4—5 камиона са укрцаном пешадијом. Због тога су Енглеска, Америка и Немачка радикално приступиле замени коњице мотомеханизованим јединицама, тако да је Немачка ушла у рат са свега једном коњичком дивизијом (али је и она 1942 године преформирана у оклопну дивизију), а у Енглеској и Америци остали су само традиционални коњички називи, пошто јединице које их носе немају никакве везе са коњицом.

Ускоро после доласка Мусолинија на власт у Италији формирана је позната брза дивизија (дивизионе челерата) од два пука коњице, једног пука берсаљера (велосипедисти) и једног мешовитог артиљерског пука (од два коњичка и једног моторизованог дивизиона), поред осталих дивизијских делова. Доцније, ова се дивизија постепено појачавала увођењем моторизованих и оклопних елемената, али на томе пољу Италија није никад успела да постане неки одлучујући фактор, нарочито због ограничених индустријских могућности и недостатка погонског материјала.

Француска је, и поред својих индустријских могућности, у погледу замене коњице моторизацијом била веома конзервативна и опрезна, вероватно и под утицајем њене доктрине статичког вођења рата. Тако се прво родила дивизија савремене коњице типа 1932 године од две коњичке и једне моторизоване бригаде (свака по два пука) и једног мешовитог артиљерског пука (са коњском и моторном вучом). Коњичке бригаде ове дивизије биле су намењене за дејство ван добрих путева, а моторизована бригада у зони добрих комуникација. Међутим, на основу стечених искустава на маневрима и теориских проучавања, а вероватно и под утицајем развоја овог проблема у иностранству, дошло се до закључка да оваква јединица не одговара својој намени, тако да су створена два типа дивизије — моторизована и механизована. Споро решавање овог проблема Француској се љуто осветило, јер су до почетка операције у мају 1940 године противу десет немачких оклопних дивизија Французи могли да супроставе свега непуне четири своје механизоване дивизије. Али, тај однос је био још неповољнији, пошто су Французи немачкој брзини, агресивности, маневарском духу и динамичности супростављали оклопне дивизије задојене статичким духом своје доктрине, и поред тога што је највећи део ових снага, при повреди немачко-белгиско-холандске границе, јурнуо у Белгију.

Немачка је била отсудни противник комбинације коњичких и моторизованих јединица. То је генерал Гудериан, један од главних немачких стручњака мотомеханизације, сликовито изразио речима: „зоб и бензин не могу бити заједно“.

Неке државе задржале су и даље формације класичних дивизија, највећим делом због слабих индустријских могућности и немања довољно погонског материјала, а донекле и због конзервативности њиховог руководства. Ту су, например, бивша Југославија са својих 10 коњичких и Пољска са преко 50 коњичких пукова мирнодопског састава, који су у рату сачињавали тзв. стратегиску коњицу, поред тактичке коњице у саставу армија и дивизија. Један бивши југословенски коњички генерал, који је био на врло утицајном месту, у једном реферату о потреби јачег увођења моторизације, написао је напомену: „докле ће ова јерес“. А пољски коњички пукови ушли су у рат знатним делом наоружани копљем (поред карабина).

У погледу коњице, Совјетски Савез имао је посебан став. Он је, с обзиром на специфичност свога земљишта и на временске прилике (мочваре, шуме, раскаљано земљиште, пешчане степе, снег и тсл.) и полазећи са гледишта да се операције могу изводити по сваком земљишту и по сваком времену, приступио, форсираној изградњи оклопних јединица, задржавајући знатне контингенте коњице, комбиноване савременим средствима моторизације, механизације и ватре. На овакво решење свакако је имало утицаја и то што ни Совјетски Савез, због материјалних услова, није могао приступити радикалној моторизацији своје армије и што је Црвена армија имала богато искуство и традицију у погледу употребе коњице. Треба се само сетити да је у оквиру Црвене армије први пут у историји створена коњичка армија која је у току грађанског рата дала огромне користи. Видно место заузимају дејства коњичке армије и у рату против Пољске 1920—21 године.

Изгледа да су операције у Централној и Западној Европи у току Другог светског рата у свему потврдиле гледиште да коњица у тим пределима нема услова за успешну употребу. Међутим, операције на Источном фронту дале су друге резултате. Немачки маршал фон Рундштет, у својој изјави познатом енглеском војном писцу Лидел Харту (у књизи »The German generals talk«), изнео је своја искуства из прве фазе рата на Источном фронту где је био командант Јужне групе армија. У почетној фази рата, на правцу Лавов—Кијев, наступала је немачка Јужна група армија раздвојена Припјатским мочварама од главне — Централне групе армија (фон Бок), која је дејствовала правцем Варшава—Смоленск—Москва, јер се сматрало да су поменуте мочваре неподесне за ангажовање јачих снага. То је искористила Совјетска команда и у тој области концентрисала јаке коњичке снаге. Када су немачке армије генерала фон Рундштета својим боком и позадином наилазиле према јужним излазима из мочваре, совјетске коњичке групације су отпочеле своје успешно дејство на немачки бок и позадину. То је изазвало крупне оперативне и стратегиске последице, због тога што је немачка Јужна група армија знатно заостала у односу на групу армија Центар и Север, тако да је Немачка врховна команда била у јакој дилеми да ли да скрене један део својих снага на југ у циљу ликвидације

снага Црвене армије пред Јужном групом армија. На том питању дошло је и до јаког сукоба између Врховне команде (Хитлер-Кајтел-Јодл) и Команде сувоземне војске (Браухич-Хадлер), а тиме и до губљења драгоценог времена. Пошто је усвојено гледиште Врховне команде, привремено су обустављене операције на централном правцу, а деснокрилна тенковска група (Гудериан) и 4 армија (фон Клуге) скренуте су из састава Централне групе армија на југ у циљу садејства Јужној групи армија у Кијевској операцији. На тај начин изгубљено је пуних месец дана.

У овој операцији, која се завршила познатим кијевским окружењем, Немци су, истина, постигли крупан оперативни успех (по немачким и енглеским подацима — око 600.000 заробљеника), али су много изгубили у стратегиском погледу. Иако су после тога поменуте снаге Централне групе армија враћене на првобитни правац, ипак се изгубљено време, упркос победе код Вјазме, није могло надокнадити. Због тога је совјетско командовање успело да створи повољне услове за битку код Москве која је претстављала психолошки преокрет и прво губљење иницијативе од стране Немаца у рату.

У бици пред Москвом, најпре услед блата, а затим због великог мраза и дубоког снега, биле су знатно парализоване не само немачке тенковске и моторизоване, већ и пешадиске снаге (због дуготрајног кретања, које је настало Балканском кампањом која није била планирана у првобитном опсегу, дошло је до јаке истрошености мотора). Врховна команда Црвене армије успешно је употребила своју коњицу. Нарочито се истичу дејства II коњичког корпуса генерала Бјелова у операцијама у области Туле у међупростору немачке II тенковске армије (Гудеријан) и IV армије (фон Клуге). Продирући дубоко у позадину делова II армије, овај корпус и групације генерала Болдвина и Голикова, уништили су 6 немачких дивизија (две пешадиске, две моторизоване и две тенковске).

У доцнијем периоду зимске кампање 1941/42 године, када су Немци, после повлачења од Харкова, Тихвина и Москве, успели да стабилизују фронт и организују одбрану у виду великих одбранбених чворова (које су сачињавали велики градови и друга насељена места са знатним међупросторијама), Совјети су убацивали тенковске, или коњичке или комбиноване брзопокретне групације на неколико слабије брањених међупростора између тих чворова. Те групације успевале су да продру дубоко у непријатељску позадину наносећи Немцима јаке губитке у људству и материјалу и да у вези са партизанским дејствима стварају општу несигурност позадине. Та дејства, у вези са фронталним нападима на немачке одбранбене чворове, као и губици у бици пред Москвом и у току повлачења после изгубљене битке, принудили су Немце, да упркос напрезања свог мобилизационог потенцијала у 1942 години, продуже нападна дејства само на јужном сектору фронта.

У акцијама за окружење немачких групација, а нарочито у приликама када, због снега, блата и песка, није могла да дође до изражаја покретљивост тенковских снага, команда Црвене армије, после пробоја тактичке одбране, употребљавала је покретну групу комбиновану од тенковских и коњичких јединица. У Стаљинградској операцији окружења у са-

ставу покретних група Југозападног, Донског и Стаљинградског фронта поред тенковских јединица учествовали су и по један коњички корпус који су, упркос зими и снегу (месец новембар 1942 године) извршили оперативно окружење немачке Стаљинградске групаације. На сличан начин је употребљена совјетска коњица у **Корсуњ-шевченковској операцији** окружења (29 јануара — 17 фебруара 1944 године) када је, после извршеног пробоја од стране I и II Украјинског фронта, у пробојну брешу II Украјинског фронта убачена покретна група комбинована од тенковских и коњичких јединица. Карактеристично је да је ова операција изведена по највећем блату у коме се заглавила скоро целокупна немачка моторизација. И у **Берлинској операцији**, у циљу окружења немачке Франкфуртске групаације (на Одри), у брешу коју је створио I Украјински фронт (маршал Коњев), убачена је покретна група у чијем су саставу биле и коњичке јединице генерала Рибалка и Лељушенка. Карактеристично је да је у овој операцији коњица употребљена и на земљишту средњеевропског карактера са густом мрежом путева и великим бројем насеља, али треба имати у виду да је то било у периоду рата када је немачка војна снага била на издисању.

Улога коњице у овим операцијама отпочињала је после извршеног тактичког пробоја фронта од стране пешадије (потпомогнуте тенковима за непосредну подршку или без њих). У брешу убациване су тенковске јединице, у циљу извршења оперативног окружења непријатељске групаације, а коњица је непосредно следила иза тенковских јединица са следећим задацима:

- да прошири брешу, односно коридор;
- да до доласка пешадије изгради одбранбени фронт (спољњи и унутрашњи) дуж коридора који одваја окружену групаацију од осталих његових трупа (на земљишту са развијеном комуникативном мрежом и пролазном земљишту овај се задатак обично даје моторизованој пешадији);
- да образују спону између тенковских снага, које, благодарећи својој брзини, веома брзо одмичу и пешадије која знатно заостаје због мале брзине кретања;
- да поседне важне тачке на које не могу стићи тенковске снаге, а које имају велики значај у погледу оперативног окружења.

Рејон Полесја (Припјатских мочвари) одиграо је значајну улогу у другој половини рата на Источном фронту (пролеће 1944 године). И тада су га Немци поседали веома слабир снагама, углавном са осматрачком улогом. На тај начин, ова широка област, чије пространство износи око 100.000 км², поново је раздвајала трупе Јужне и Централне групе армија. После успешне офанзиве дуж јужне границе Полесја, на правцу Кијев—Житомир, Совјетска команда упутила је јаке коњичке снаге кроз Припјатска блата, које су избијањем до Ковелја, Мозира и Сарног угрозиле бок и позадину немачке Централне групе армија чији се фронт налазио на линији Орша—Злобин—Могиљев (р. Дњепар северно од Полесја). Тиме је створена повољна оперативна ситуација за летњу Белоруску офанзиву 1944 године у којој је разбијена и скоро потпуно уништена немачка Централна група армија.

Немачко командовање увиђало је недостатке у организацији своје армије и почев од 1943 године почело се кроз штампу износити жаљење што је сва немачка коњица расформирана. С друге стране, истицано је да је совјетско командовање, располагајући коњицом, много слободније у доношењу оперативних одлука и да може одржати динамику операција и на таквом земљишту и под таквим временским околностима под којима мотор отказује своје услуге. На такву промену мишљења свакако је утицала и чињеница што немачка индустрија није могла дати довољно моторних и оклопних возила, и што се осећала све већа nestaшица погонског материјала. Због тога отпочиње поново формирање коњичких јединица, али са мало успеха, јер се није располагало одговарајућим кадровима и коњима. Формиране су само ситне тактичке јединице (ескадрони, дивизиони) које су већином употребљаване за службу сигурности у позадини. Старешински кадар који је раније служио у коњици делом је изгинуо, а делом се налазио на служби у другим родовима. Због тога су Немци почели да формирају неке коњичке јединице (чак и дивизиског ранга) руских емиграната — белогардејаца и од оних заробљеника Црвене армије који су дали обавезу да ће се борити на страни Немаца. Такве јединице ангазоване су и против наше Народноослободилачке војске.

Пољска коњица је развијена у краткотрајним операцијама у септембру 1939 године, јер се није могла успешно супротставити немачким тенковским јединицама. Исто тако, ни коњица бивше југословенске војске није одиграла намењену улогу, већ се распала исто тако брзо као и остале јединице.

У пролетњој савезничкој офанзиви на Рим (5 маја до 5 јуна 1944 године) Француски експедициони корпус (генерала Жиена) у коме су се, поред четири пешадиске дивизије, налазиле и три бригаде мароканске коњице (око 9.000 људи) добио је важну улогу у савлађивању немачког отпора. За извршење добијеног задатка корпус је имао прво да изврши пробој непријатељског фронта, а затим да, помоћу специјално формиране оперативне покретне групе, дејством преко беспутне планине Ауринчи, пољуља цео немачки одбранбени систем маршала Кесерлинга.

За овај задатак формирана је покретна група из 4 мароканске планинске дивизије и из јединица мароканске коњице под командом генерала Севеза, укупне јачине 30.000 људи. Ова успешно изведена операција знатно је допринела и повољно утицала на заузимање Рима. Идеја о формирању покретних маневарских група од планинских јединица и коњице одговарала је француској предратној доктрини, јер је била предвиђена и у француским планинским правилима.

У току нашег Народноослободилачког рата коњица није могла наћи корисну примену у партизанским дејствима. Међутим, почев од друге половине 1944 године, када су почеле да се јаче примењују фронтална дејства ослоњена на стабилнију позадину, формиране су и коњичке јединице бригадног састава, које су дејствовале у Македонији и на Сремском фронту. После развијања непријатељских снага у Срему, априла 1945 године, коњичка бригада (која се налазила на томе фронту) успешно је употребљена за гоњење и успостављање веза са VI славонским корпусом који је

дејствовао у позадини непријатеља. Карактеристично је да је коњичка бригада у тој операцији такође дејствовала у мочварно-шумским зонама Срема и Славоније.

Из података који су до сада објављени у погледу употребе кинеске коњице у Корејском рату види се да је коњица употребљена тек онда:

— када су снаге генерала Макартура, после стицања на 38 паралелу, занешене постигнутим успесима, отпочеле неопрезно наступање у расутом распореду према вододелници између реке Јалу и Жутог и Јапанског Мора, претпостављајући да се ради само о окупационим дејствима;

— када су наступиле такве земљишне и временске прилике да техника, а нарочито моторна и тенковска возила, нису могла ефикасно дејствовати (планинско земљиште, снег, јака хладноћа, облачност), и

— када су се трупе јужне стране удаљиле од мора толико да им поморске снаге нису могле пружити одговарајућу подршку.

Имајући у виду историски развој употребе коњице, а нарочито у Другом светском рату, као и чињеницу да се коњица ефикасно употребљава и у Корејском рату, поставља се питање да ли коњица има изгледа на успешну употребу у савременом рату уопште, а напосе у нашим специфичним приликама, да ли је оправдано њено постојање и каква коњица треба да буде у том случају?

На основу изнетих чињеница може се на постављено питање одговорити позитивно, али уз извесне ограде, које су, уосталом, пратилац употребе сваког рода војске. По нашем мишљењу, коњица може наћи корисну примену ако се употреби у погодном моменту, у одговарајућим земљишним и атмосферским приликама и ако је формирана на принципима које налаже савремена борба. Користи од коњице треба да црпи првенствено она страна која није богата у индустрији и погонском материјалу и чије земљишне, комуникациске и атмосферске прилике отежавају примену моторизације. Према томе, конкретно говорећи, у једном рату у Европи (сем Источне Европе и Балкана) могло би се претпоставити да ће коњица, с обзиром на земљишне, комуникативне и атмосферске прилике, наћи ређу примену, а то је и у складу са вестима о радикалном спровођењу моторизације и механизације чак и од стране Совјетског Савеза. Међутим, вероватно је да се Совјетски Савез не би одрекао употребе коњице, ако би морао ратовати под сличним околностима простора као у Првом рату и да би у садањим околностима, свакако, употребио коњицу у рату на азиским фронтима.

Дејство коњице у виду коњичког јуриша — хладним оружјем у савременом рату ће, свакако, бити посве изузетно, тј. само у случају могућности потпуног изненађења или противу деморалисаног непријатеља. Према томе, савремену коњицу треба углавном сматрати као пешадију која користи коња за убрзано кретање. Због тога и њено дејство треба да се заснива на истим принципима као и дејство моторизоване пешадије, с том разликом што коњица није везана за путеве. Природно, ово не треба схватити буквално. Коњица треба да користи своју маневарску способност, тј. да се брзо премешта с места на место и да се изненадно појављује на осетљивим тачкама; да се брзо повуче, а потом исто тако брзо појави на месту где јој се

непријатељ најмање нада — једном речју, да до максимума искористи и комбинује покретљивост и ватру за дејство на осетљива места непријатеља.

Ортодоксни коњаници још увек се не слажу с тим да је коњица пре свега намењена за борбу пешке, јер сматрају да она, у том случају, претставља веома слабу снагу (пошто $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{5}$ њене укупне снаге мора да се издвоји за коњоводце) и да се губи ефекат изненађења и дејства на противнички морал. Иако је ово донекле тачно, треба имати у виду да објекти коњичког јуриша данас имају тако ефикасна средства за блиско одбијање коњичког напада (аутомат, полуаутоматска пушка, пушкомитраљез) да је исти заиста постао веома проблематичан. Због тога се поставља и питање целесходности наоружања коњице сабљом која данас претставља више историску реликвију него оружје од стварне користи. Према томе, она би се могла избацити из наоружања, јер сачињава непотребни баласт. С друге стране, модерна техника наоружања, а нарочито аутоматизација, омогућава да и мали број људи може постићи јак ватрени ефект. То значи да би стрељачке коњичке ескадроне требало опремити што већим бројем аутоматског оружја, тј. поред постојећег пушкомитраљеза у одељењу, требало би усвојити полуаутоматски карабин и дати већи број аутомата. На тај начин, коњица би у рукама општевојног команданта постала брзопкретна маневарска **ватрена снага**, која би се могла испољити не само у борби пешке, већ и са коња — ако не у целости, оно бар делом. Због тога је неминовно да се коњаници обучавају у гађању са коња карабином (подеснији су полуаутоматски), а нарочито аутоматом. Људство наоружано карабинима, односно полуаутоматским карабинима, морало би да има и нож за блиску борбу.

Под напред наведеним околностима земљишта, простора, комуникативних и земљишних прилика, коњица се може употребити:

- за извиђање;
- у улози предњих одреда;
- за дејство на непријатељски бок и позадину;
- при операцијама окружења у саставу покретне групе за заузимање тачака значајних за спровођење оперативног окружења, за проширење пробоја коридора и за изграђивање спољнег и унутрашњег фронта до пристизања сопствене пешадије;
- за извршење гоњења;
- за обезбеђење незаштићених крила, бокова, међупростора и спојева;
- за заштиту концентрације и прегруписавања главних снага;
- за оперативно маскирање маневра главних снага;
- за заштиту отступања сопствених главних снага на нове одбранбене положаје;
- у маневарској одбрани на правцима подесним за дејство коњице или до пристизања осталих здружених јединица;
- да у својству брзо покретне резерве, до пристизања пешадије и артиљерије, затвори бреше настале у одбранбеном распореду;
- у својству брзо покретне резерве за спречавање непријатељских ваздушних десаната;

— за извршење противудара против истакнутог, изолованог и развученог непријатеља или непријатеља чија су борбена средства на измаку (муниција, храна).

При употреби коњице треба водити рачуна и о томе да се она не употребљава за разне споредне задатке, да не врши узалудне и непотребне покрете и да се не распарчава тако да њена снага у одлучујућем моменту буде исцрпљена. Једном речи, треба чувати снагу коња, **изабрати повољно место и моменат за њену употребу** с обзиром на њихову осетљивост.

Природно је да наведене тежње за употребу коњице морају имати одраза и на организациску форму коњичких јединица. Другим речима, да би коњица могла извршити намењену улогу, неопходно је да буде формирана према савременим условима борбе. На основу изложеног можемо извући следеће закључке:

1.— Вероватно је да се на пространим ратиштима на којима дејствују велике армије (СССР, Кина, итд.) мора и надаље рачунати са коњичким јединицама корпусног ранга. Међутим, за наше прилике могу доћи у обзир само коњичке јединице бригадног или највише дивизиског ранга.

2.— С обзиром на слабо бројно стање људства коњице које учествује у борби боље је да се самостална коњичка бригада састоји од два коњичка пука са осталим деловима него од ескадрона који су бригади непосредно потчињени. А да би се бројна слабост надокнадила, јединице треба снабдети што јачим ватреним средствима, водећи при томе рачуна да то не иде на уштрб покретљивости. Пошто ће коњичке јединице бити веома изложене дејству непријатељских оклопних јединица и ваздухопловства, неопходно је да имају јаку ПА и ПТ заштиту.

3.— Борбено језгро корпуса може бити мешовито (на пример, две коњичке дивизије и једна моторизована или оклопна дивизија), а борбено језгро коњичке дивизије или самосталне коњичке бригаде, начелно, треба да буде коњичко.

4.— Командни, подржавајући и позадински делови корпуса, дивизије и самосталне бригаде, треба да буду, свакако, **моторизовани**, а у пуку једино позадински део. Према томе коњички пук треба да буде тако организован да се може кретати ван путева, чак и по теже проходном земљишту. Према томе, и артиљерија коњичког пука треба да буде способна за кретање ван путева. Изгледа да су савремена бестрзајна оруђа погодна за решење овог проблема и да ће се новинама у ракетном наоружању олакшати пренос артиљерије, тако да ће и коњица постати покретљивија.

Можда ће интегрални тенкисти бити против таквог решења сматрајући да „бензин и зоб не иду заједно“. Овај принцип, који свакако има изванредан значај, углавном је и усвојен, јер се предлаже да коњичко борбено језгро, тј. основна ударна снага коњице, буде **чисто коњичко**. Међутим, јасно је да коњици треба један део снаге за извиђање и обезбеђење који ће бити бржи од ње, као што и пешадиска дивизија треба да има једну моторизовану извиђачку групу. Исто тако и корпусна, дивизиска и бригадна артиљерија треба да буду моторизоване, иако њихова везаност за путеве није од толиког значаја, пошто оне, с обзиром на савремену могућност маневровања путањама (домет, велики елевациони углови),

могу да помажу коњицу која би дејствовала ван путева. ПА заштита коњице најбоље би се остварила ако би ПА средства била моторизована. Најзад, да би се одлучили за колски или аутомобилски транспорт у коњици, треба имати у виду да један тротонски камион својим радиусом дејства и брзином стварно замењује 25—30 кола. Према томе, ако желимо да од коњице створимо брзопокретну маневарску ватрену снагу, треба се одлучити за аутомобилски транспорт, јер при организацији коњице не треба да будемо више шкрти него при организацији савремене пешадије (пошто се и њен командни, подржавајући и позадински ешелон, ако икако прилике дозвољавају, такође моторизује у целости или бар делимично). Ако би, у извесним приликама, коњици ипак био потребан колски транспорт онда још се може придати од других јединица или импровизовати реквизицијом на земљишту, као што је то радила совјетска коњица.

5.— Коњичке јединице треба да буду што независније од снабдевања из позадине (нарочито у погледу хране и инжињерског материјала. Основни начин снабдевања треба да буде из месних средстава — са терена, нарочито за исхрану стоке). С обзиром на брзе и далеке покрете неопходно је да позадински органи у дивизији, луку и бригади буду моторизовани. Само треба имати у виду да је такав начин транспорта везан за путеве, док је основна карактеристика коњичког борбеног језгра у његовој независности од путева. А да би се отклонио и тај недостатак (тј. зависност транспортних средстава од путева), за снабдевање храном и инжињерским материјалом треба користити и партизанске снаге у непријатељској позадини (које би припремале храну и материјал на предвиђеним правцима наступања), као и снабдевање помоћу ваздухопловства.

6.— Јачина коњичке дивизије не би требала да пређе 5.000 људи, самосталне коњичке бригаде 2.000—2500 људи, а коњичког пука око 1.000 људи. Коњичке јединице такве јачине биле би довољно покретљиве и лако би се снабдевале.

Историја ратне вештине и ратова показује нам да је коњица, као посебан род оружане снаге, већ постојала у оно доба од када постоје извесна писмена документа о ратовима, тј. пре три хиљаде година. У току свога развоја и употребе она је имала дане успона и дане опадања и криза. Њена бројност постепено је расла у односу на остале родове све до појаве ватреног оружја, а тада почиње да опада. У 18 и почетком 19 века опада и идејност њене примене. Услед појаве брзометног оружја опада и њена дотадања улога, а употребом моторизованих и механизованих јединица, као и ваздухопловства, доведено је у питање њено успешно дејство под нормалним борбеним околностима. Међутим, Други светски рат и рат у Кореји показују да коњица још није потпуно потиснута са ратне позорнице и да може дати крупне резултате ако је савремено организована и употребљена у правом моменту и на правом месту. Она је била погодно средство за одржавање покретљивости (коју је у модерном рату наметнула мотомеханизација) и у оним околностима када је ефикасност мотомеханизације парализана временским и земљишним условима, јер у таквим приликама коњица може учинити драгоцене услуге.

Према томе, интегрално усвајање мотомеханизације донекле носи печат шаблонизма који се у ратоводству може љуто осветити. У рату се мора употребити свако средство које може дати користи. Мотомеханизоване јединице свакако имају превагу, али треба имати и друго средство које их може заменити, ако се оне из ма ког разлога не могу употребити. У једном рату у Средњој и Западној Европи коњица би се свакако ређе употребљавала, док би у једном рату у Источној Европи и Азији прилике за њену употребу биле чешће, тако да би требало очекивати и коњичка борбена дејства. Због тога би било погрешно усвојити организацију искључиво мотомеханизованих, односно искључиво коњичких брзо покретних снага. Изгледа да би за један рат у Источној Европи однос мотомеханизованих према коњичким јединицама требао да буде 4:1 до 3:1 у корист мотомеханизованих јединица. Природно је да би тај однос важио само онда ако главни део оружаних снага није у потпуности или већим делом моторизован.

Потпуковник АНТОНИЈЕ СЕКЕЉ.

БОРБЕНА ДЕЈСТВА У РАВНИЦИ

Иако се војна вештина заснива на општеважећим начелима свака војска уноси у своја борбена правила и ратну службу извесне елементе који су специфични само за ту војску. Те специфичности проистичу из карактера државе и армије, географског положаја земље, орографије, климе и многих других услова.

Совјетски Савез је највећим делом равничаст, па су стога и војна правила Совјетске армије, углавном, израђена за такво земљиште. Она, на пример, предвиђају и борбу у пустињским степама, што правила других војска не предвиђају ако на својој територији немају таквих степа, или ако немају империјалистичких тежњи према земљама са таквим пределима.

Наша држава нема агресивних намера ни према коме, па је, према томе, наша Армија намењена једино за заштиту слободе и независности земље од туђе агресије и за очување тековина НОР и послератне изградње социјализма. Ми нећемо никога напасти, па се морамо спремати првенствено за борбу на сопственој територији. Ипак, не смемо искључити ни могућност преношења борбе на територију неког суседа који би нас напао, пошто се једноставним истеривањем нападача из земље не бисмо обезбедили од евентуалне поновне агресије. Према томе, морамо бити спремни за дејство и на територији наших суседа.

Наша државна територија претежно је маневарског карактера са доста планинских предела, те су и наша правила подешена за маневарско земљиште, а дејства на планинском земљишту обрађена су као дејства у нарочитим приликама.

Један део наше територије на северу, као и територије наших суседа, добрим делом су равнице.

Поставља се питање да ли борбена дејства у равници треба сматрати као дејства у нормалним или специјалним условима, тј. да ли дејства у равници треба увести у наша правила као дејства у нарочитим приликама, или обратно?

Да бисмо одговорили на постављено питање, морамо најпре размотрити особине равнице и њен утицај на осматрање, ватру, кретање, снабдевање, становање, маскирање, као и начела за вођење борбе у њој.

Особине равнице

Земљиште је потпуно или скоро потпуно равно, без икаквих узвишења све до хоризонта. Реке теку споро, у широком кривудавим коритима, која се често и мењају. Обале су равне, па се реке лако изливају из корита и плаве широк појас земљишта, стварајући баре и мочваре, које су понегде и сталне. Таквих мочвара, обраслих трском или шеваром, има и у пределима где нема река, ако је земљиште мало улегнуто, па засићено подземном водом.

Насељена места су збијена и уређена (ушорена), обично велика, на међусобном удаљењу просечно 4—10 км, а између њих има само салаша.

Добрих насутих друмова има релативно мало, само на важнијим комуникациским правцима. Остала села, која нису на саобраћајним артеријама, повезана су међу собом широким (често и до 20 м) ненасутим колским путевима, на којима се колотраг сваки час премешта на места која су у то време пролазнија. Поља су богата пољским путевима, широким само толико да се по њима запрежним колима може доћи до њива. Ови путеви су скоро увек управни на главне путеве.

Шума има мало, већином на подводном земљишту које није подесно за пољопривреду. Ливада и пашњака има најчешће само у непосредној близини села. Сва остала површина користи се за обраду.

Између појединих парцела и имања нема никаквих ограда, већ само бразда.

Пшеница, кукуруз и други усеви израстају високо и затварају цео видик.

За регулисање тока река, за наводњавање и одводњавање земљишта има доста насипа и канала.

Површински слој земљишта скоро је свуда црница, која је у суво време трошна и ствара прашину, а с пролећа и јесени, када су веће кише, претвара се у лепљиво блато, које чини да је земљиште тешко проходно. Међутим, кратки пљускови не сметају, јер се вода брзо улија у земљу, тако да се често већ после пола сата не види да је падала киша. После дужих киша, када се земља добро натопи, вода се често задржава на површини и по неколико дана.

Испод површине земље налази се вода која се скупља од атмосферских талога. До ње се долази помоћу обичних бунара или пумпи. Она је мека и није питка. Питка вода се добија из већих дубина, помоћу артерских бунара, којих има мало и то само у насељеним местима.

Утицај равнице на осматрање. Црквени торњеви су једине високе осматрачнице, али су баш због своје висине веома изложене непријатељској артиљеријској ватри. За осматрачнице може се користити и дрвеће поред главних путева, али само у доба када је под листом. Осматрање са површине земље могуће је само када нема усева, који иначе потпуно онемогућавају осматрање, јер и најмање неравнине, као на пример насипи, заклањају видик. Исто тако и најмања измаглица може потпуно онемогућити осматрање.

Према томе, осматрање претставља увек тежак проблем; лети због високих усева, у јесен због тога што је дрвеће оголено и због честих

магли, зими из истих разлога, као и због снега који може непријатељу згодно да послужи за маскирање.

Утицај равнице на ватрено дејство. Све што смета осматрању смета и пешадиској ватри, али ако је земљиште голо пешадиска ватра може се максимално искористити и по домету и по правцу дејства, јер се цело предземљиште може ставити под унакрсну ватру. Ефикасност ватре повећава се и због тога што скоро свако зрно има отскок и што брисани простор скоро за све циљеве обухвата целу путању (због њене положености).

Негативан утицај равнице одражава се у томе што аутоматска оруђа не могу гађати преко главе стрелаца, а и дејство кроз међупросторе ретко је могуће, услед чега и митраљеви најчешће треба да се постављају у стрелачки stroj. Свака, па и најмања неравнина, ствара велик мртав угао.

Артиљерија и минобацачи ретко ће наћи повољне земаљске осматрачнице, а своју криву путању неће моћи да искористе за сопствено заклањање, па ће бити у много већем степену изложени непријатељском осматрању и ватреном дејству него на другом земљишту.

Утицај равнице на кретање. При сувом времену кретање свих возила могуће је и ван путева. Кратки летњи пљускови отежавају покрет само за врло кратко време, али после дужих киша, које трају 2—3 дана, земљиште ван путева постаје готово непроходно за сва возила укључујући и тенкове, док је кретање пешадије скопчано са већим напрезањем. Само насути друмови („шодерице“) могу се нормално користити по сваком времену, а остали врло тешко, јер су излокани и покривени дебелим слојем блата.

Дневне покрете већих колона, нарочито моторних возила, при сувом времену треба избегавати због прашине, по којој их непријатељ може открити и са велике даљине.

Утицај равнице на снабдевање, становање и маскирање. Снабдевање животним потребама у равници је много лакше, јер су оне најбогатији крајеви. У нормалним условима из месних средстава у равницама могу се у потребним количинама набавити: сточна храна (кабаста и зрнаста), месо, брашно, вариво, поврће, воће, млеко и млечни производи, простирка и др., што ће у великом степену смањити дотур, али ће набавка огрева често претстављати проблем, те ће се морати дотурати из позадина. И дотур воде за пиће мора се посебно организовати ако се станује далеко од насељених места.

Због изложености угледу и дејству из ваздуха, нарочито када нема усева, биваковање је отежано. Становање у великим, збијеним насељеним местима веома је погодно, те га треба користити не само због удобности, већ и због повољних услова за маскирање.

При високим усевима маскирање је лако, али треба строго водити рачуна о томе да су парцеле врло често различите боје (на пример: жута пшеница и зелени кукуруз или детелина). Због тога се при покрету маска мора често мењати, јер, ако се не мења саобразно земљишту, може имати управо супротан ефекат, тј. откривање.

Начела за вођење борбе у равници

Подилажење треба вршити широким фронтом, у више колона, ради боље заштите од угледа, нарочито из ваздуха и могућности бржег развоја за борбу у случају наилаaska на заседе, које могу бити постављене и од јачих снага у насељеним местима, у високим усевима, иза насипа итд. Из тих разлога, приближавање треба вршити у много растреситијим стројевима него у обичним условима.

При наиласку на непријатељске предње одреде или борбено осигурање претходнице треба да их енергично гоне у стопу, јер ће на тај начин бити заштићене од ватре (нарочито пешадиске) са главног положаја, баш услед тога што на равном земљишту отступајући делови сметају браниочевој ватри.

Полазни положај за напад на прегледном земљишту може се бирати нешто даље него обично, јер се простор до непријатеља може прећи за краће време и са мање напора, а изложеност на полазном положају је велика. По кишовитом времену и на расквашеном тлу полазни положај треба да се бира ближе браничевом предњем крају, иначе ће услед тешког кретања у току наступања бити сувише великих губитака. Високи усеви у летњим месецима спречавају прегледност и захтевају да се полазни положај приближи на оно отстојање одакле се непријатељски предњи крај може видети, тако да ће се полазни положај врло често подударати са јуришним положајем.

Избор правца главног удара у равници у погледу земљишта нема тако пресудну важност као на маневарском и планинском земљишту. Он више зависи од груписања непријатеља и потребе да се на њему концентришу одговарајуће снаге и средства. Препоручљиво је да се одреди и правац помоћног удара са знатним снагама и средствима, макар и на штету осталих делова борбеног поретка, ради дробљења непријатељских снага, јер тиме можемо непријатеља довести у недоумицу у погледу употребе резерве, или га натерати да исту цепа.

За време јуриша, као и у току продирања, ако има ветра, димне завесе могу се обилно користити, јер су ветрови скоро увек сталног правца.

Магла се може слободније користити него на неравном земљишту, јер се не диже тако брзо и изненада.

Велику пажњу треба поклањати откривању мина, јер се оне по ораници врло лако маскирају и постављају у већим количинама не само испред предњег краја, него и у дубини одбране. Да се при продирању не би наишло на минска поља, најбоље је да се отступајући делови браниоца у стопу гоне и то само оним правцима које они користе, а тиме се уједно можемо заштити и од ватре позадњих делова.

Коњица може доћи до широке примене, јер најлакше савлађује блатњаво земљиште, нарочито када је употреба тенковских и механизованих јединица ограничена. Она може послужити за образовање предњих одреда, као лако покретљива резерва, за паралелно гоњење и друге сличне задатке.

У одбрани облици борбеног поретка, који су предвиђени правилима (углом напред, углом назад, итд.), не одговарају нашим нормалним приликама, јер се на маневарском земљишту борбени поредак подешава према земљишту, а правилном предвиђени облици типични су баш за равницу, где конфигурација земљишта не утиче на избор облика борбеног поретка. Ови типови борбеног поретка служе зато да омогуће дејство ватрених средстава из дубине кроз међупросторе и да се избегну већи губици. Ови устаљени облици пренети су из совјетских правила која су рађена претежно за равницу, па их у нашим правилима не би требало износити под нормалним условима, већ само за одбрану у равници.

Пошто нападач има широке могућности за избор правца главног удара, јер су земљишни услови скоро редовно без нарочитог утицаја на ову одлуку, бранилац није у могућности да при поседувању положаја за одбрану оцени где ће непријатељ нападати главним снагама. Да би био у могућности да се супротстави нападачу ма где он вршио напад главним снагама, бранилац мора имати много јачу резерву него на маневарском земљишту. Због тога ће мање снага остати за предњи крај одбране, тако да ће се потчињеним јединицама давати шири фронтони. Док ово повећавање ширине фронтони код већих јединица не долази много до изражаја, јер дивизије и веће јединице добијају шире фронтоне само зато што су у равници, дотле се оно јаче испољава код нижих јединица. Ако бисмо узели да ће свака јединица оставити у резерви трећину својих снага, онда би два стрељачка лука, распоређена на дивизијској зони од 10 км, имала нормалне ширине фронтони од по 5 км, њихови батаљони просечно по 2 и по километра, тј. нешто више од нормалне ширине, а стрељачке чете просечно по 1200—1300 м, а то је осетно више од нормалне ширине фронта чете у одбрани. Ако се томе дода да ће на помоћним правцима та ширина бити знатно већа, онда се јасно види то прогресивно повећавање ширине фронта код мањих јединица.

Поставља се питање: да ли у равници треба тежити организовању одбране по групном или по траншејном систему? С обзиром на потребу дејства појединих оруђа кроз међупросторе, групни систем би боље одговарао; с обзиром на широк фронт и честу потребу за маневром по фронту, баш због слабије поседнутог предњег краја, што је на отвореном земљишту веома незгодно и скопчано са великим губицима, требало би тежити изграђивању траншејног система. Могућност за то постоји, јер се и део резерве може користити за копање траншеја на предњем крају, а ефекат рада је већи него у нормалним приликама, пошто је земља мека и трошна.

На подводном тлу често се ровови неће моћи копати до потребне дубине, јер ће се наићи на воду. У таквим случајевима треба израђивати виши грудобран, што ће мало теже бити за маскирање, али ће незнатно повећање висине грудобрана у великој мери побољшати услове осматрања и ватреног дејства.

При фортификациском уређењу положаја обично ће претстављати тежак проблем недостатак дрвене грађе и материјала за облагање (нема

ни бусења ни цибља), тим пре што је земља трошна и са доста благим природним нагибом. Посебан проблем претставља одвод воде, као и блато по рововима, које се за време кише ствара и при најбољој организацији одвода воде, а и дуго се задржава.

У времену када су усеви високи, треба вршити потпуно рашчишћавање предземљишта на ширем појасу, што лако може одати линију протежања предњег краја, али то је још увек боље него пустити непријатељску пешадију да нам приђе близу без већих губитака.

Иако у овом чланку нису набројане све карактеристичне особине великих равница, нити сви утицаји њених особина на борбена дејства, ипак је, по нашем мишљењу, и оволико довољно да се увиди оправданост предлога да се борба у равници уврсти у наша правила у одељак „Борба у нарочитим приликама“

РАЗМИШЉАЊА О ОДБРАНИ

Позициона одбрана и схватање појма борбе у окружењу. Проучавајући савремену литературу која се односи на питање одбране може се стећи уверење да је са појмом позициона одбрана готово нераздвојно повезана одбрана у окружењу.

И у нашој мирнодопској пракси, кроз тактичке задатке у којима се проучава позициона одбрана, готово редовно се сусрећемо и са наставним питањима: окружења и борба у окружењу, пробој из окружења, и слично. Врло често, разрађивачи задатака, бирајући земљиште на коме ће разрадити одбрану, на првом месту поводе се мислима: овде ћу моћи врло лепо да „разиграм“ борбу у окружењу, итд. Оваква схватања позиционе одбране, у коју се, у тактичким оквирима, као нераздвојан елеменат, укључује и борба у окружењу, тј. где се дозвољава да извесни делови по цени отсудности **могу** да остану у окружењу, по нашем мишљењу погрешна су, с обзиром на наше услове. Остављање делова у окружењу доводи до брзог „топљења“ снага што би могло и да се дозволи једино онда када се располаже јаким људским потенцијалом.

У историји ратова наших народа, нарочито у току Народнослободилачког рата, није примењивана таква тактика. Па и када је, стицајем околности, долазило до окружења, прва тежња окружених јединица била је пробој, избијање у слободан простор, стварање услова за маневар и извршење противнапада.

Позициона одбрана у нашим условима не само да има тако статичан карактер какав се може сагледати у совјетској литератури. То не значи да наша позициона одбрана не треба да има исти степен отсудности или, да има неки други однос према губитку земљишта. Али, начин њеног извршења треба да буде другачији. У земљишном појасу који, према ситуацији и примењеним задацима, треба отсудно да се брани (позиционом одбраном), до пуног изражаја треба да дође маневар снагама и средствима са циљем извлачења испод непријатељског удара и истовременим извршењем противнапада на бокове продирућих непријатељских јединица.

С овим у вези потребно је озбиљно размислити и начело по коме непријатељски напад треба сломити испред предњег краја. Само ово начело захтева безусловно статичан карактер позиционе одбране и нагомилавање снага на предњи крај, што, с друге стране, доводи до стављања

питања: како заштитити тако концентрисану живу снагу од јаке непријатељске артиљериске припреме? Поред тога, тежња за сламањем непријатељског напада испред предњег краја доводи до његове упорне одбране, што нападачу, на случај продора, ствара повољне услове за окружење браниоачких делова на предњем крају.

Ако се не би захтевало да се непријатељски напад сломије испред предњег краја, **већ у захвату главног одбранбеног појаса**, добило би се више различитих варијанти које би позиционој одбрани, у склопу одбранбеног појаса, дале много динамичнији карактер. У том случају предњи крај не би морао да буде тако засићен живом снагом, јер би се она могла распоредити више по дубини. Другим речима, добиле би се јаче резерве, које би се могле распоређивати и у групама. У моменту непријатељског удара претпостављени старешина би био дужан да, по потреби, извлачи јединице испод непријатељског удара, да плански каналише непријатељски продор и да употребом резерви и извучених јединица противнападима слама непријатеља по читавом одбранбеном појасу. Он би требао да поклања нарочиту пажњу томе да му поједине јединице не дођу у ситуацију окружења, да им благовремено наређује да предузму најпогоднији маневар и да их истовременим противнападима резервама растеређује непријатељског притиска.

Овакав карактер позиционе одбране више би одговарао нашим условима. Осим тога, јаче изражен активан карактер одбране у потпуности одговара менталитету нашег човека и, што је најважније, чува снаге за следећа узастопна дејства.

*

* *

Противнапади испред предњег краја. У нашој тактици често се подвлачи значај активности у одбрани. Ово начело је веома значајно, јер пасивна одбрана редовно доводи до пораза. Међутим, у нашој литератури, па и у њеној примени у мирнодопској пракси (кроз задатке, вежбе и слично), нарочито у оквиру тактике, врло ретко nailазимо на извршење противнапада испред предњег краја. Противнапади се обично врше тек пошто нападач продре у одбранбени појас са циљем да се непријатељ уништи и успостави нарушени одбранбени систем. То практично значи да се непријатељу даје могућност да неометано заврши све потребне припреме за напад. Без обзира на то који вид напада непријатељ примењује (из непосредног додира или из подилажења), противнапади браниоца испред предњег краја су потребни и могући и наша тактика треба њима да се позабави. Циљеви ових противнапада могу бити најразличитији, почев од тога да се непријатељу ометају припреме за извршење напада, да се његов напад одложи, па чак, и да се његов напад сломије још у подилажењу браниоачевом главном положају.

За примену оваквих противнапада можемо наћи пуно доказа у теорији и борбеној пракси наше Армије кроз све историске ратове који су вођени за одбрану наше земље. Нарочито у Народноослободилачком рату има безброј примера у којима су противнапади наших јединица, извршени пред

почетак непријатељског напада или у току његовог извршења испред предњег краја одбране, доносили крупне и пресудне резултате.

С обзиром на карактер нашег земљишта, ширину могућих фронтава, борбене традиције наших народа и менталитет нашег човека, па и на бледу слику борбених дејстава која допире до нас са Корејског ратишта, можемо претпоставити да ће карактер наших борбених дејстава у евентуалном рату бити врло динамичан. Дејства ће се одвијати на широком фронтима, борбени пореди неће сачињавати непрекидну линију фронта тесно повезану фортификациским системом, тесан и непосредан борбени додир са непријатељем неће бити сталан. На фронту ће бити јаче и слабије поседнутих места и доста међупростора слабо или никако брањених. Главнине обостраних снага често ће се одлепљивати и остављати између себе „ничије“ просторе контролисане само извиђачким деловима. У оваквим условима, за време подилажења нападача, браниоцу се пружају широке могућности примене најразноврснијих маневара у циљу извршења противнапада испред предњег краја. Ови противнапади примењени саобразно конкретної ситуацији, без обзира на величину јединице, могу донети обилне користи.

И у условима непосредног додира са непријатељем и тада када тај додир траје дуже, корисно је примењивати ове противнападе. У овим условима нападач изводи припреме за напад, тако рећи на очи браниоца. Тешко се може оправдати пропуштање повољних момената у којима се не би предузимала активна дејства — удар живом силом — у циљу дезорганизације нападачевих припрема. Пажљивом анализом припрема нападача могу се уочити више момената који у тим припремама претстављају његову озбиљну слабост. Узмимо пример извршење смене или тенденције нападача да на уском фронту, у циљу пробоја, концентрише највећи део снага и средстава, при чему, често пута, остале делове фронта рискантно разголићује. Ове моменте озбиљно треба искоришћавати за извршење противнапада испред предњег краја.

Извршење противнапада испред предњег краја проткано са једновременим партизанским дејствима у непријатељској позадини, као и дејства у неповољним атмосферским приликама а нарочито ноћу могу довести до још већих резултата.

*
* *

Позициона одбрана и систем траншеја. Иако наша званична правила предвиђају у позиционој одбрани примену утврђивања положаја по систему траншеја и по систему групног утврђивања, ипак је, готово редован случај, да се под појмом позиционе одбране подразумева одбрана организована по систему траншеја. Ово потврђује и наша мирнодопска пракса, јер се највећи број задатака по теми „позициона одбрана“ решава у систему траншеја.

Раније изложени карактер будућих борбених дејстава у нашим условима, какав претпостављамо, захтева да се и ово питање критички размотри.

Примена организације положаја по систему траншеја обновљена је у Другом светском рату на Источном фронту. Под условима повремене

стабилизације фронта и равничастог земљишта овај је систем нужно морао да буде прихваћен, јер се постављало питање маскирања, груписања снага и маневра живом силом на отвореном земљишту, а у непосредном додиру са непријатељем. Уз то, релативно дуги временски размаци између појединих операција (по неколико месеци) омогућавали су извођење дуготрајних радова које су обостране одбранбене положаје испуњавали читавим сплетом траншеја и саобраћајница. У овом сплету фортификациских објеката, повезаном по фронту и дубини, било је тешко утврдити тачно груписање снага и средстава, а маневар живом силом, по фронту и дубини, могао је да се изводи прикривено и без великих губитака. Ово су несумњиво позитивне особине система траншеја, оцењене кроз призму извесних специфичних услова. Отуда је овај систем утврђивања одбранбених положаја и прихваћен у Совјетској армији као нормалан вид фортификациске организације положаја, док у нашој тактици ово питање није довољно критички размотрено.

На већем делу нашег земљишта, позитивна страна система траншеја, која се огледа у могућности прикривања груписања снага, губи свој значај. Земљиште са таквим карактеристикама као што је наше (мноштво маркантних висова и других земљишних објеката, врло погодних за организацију отпорних тачака, пружа могућности да се кроз његову исцрпну процену дође до доста тачних закључака о груписању снага. Чим изађемо на земљиште нама се одмах намећу поједине тачке које нуде услове за успешну организацију одбране и које се морају организовати. Самим тим, у склопу свих тачака, врши се и груписање снага. Браздати ово земљиште многобројним траншејама у циљу да се нападач обмане о стварном груписању снага у овим условима нема свог смисла, јер ће нападач, и поред траншеја, проценом земљишта, долазити до доста правилних закључака о груписању браниоачевих снага.

Друга позитивна страна траншеја је могућност заклоњеног маневра снагама по фронту и дубини. На нашем земљишту и ова особина доста губи од свога значаја. Врло често, наше земљиште, самим својим створом (испресецањем, покривеност и слично), омогућава прикривен маневар снага и без примене траншеја. Наравно, не мислимо на самом предњем крају (у захвату прве и друге траншеје), али се у дубини положаја готово увек могу наћи ове могућности.

Систем групног утврђивања положаја при свакој одбрани обично претходи траншејном систему. Код организације сваке одбране најпречи је задатак да се у најкраћем року створи неопходан ватрени систем. То значи да треба одредити борбени поредак који ће дозвољавати најбољу употребу ватре, и који ће, при томе, трпети што мање губитака. То се постиже укопавањем целокупног борбеног поретка у земљу што, уствари, претставља утврђивање положаја по групном систему. Доцније, зависно од расположивог времена, прелази се постепено у траншејни систем повезивањем постојећих објеката по фронту. Наравно, овај пут при благовременој организацији узастопних одбранбених појасева у дубљој позадини није редован. У таквим случајевима обично се одмах приступа организацији система траншеја, јер није нужно да се у што краћем року обезбеди ватрени си-

стем. Чак се и ови радови изводе радним батаљонима, а често уз масовно учешће становништва.

Вероватан карактер наших будућих борбених дејстава (већа динамичност, шири фронтови, брзи прелази из једне тактичке радње у другу и сл.), захтеваће ширу примену организације положаја по систему групног утврђивања. Наравно, овај ће се систем развијати у траншејни систем уколико застој у борбеним дејствима буде већи и уколико земљиште омогућава и захтева његов даљи развој.

И земљиште, врло често, биће непогодно за израду траншеја. Оправдан захтев да се траншеје повијају по земљишту често пута доводи до тога да се њихова дужина на једној одређеној ширини фронта знатно продужава, а то изазива веће напрезање радне снаге и већи утросак времена. Траншеје се често повлаче и на оним местима где нису потребне (на пример јаругама), јер то никог неће обманути о могућности груписања снага у овим рејонима нити ће се туда вршити маневар снага по фронту на самом предњем крају.

Али, на нашој државној територији има и таквог земљишта, а у будућим операцијама биће и таквих ситуација, где ће примена траншеја бити неопходна. По нашем мишљењу, сматрати позициону одбрану са применом система траншеја као нормалан начин организације одбране у нашој тактици, било би једнострано и погрешно решење. Склони смо да верујемо да ће примена система групног утврђивања бити чешћа, али да ће, саобразно конкретной ситуацији и карактеру земљишта на коме се операције воде, и систем траншеја наилазити на примену.

Пуковник МИЛИСАВ ПЕРИШИЋ

ПРОТИВАВИОНСКА ОДБРАНА ТРУПА НА ПЛАНИНСКОМ ЗЕМЉИШТУ

Проблем ПАО трупа на планинском земљишту за нас је, због наших географских услова, увек актуелан, те га треба непрестано проучавати кроз теорију и праксу. Недашња мишљења да планинско земљиште искључује могућност вођења операција савременим армијама, наоружаним модерном техником, давно су одбачене. Најновија ратна искуства, почев са ратом у Абисинији па кроз цео Други светски рат — операције у Норвешкој, на Балкану, Кавказу и Карпатима, као и рат у Кореји, — јасно доказују да и савремене армије, наоружане најмодернијом техником, могу да изводе операције на планинском земљишту.

Значај авијације у операцијама на планинском земљишту, и поред свих ограничења и тешкоћа које оно испољава, врло је велики, а некада може се речи, чак и већи но у обичним теренским условима. Ово произлази отуда, што планинско земљиште, својом беспутношћу и испресецаношћу, јако ограничава кретање и рад тенкова и артиљерије, нарочито возеће те многи њихови задаци прелазе на авијацију, пошто је једино она у стању да брзо сруши одбрану непријатеља и прокрчи пут својој пешадији и на оним тачкама где то не могу ни тенкови, ни артиљерија. Браниочева пак авијација има могућности да нанесе велике губитке борбеном поретку нападача, да угрози покрете његових колона, а дејством по долинама и теснацима да парализира извршење брзих маневара. Поред тога, базе са својим складиштима ратног материјала остају увек важни циљеви за непријатељску авијацију.

При операцијама на планинском земљишту треба нарочито истаћи велики значај ловачке авијације у општем систему ПАО. Јер, док је свим средствима ПАО (која су више или мање везана за путеве) моћ маневра јако ограничена, дотле ловачка авијација има, у односу на њих, такоређа, неограничене могућности. Осим тога, осматрање циљева у ваздуху ометају доминирајући врхови и планински гребени, тако да је могућа изненадна појава непријатељских авиона. Ово захтева од противавионске артиљерије тренутно отварање ватре, јер се циљеви могу тући само за време њиховог краткотрајног бављења у зони дејства батерије. Због тога је потребно да се ти циљеви што пре уочавају. Међутим, треба имати у виду да нема

никакве користи од благовременог учачања циљева у ваздуху од стране далеко истурених осматрачких станица, ако се циљеви (због њихове велике удаљености или неке маске, или ниских облака) не могу одмах показати послузи код оруђа и справа. Радиолокатори, такође, при раду на планинском земљишту наилазе на посебне тешкоће, јер се услед испресецаног земљишта јављају многобројни мртви простори у које не могу допрети радиолокаторски таласи, пошто се распростиру праволинијски као сунчеви зраци.

Све ово показује да планинско земљиште знатно утиче и на организацију ПАО трупа, захтевајући сасвим нове тактичке поступке, специјалну опрему, па и наоружање.

У овом циљу изнећемо само битне одлике организације и рада ПАО трупа на планинском земљишту у оквиру армиске нападне операције, при чему ћемо детаљније обрадити два најважнија питања: начела употребе средстава ПАО и организацију командовања, пошто се сва остала питања не разликују много од начина њиховог решавања у нормалним условима.

Утицај планинског и карстног земљишта на организацију и извођење ПАО трупа уопште

Утицај планинског и карстног земљишта нарочито се испољава у тешкоћама кретања ПА јединица (ограниченост путева често рђавог квалитета — стрми нагиби, велики снегови зими, итд.) и у могућности избора ватрених положаја у оним рејонима, где би то најбоље одговарало с обзиром на услове доброг обезбеђења трупа. Заго, на пример, при распореду ПА јединица на планинском и карстном земљишту, у већини случајева, нећемо моћи да се држимо прописаних норми за отстојања батерија од непријатељског предњег краја (2—3 км за прву линију СПАА и до 1 км за МПАА), већ ћемо морати да их прилагођавамо теренским условима у оквиру добијеног задатка. При томе иницијатива и сналажљивост старешина имају огроман значај. Поред тога, неопходно је добро познавање планине и њеног утицаја на употребу и рад ПА средстава.

Организација службе ваздушног осматрања, обавештавања и везе (ВООВ) наилази, такође, на посебне потешкоће у планини. Ради боље прегледности потребно је да се осматрачке станице (ОС) постављају на највише гробене и врхове. Међутим, такво пењање ОС захтева несравњено више времена и већи утрошак материјала за везу (ако се подижу телефонске линије) него на маневарском земљишту. Поред тога, планински врхови често су у облацима или магли, тако да се ОС морају поставити и по падинама гробена и по врховима, а то, опет, захтева већи број станица и више средстава за везу. Сем тога, када напад отпочне, брзо премештање ОС на нове положаје претставља још веће потешкоће, нарочито ако су планине под снегом. У таквим приликама све људство службе ВООВ треба да користи смучке, те га за то треба благовремено припремити и обунавати.

Објекти ПАО једне армије на планинском земљишту делом су осетљивији при нападу из ваздуха него у нормалним условима. То долази отуда што се на планинском земљишту тешко налазе погодне просторије за њихов размештај, што је кретање ван комуникација јако ограничено или немогуће и што су теснаци, уске долине и превоји врло погодни циљеви

за изненадне нападе непријатељске авијације. Тако, например, трупе које би биле нападнуте за време кретања, најчешће неће бити у могућности да брзо заузму рашчлањен распоред као што то предвиђају наша борбена правила. Сем тога, треба имати у виду и то, да каменито тле појачава дејство авионских бомби. Истина, услови за заклањање у пошумљеним пределима су повољнији, али су већи покрети трупа ипак везани за путеве.

Све ово показује да ће и борбени пореци бити гушћи и јако засићени техником у захвату бољих комуникација, док ће ван њих дејствовати само мање снаге и у растреситијим стројевима, тако да ће и њихово противавионско обезбеђење бити олакшано. Но, при овоме треба нарочито истаћи да у планини и поједине стазе могу добити оперативни значај, те се јавља велика потреба за ПА митраљезима на товарној стоци, који би били у стању да свуда прате своју трупу.

Трупе на правцу главног удара биће изложене нападима са мањих и средњих висина. То важи и за резерве, покретну групу и армиску базу. Стога, за обезбеђење ових објеката, треба предвиђати средњекалибарску и малокалибарску артиљерију и ПА митраљезе. Основу ПАО, у сваком случају, чини МПАА и ПАМ, јер авијација на бојишту најчешће дејствује са мањих висина, из бришућег лета или из обрушавања. Дејство са већих висина могуће је само на крупније објекте и оне који су удаљенији од сопствених трупа. Међутим, на испресецаном планинском земљишту, због мањег растурања бомби на предњем нагибу, поћи ће се бомбардовати поједини циљеви који се налазе знатно ближе својих трупа него што би то било могуће на равном земљишту.

Природно је да ће и у припремној етапи браниочева авијација нарочито нападати искрцне станице трупа и ратног материјала, складишта и објекте на комуникацијама (у циљу спречавања саобраћаја) и трупе на одмору. Да би у овој етапи трупе биле што мање изложене нападима из ваздуха, покрете треба вршити ноћу, а на одмору заузимати растресит распоред. Организација ПАО просторија за прикупљање трупа мора се вршити благовремено, тј. пре доласка трупа, пошто су планински путеви узаном узани, тако да не дозвољавају ПА средствима да претичу колоне на маршу, а других путева или нема или су јако заобилазни.

Други ешелон армије и покретна трупа (ако се формира) много су осетљивији на планинском него на маневарском земљишту, те их треба јаче обезбеђивати од напада из ваздуха. Од снага главне групације треба обезбедити нарочито оне делове који се налазе у гушћем поретку и који су јако засићени техничким средствима, а то ће бити обично дуж путева.

Приликом подилажења првенствено треба обезбедити колоне од дејства из ваздуха, јер ће их браниочева авијација нарочито нападати, да би успорила њихове покрете и створила потребно време за организацију положеја.

При гоњењу непријатеља, поједини теснаци на новим комуникацијама, као: мостови, прелази преко река, и томе слично, могу постати врло важни, те се морају брзо обезбеђивати од непријатељског напада из ваздуха да се не би успорио ток операције. За обезбеђење оваквих објеката треба унапред предвиђати ПА средства или их у даном моменту скити са мање важних објеката.

Начела употребе средстава ПАО на планинском земљишту

При употреби ПА средстава на планинском земљишту треба се придржавати следећих главних начела:

1) Поред главне групације, која се обезбеђује највећим делом ПА средстава, треба предвидети обезбеђење и оних снага, које изводе маневар у циљу обухвата и обиласка. На планинском земљишту и мање снаге, одређене за извршење неког маневра, могу добити задатак оперативног значаја од чијег извршења зависи брзина и успех целе операције. Такви делови нападачевих снага биће нарочито изложени нападима браниоачеве авијације, која ће настојати да својим дејством дуж уских долина, превоја и теснаца, нападачу спречи извршење маневра. За обезбеђење ових снага најпогоднији су ПА митраљези великог калибра, оспособљени за праћење трупа по сваком терену, као и МПАА уколико има путева и могућности за покрет.

2) Основу противавионске одбране у планини чине артиљерија малог калибра и ПАМ, а остала их средства само допуњују, зато што је рад артиљерије средњег калибра јако ограничен због немогућности кретања ван путева, оскудице добрих ватрених положаја, као и постојања великих мртвих углова.

3) Артиљерија средњег калибра биће често приморана да заузима линиски распоред иако је то противно захтевима ситуације. Она се мора постављати дуж долина — поред комуникација, те ће њен распоред у односу на фронт напада зависити од правца протезања комуникација, које, скоро увек, воде долинама.

Детаљним проучавањем карте и извиђањем треба испитати могућност избора ватрених положаја и по мањим побочним долинама и проширењима како би се распоред батерија што више прилагодио стварним потребама групног распореда у вези добивеног задатка.

Трупе на гребенима обезбеђују се од напада са средњих висина распоредом СПА батерија у долинама, уколико су у захвату њихових зона дејства.

4) Због великих мртвих углова и потребе да се ватра може отворити на граници домета треба тежити да се батерије постављају на платое и седла, што ће у већини случајева бити могуће само за МПАА.

Извлачењем батерија из низина смањују се не само нетучени простори, већ се олакшава и организација осматрања и благовремено уочавање циљева од стране послуге.

5) При постављању батерија близу узвишења треба водити рачуна да долине не остану незаштићене од напада јуришне авијације. Зато је потребно да се изврши „запречавање долина“ постављањем МПА батерија или водова не само у подножју, него и на падине узвишења.

Јасно је да овако постављене батерије не могу имати поље дејства у кругу од 360° , али ће моћи да остваре концентричну ватру на улазима у долину, као и на предвиђеним местима дуж долина, испред објеката који се обезбеђују.

У оваквим случајевима биће каткад корисно да се на падине поставе само поједина оруђа.

6) При заједничком распореду СПА и МПА батерија треба настојати да МПА батерије, односно водови, првенствено туку мртве углове СПА

батерија. При распореду МПА треба водити рачуна о условима што боље осматрања са ватрених положаја, јер би се, у противном, редовно задоцњавало са отварањем ватре.

7) Предвиђени распоред батерија по карти често ће се мењати, а излазак на ВП захтеваће много више времена него у нормалним условима.

Познато је да је планина пуна изненађења. Зато је потребно да се за извршење свих радњи предвиђа знатно више времена него у нормалним условима. Даље, потребно је планинско земљиште добро проучавати, стално прикупљати податке од мештана, а користити и водиче, нарочито ноћу. Наш НОР дао нам је, у овом погледу, драгоцену искуства која не смемо заборавити.

8) Брзо маневровање противавионском артиљеријом на планинском земљишту јако је отежано или уопште немогуће. Због тога, при обезбеђењу трупа на полазном положају за напад, ПА батерије треба привлачити што је могуће више напред, тим пре што у планини често постоје прикривени прилази који то олакшавају.

За извођење ширих маневара треба благовремено извидети путеве и предузети мере за њихову оправку, односно рашчишћавање од снега и леда, нарочито у периоду зимских мећава или топљења снега.

9) На планинском земљишту ПАА може чешће него у нормалним условима, доћи у ситуацију да гађа и на земаљске циљеве, зато што су у планини могућа разна изненађења, те не можемо рачунати да ће земаљска артиљерија моћи сама да изврши све своје задатке. Поред тога, треба водити рачуна и о могућностима дејства непријатељских тенкова правцем преко ВП.

За време артиљериске припреме, ако нема довољно земаљске артиљерије, поједина оруђа МПА и ПАМ могу се привлачити толико унапред да им се омогући непосредно гађање по непријатељским отпорним тачкама, нарочито онда када је непријатељска авијација на дотичном сектору слаба или неактивна.

10) Тешкоће у промени ВП на планинском земљишту захтевају да се маскирању и утврђивању посвети највећа пажња, без обзира на обимност свих радова. Искуство је утврдило да се добро маскиране батерије могу открити тек са висине од 400—600 м.

Ако су ВП изабрани на пошумљеном терену, онда при општем рашчишћавању треба водити рачуна да се тиме не открију ватрени положаји.

11) При избору ВП треба водити рачуна о могућностима одроњавања стена и клизања глечера, као и о дејству непријатељских бомби и артиљериских зрна којима би непријатељ дејствовао на батерије.

Извиднице за избор ВП треба снабдевати са доста инжењерских алата како би могле одмах, док не стигну батерије, да приступе изради прилаза и ВП.

Пошто каменито тле не дозвољава да се артиљериски закони дубоко укопавају, треба прибећи насипању и зидању грудобрана.

12) Служба ВООВ мора бити што боље организована, да би се избегли случајеви изненадне појаве непријатељске авијације. Пошто врхови

планина често могу бити завијени облацима или маглом, осматрачке станице треба постављати и по падинама, а не само по највишим врховима.

13) При одбијању напада из ваздуха употреба стрељачког наоружања добија свој нарочити значај, јер се никада код свих делова поретка неће имати довољно ПА средстава за одбијање напада и због тога, што авијација на планинском земљишту обично дејствује са малих висина.

У свему осталом употреба ПА средстава заснива се на општим начелима која важе за нормалне услове.

Организација командовања средствима ПАО армије

Планинско земљиште испољава велики утицај и на организацију командовања. Оно утиче како на број противавионских армиских артиљеријских група (ПААГ), тако и на њихов састав.

Код армија јачег састава, које имају више ПА средстава и које обично дејствују на два или више оперативних праваца (што ће на планинском земљишту бити чест случај) поставља се питање: да ли треба формирати само једну или више ПААГ?

По овоме питању постоје мишљења да треба увек формирати само једну ПААГ на армију, а ову по потреби делити на подгрупе, аналогно земаљској артиљерији која, такође, образује само једну ААГ на армију. Ово још и због тога што се и у прошлом рату понекада тако решавало питање командовања средствима ПАО. Међутим, не сме се губити из вида да је то било у равници или на маневарском земљишту, и да су, у сваком случају, средства ПАО ипак била прикупљена и у ватреној вези, обично у зони дејства два или три стрељачка корпуса.

На планинском земљишту, где је растојање између појединих оперативних праваца армије знатно веће, подгрупе не би биле у ватреној вези, утицај команданта групе био би недовољан, тако да би оваква организација командовања била више од штете него користи, јер би била кочница оперативности и иницијативе потчињених. Стога смо мишљења да се код решавања питања броја ПААГ не треба држати никаквих аналогија са ААГ земаљске артиљерије, већ тај проблем треба решавати полазећи од тога којим се начином може осигурати боље извршење задатка. Ми сматрамо да се код армија јачег састава, које дејствују на два или више праваца, може формирати више ПААГ ако такво решење у даном случају расположивих средстава обезбеђује заиста најбоље извршење задатка.

Међутим, ако нема довољно ПА средстава, онда се може формирати једна ПААГ за главни правац дејства, с тим да се остатак ПА средстава (уколико их буде било) може придати корпусима, односно дивизијама на помоћним правцима. Но, овде би се могло поставити и питање: да ли је уопште потребно формирати ПААГ за обезбеђење првог ешелона армије или је боље да се приступи крајњој децентрализацији у командовању, тј. да се сва ПА средства, предвиђена за ПАО првог ешелона армије, придаду корпусима према важности задатака који врше и степену изложености нападима из ваздуха па да они формирају своје ПА групе? Ако би се ПА средства придала корпусима првог ешелона, онда би непосредно под командом армије стајале само ПА групе за обезбеђење другог ешелона и

покретне групе као и армиске базе (уколико се буде имало средстава за њихово формирање).

Ми сматрамо да и овакав начин командовања ПА средствима не би требало искључити. На планинском земљишту — при широким фронтovima, а са мало ПА средстава — он може доћи до примене, нарочито у брзопокретним операцијама. Корпус на главном правцу дејства добио би највише расположивих ПА средстава и он би свакако образовао своју ПА групу, док би остали корпуси поступили према могућностима и потреби. Услови командовања на планинском земљишту — удаљеност КМ армије, сигурност везе, итд. — често иду у прилог веће децентрализације у командовању.

У вези са овим питањем постоје разна гледишта и о томе да ли ПА средства, намењена за обезбеђење појединих објеката позади фронта, на пример, армиске базе, концентрације група итд., треба звати ПААГ или по формациском називу дотичне ПА јединице?

Ово се питање поставља само по себи на практичним вежбама при обради борбене документације и просто се осећа колико би се оно упростило, ако би се и ова ПА средства назвала ПААГ без обзира што су позади фронта, јер је за ПАО фронт свуда.

Међутим, често се устручава да се ове јединице назову ПААГ, јер су обично мањег састава, па им се дају називи ојачаних пукова или дивизиона, што се на пракси незгодно показује.

Свакако, нема потребе да се уводи назив групе ако се ради о чисто формациским и једнородним ПА јединицама, на пример, дивизиону СПАА или ПАМ батаљону, који добијају задатке ПАО појединих објеката. Али, чим се ради о обједињавању више разних јединица (што је најчешћи случај баш код комбиновања СПАА са ПАМ), требало би употребљавати назив групе са редним бројем да би се међусобно разликовале, на пример:

— ПААГ-1 (за обезбеђење снага на правцу главног удара);

— ПААГ-2 (за обезбеђење снага на правцу помоћног удара, ако се формира);

— ПААГ-3 (за обезбеђење покретне групе (ПГ), ако се формира);

— ПААГ-4 (за обезбеђење армиске базе и искрчних рејона, ако је за ово одређено више разних ПА јединица), итд.

Као што се види, број противавионских артиљерских група зависиће, у првом реду, од јачине расположивих противавионских средстава и начина извршеног груписања. То значи, да ће се при мањем броју средстава обично формирати једна ПААГ на армију (али се то не сме схватити као неки рецепт, па да се тако ради и када би извршење задатка ПАО армије било боље огарантовано са две или више група), или да се за ПАО првог ешелона армије приступи ојачавању корпуса ПА средствима, па да они сами организују ПАО својих трупа.

Да ли ПААГ-ом треба да командује један од команданата ПА пукова или помоћник начелника артиљерије за ПАО армије поред своје редовне дужности? Ово питање се поставља и на маневарском земљишту и по њему постоје разна гледишта. Неки су за то да ПААГ-ом треба да командује помоћник начелника артиљерије за ПАО армије поред своје редовне дужности. Међутим, за организацију ПАО армије и правилну употребу свих ПА средстава, у првом реду, одговоран је помоћник начелника артиљерије

за ПАО армије као стручни орган команде армије. Он мора да буде у стању сваког момента да поднесе реферат у коме треба да изложи:

- податке о непријатељској авијацији и аеродромима;
- које јединице и делови борбеног поретка и које објекте и установе у позадини треба обезбедити од непријатељског дејства из ваздуха, са којих висина, по периодима претстојеће операције;
- прорачун средстава ПАО, потребних за обезбеђење појединих објеката (с обзиром на њихову важност, величину и осетљивост);
- преглед постојећих средстава ПАО, које задатке тренутно врше, могућност обезбеђења постојећим средствима, њихово стање и снабдевање борбеним потребама;
- предлог: шта треба обезбедити, којим средствима и за које време, по фазама претстојеће операције и, најзад, предлог за употребу стрељачког наоружања, организацију службе ВООВ, предузимање мера ПА заштите, организацију садејства ПАО (рачунајући ту и ловачку авијацију и трупе које се обезбеђују) и за предузимање мера за обмањивање непријатеља.

У току извођења операције он је дужан да непрестано прати и проучава ситуацију у ПА смислу и у захвату целе армије, да чини потребне предлоге за прегруписавање почетног борбеног поретка ПА средстава, саобразно новоствореној ситуацији, као и да предузима све остале мере за што успешнију ПАО трупа.

Обављање свих ових послова захтева да помоћник начелника артиљерије за ПАО армије буде у непосредној близини начелника артиљерије армије, односно у рејону КМ армије.

Када се све ово има у виду, јасно је колико би било нецелисходно задужити помоћника начелника артиљерије за ПАО армије и свим оним пословима, које има један командант ПАО са 3—5, па и више, непосредно потчињених јединица у својој групи.

Пре свега, у већини случајева, КМ једне ПАО (узмимо баш и ону која обезбеђује главну групацију армије) неће се поклапати са КМ армије, на коме он треба да буде као стручни орган за ПАО армије. Јер, док се за КМ једне ПАО захтева да буде негде у средини распореда својих јединица, дотле се КМ армије одређује тамо одакле је најлакше и најсигурније командовање целом армијом. Даље, командант ПАО има много других дужности у оквиру командовања и употребе ватре своје групе, те се не би могао у исто време бавити и проблемима ПАО армије на помоћним правцима, ПАО базе и комуникација, извођењем прегруписавања ПА средстава у оквиру целе армије, итд. С друге стране, поставља се питање: шта би радили штабови ПА пукова, који стоје армији на расположењу? Да ли би они били рационално искоришћени?

Претпоставимо случај да у армији имамо један ПА пук са још неколико самосталних ПА дивизиона из РВК.

У том случају, за команданта ПАО, за обезбеђење главне групације армије треба одредити команданта дотичног армиског ПА пука. За друге групе, уколико би се формирале, могу се узети команданти дивизиона. Но,

ако армија располаже поред свог ПА пука и једним ПА пуком из РВК, и ако оба пука, у целости или без неких делова, улазе у састав ПААГ, јасно је да за команданта ПААГ, нормално, треба одређивати старијег команданта пука. На тај начин, један би штаб био искоришћен за командовање ПААГ, а други би остао за командовање својим пуком, или би се искористио за формирање друге групе, например, за обезбеђење ПГ за ширење пробоја од тренутка њеног увођења у пробој, ако то не би било раније учињено.

Ако се, пак, у армији располаже са више ПА средстава и формира више ПА група, утолико пре, не треба одређивати за команданта ПААГ помоћника начелника артиљерије за ПАО из разлога које смо горе навели.

Какав треба да буде однос команданта ПААГ према формациским МПА дивизионима, односно ПАМ батаљонима оних дивизија која улазе у захват обезбеђења ПААГ, тј. да ли ове дивизионе (батаљоне) треба потчињавати команданту ПААГ или не?

Дивизиски МПА дивизиони, односно ПАМ батаљони, као формациска средства дивизија, треба, начелно, да остају у саставу својих дивизија, јер су зато дивизијама по формацији и додељени. Ово би начелно требало примењивати без обзира да ли је дотична дивизија у захвату обезбеђења ПААГ или није, нарочито на планинском земљишту, јер ће дивизија увек имати својих објеката које треба да обезбеди сопственим ПА средствима.

Постоји, међутим, мишљење да би дивизиска ПА средства била боље искоришћена ако би се објединила и ушла у састав ПААГ. По нашем мишљењу то само тако изгледа, али у стварности није тако. А ево зашто: свака дивизија има своје објекте, тј. делове борбеног поретка чији је међусобни значај различит и зависи од многобројних чињеница: тока боја дивизије, састава борбеног поретка, земљишта, идеје маневра итд. У све ове детаље сваке дивизије понаособ не може да улази командант ПААГ (па баш ако би то и хтео) због тога што се сва та питања у оквиру дивизије дефинитивно решавају по времену далеко доцније од одлуке коју мора донети командант ПААГ. Сем тога, однос објеката у дивизији за време боја стално се мења, тако да само штаб дивизије може правилно да оцењује значај сваког свог елемента борбеног поретка у погледу њихове ПАО у свакој ситуацији. Из свега тога излази да би командант ПААГ, ако би и узео све дивизионе под своју команду, могао у своме плану једноставно да стави да ће тај и тај МПА дивизион (батаљон) обезбеђивати борбени поредак своје дивизије, и ништа више. Све остало имаће опет да решава штаб дивизије у сагласности са својим начелником артиљерије и предлогом команданта МПА дивизиона, односно ПАМ батаљона, као стручног саветодавног органа у дивизији по питању правилне употребе ових јединица, под условом, да МПА дивизион (батаљон) не буде употребљен за неки други задатак, ван оквира своје дивизије. Значи, ако би се обједињавање баш и спровело, оно би могло да се одржи по принципу централизације командовања најдаље до почетка напада, а чим напад отпочне, морало би се извршити препотчињавање, тј. враћање формациских ПА средстава у састав одговарајућих дивизија.

При овоме треба имати (у виду и то), да би се дивизиска формациска ПА средства, у моменту препотчињавања, могла налазити негде ван

зоне дивизије и код неког објекта где би требало и даље да остану. Јер, командант ПААГ, ако одузима дивизиска средства, има право да их употреби по свом нахођењу у оквиру целине, те би за дивизију могле наступити незгодне ситуације по питању ПАО. Узгред овде треба напоменути и тешкоће које би наступиле око снабдевања муницијом и осталим потребама ако би се ове јединице препотчињавале час једном, а час другом старешини, а све без нарочите користи. Поред тога, треба водити рачуна и о nelaгодном осећању код дивизије којој се одузимају формациска средства када стоји пред извршењем тако важног задатка.

Неки сматрају да би формациске МПА дивизионе (батаљоне) требало оставити у саставу својих дивизија на главном правцу удара, с тим да њихову употребу планира командант ПААГ. То би претстављало неко средње решење које би опет довело до двојства у командовању. Сем тога, нама изгледа, да се оваквим решењем не би постигле неке нарочите користи, а ствар би се непотребно усложила. Сем тога, умањила би се одговорност и једног и другог команданта.

Зато, према свему изложеном, сматрамо да дивизијама на главном правцу, у захвату обезбеђења ПААГ, не би требало одузимати формациска ПА средства, поготово на планинском земљишту где се принципијелно мора више спроводити децентрализација у командовању.

Али, сада се поставља ново питање: како се може обезбедити најбољи скупан распоред МПАА (из састава ПААГ и МПАА дивизија), а да се не догоди узимање истих ВП? То се може најбоље постићи ако се дивизије благовремено упознају са изводом из плана ПАО, тј. које ће све објекте, делове борбеног поретка, обезбеђивати ПААГ, којим средствима и са којих ВП, јер је то неопходно за правилно планирање њихових МПА дивизиона (батаљона), које се дифинитивно може усталити тек на терену, приликом извиђања и решавања питања садејства. На тај начин командант ПААГ може да доноси своју одлуку и да врши распоред својих средстава не чекајући да дивизије реше у детаљу употребу својих ПА средстава. Осим тога, таквим решењем овога питања командовање је знатно лакше, јер сваки старешина командује само својим средствима, а тиме се постиже већа иницијатива и децентрализација, које имају особити значај баш за рад у планини.

Садејство свих ПА средстава обезбеђује се на тај начин, што дивизија увек зна унапред како је и колико њен борбени поредак обезбеђен од стране ПААГ, те га својим ПА средствима само допуњава, саобразно своме плану за извођење напада.

Поставља се још једно чисто организациско питање, наиме: да ли је уопште потребно предвиђати ПА јединице у органском саставу стрељачких дивизија? Ово стога, што постоје мишљења да би требало све ПА јединице држати у РВК, па их само по потреби придавати дивизијама. На тај начин, дивизије на важним правцима ојачавале би се потребним бројем ПА дивизиона, односно батаљона, док би дивизије на мање важним правцима биле препуштене организацији ПАО применом само стрељачког наоружања и мера ПАЗ.

Овакво решење изгледа на први поглед веома привлачно, јер би армија (фронт) имала од почетка сва ПА средства непосредно у својим рукама и могла би потребним бројем дивизиона (батаљона) ојачавати дивизије (корпусе) на важним правцима, а са осталим ПА јединицама формирати потребан број ПА група. Међутим, ако се има у виду све већи развој ваздухопловства и све масовније учешће авијације у свим етапама операција, онда се одмах долази до закључка да је неопходно потребно снабдеи стрељачке дивизије припадајућим ПА средствима и то што више, то боље. И у прошлом рату све дивизије зараћених страна имале су у своје формациском саставу од једне МПА батерије до ПА дивизиона. У дивизији САД, на пример, постоји један мешовити МПА дивизион од четири батерије који има: 32 двоцевна топа 47 мм и 32 четвороцевна митраљеза калибра 20 мм, што укупно чини 192 ПА оруђа (цеви) на дивизију. Према томе, ако се има у виду да ће стрељачка дивизија бити изложена нападима из ваздуха, почев од мобилизације својих јединица, за време извршења концентрације (било сувим или превожењем), као и на фронту у свим етапама операције, онда је јасно колико је потребно да се свака дивизија формациски снабде својим ПА средствима.

ГУБИЦИ ЉУДСТВА У РАТУ

За губитке у рату интересују се у великој мери не само санитарски него и општевојни руководиоци. То питање интересује санитарске руководиоце како са гледишта теорије војне медицине, тако и у погледу практичне организације указивања медицинске помоћи, евакуације рањеника и болесника, итд. Међутим, општевојне руководиоце углавном интересују оперативни подаци о губицима као и узроци настанка тих губитака. Захваљујући свестраној анализи губитака у Првом светском рату и одговарајућим прорачунима Американци су за операције у Нормандији и уопште на европском бојишту у току 1944 године, могли да са „запањујућом прецизношћу“ (како то они тврде) прорачунају губитке људства и да на основу тога одреде потребан број болничких постеља.

Пре него што пређемо на само излагање овог проблема, укратко ћемо се упознати са самим појмом ратних губитака и њиховом класификацијом.

Под ратним губицима у људству подразумевамо нестанак војних лица из редова оперативне војске због задобијених озледа у борби, због њихове болести, заробљавања или нестајања. Према томе, у ратне губитке у ужем смислу, не рачунају се губици цивилног становништва.

Општи ратни губици обухватају све губитке у људству које армија претрпи у току читавог рата. Они се деле на неповратне, односно ненадокнадиве (погинули, нестали и заробљени) и повратне, односно санитарске (рањени, оболели, повређени бојним отровима, итд.).

У току Другог светског рата често је употребљавана и следећа класификација ратних губитака: у ненадокнадиве ратне губитке су убрајани погинули (умрли пре указивања медицинске помоћи), нестали и заробљени, а у санитарске (борбене и неборбене) губитке: рањени, контузовани, промрзли, озлеђени од опекотина, затровани бојним отровима, болесни и миксти (мешовите озледе).

Неки амерички аутори деле губитке на борбене, тј. оне који обухватају све избачене из строја услед непријатељског дејства (погинуле, умрле због последица рањавања, нестале и заробљене), затим на неборбене, тј. оболеле услед физичких или психичких болести и повреда које нису последица непријатељског дејства и, најзад, тзв. административне, у које улазе

отпуштени из армије, дезертери, лица која су отишла на отсуство без одобрења, итд.

Санитетски губици износе око 75—80% општих губитака, тј. највећи део губитака у рату. У санитетске губитке не улазе погинули због тога што нема потребе да им се указује помоћ на етапама санитетске евакуације, нити да се врши њихова евакуација. Према томе, они нису од битног интереса за рад санитетске службе.

Санитетски губици углавном се деле на борбене, који су последица борбених дејстава, и неборбене, који су последица оболења или случајних озледа (траума). Међутим, треба имати у виду да се све врсте повреда не могу убрајати у борбене санитетске губитке, нити сва оболења у неборбене (на пример, рањавање услед непажљивог руковања оружјем не може се укључити у борбене санитетске губитке, као што ни оболења од маларије, која су настала због вођења борби у јако маларичним крајевима, у суштини не спадају у неборбене санитетске губитке). У току Другог светског рата Немци су понекад намерно доводили на стотине болесника од пегавца у крајеве у којима је вођен партизански рат са циљем да се на тај начин нанесу губици непријатељу. То значи да је у таквим случајевима разболевање настајало у крајњој линији под утицајем непосредног дејства непријатеља. Конкретни услови борбене ситуације често пута изазивају оболења која имају карактер борбених санитетских губитака и која уствари наносе веће губитке него ране од непријатељског оружја.

Па у чему се огледа значај губитака у људству за савремену армију?

Ратови су одувек праћени великим губицима, па и у време када су их водиле релативно мале војске, које су биле наоружане оскудном ратном техником. Само у току 20 августа, у року од 12 часова, у Бородинској бици, од укупно 120.000 руских војника било је избачено из строја 39.000 или 33% и 35.000 француских војника од укупно 130.000 колико их је учествовало у овој бици, тј. око 27%.

Међутим, треба имати у виду да је у ратовима XIX века било највише болесника (претежно од заразних болести), а само мали број рањеника. А како је тај однос изгледао може се видети ако упоредимо број умрлих од болести са бројем погинулих услед рањавања. Тако, на пример, у Кримском рату 1854—1855 године у француској војсци умрло је 78%, а погинуло 22%; у Сецесиском рату 1864—1865 године у Северној војсци умрло је 67%, а погинуло 33%, а у Јужној војсци 86% умрло и 14% погинуло. У Руско-турском рату 1877 године умрло је 74%, а погинуло 26%. Као што се види, у овим ратовима број умрлих био је 3—5 пута већи од броја погинулих. Само у Француско-немачком, као и у Италијанском рату 1859 године, број погинулих био је већи од броја умрлих.

Тај однос се мења у Руско-јапанском рату 1904—1905 године у коме је за годину дана на сваку 1000 људи у јапанској војсци умрло просечно 40,8, а погинуло 88,5, а у руској умрло 35,8 и погинуло 61,3, тако да је број погинулих био скоро два пута већи од броја умрлих.

Та разлика долази још више до изражаја у Првом светском рату. Тако, на пример, у француској војсци умрло је 13%, а погинуло 87%, у

америчкој војсци умрло 32%, а погинуло 68%, а у немачкој војсци умрло само 9%, а погинуло 91%.

Према другим подацима, у војскама XIX века однос погинулих и умрлих био је 1:3,8 (енглеска војска у Кримском рату); 1:5,6 (америчка у Шпанско-америчком рату); 1:3,3 (руска војска у Руско-турском рату), а у Првом светском рату тај однос код немачке војске изменио се на 1:0,1.

Разумљиво је да су на овај однос у највећој мери утицали развој медицине као науке и предузимање обимних профилактичких мера уз помоћ савремене санитарне технике, с једне, и прогрес ратне технике и сва већа засићеност бојишта ватром (појава аутоматског наоружања, тенкова, авијације, бојних отрова, итд.), с друге стране. Тако су, на пример, 1914 године батаљони немачке, француске и руске војске имали само по 2, а 1918 по 8—12 митраљеза. Исто тако, 1914 године у француској војсци број артиљериских оруђа на 1 км фронта износио је 20, а већ 1917 године у Фландрији достигао и до 150 оруђа. Јасно је да се то морало одразити и на броју губитака, као што се види из следећих примера:

— од 250.000 људи, колико их је имала за време противофанзиве од 18 јула до 11 новембра 1918 године, X француска армија имала је укупно 88.268 рањених и отрованих бојним отровима, тј. 35,3% од свога бројног стања;

— у офанзивним операцијама од августа до децембра 1914 године немачка војска имала је око 1.250.000 рањеника или 48,6% од свога састава;

— у току немачке офанзиве код Вердена, која је трајала од 21 фебруара до 20 јуна 1916 године и француске противофанзиве почетком јула исте године, изгинуло је око 550.000 Француза и отприлике исто толико Немаца.

Међутим, било би погрешно сматрати да оболења (нарочито заразна) не претстављају неки озбиљнији проблем за савремену армију. Напротив, њихов значај не сме се потцењивати ни данас. У Првом светском рату епидемија пегавца која је владала у Србији 1914—1915 године ушла је у историју ратних зараза. Сматра се (пошто нема сигурних статистичких података) да је у току те зиме од пегавца помрло преко 150.000 људи и готово половина целокупног лекарског кадра. И у Другом светском рату разбољевање од пегавца имало је епидемски карактер у немачкој армији на Источном фронту.

Какав значај имају санитарски губици за савремену армију може се закључити и из следећег прегледа у коме Смирнов¹⁾ износи просечне ефективне немачке оперативне војске за време Првог светског рата упоредо са санитарским губицима.

Као што се из прегледа види број санитарских губитака превазилазио је сваке године бројно стање оперативне војске.

Ако узмемо у обзир чињеницу да је број аутоматских оруђа у Другом светском рату још више порастао (средња густина ватре из пушака и митраљеза, при одбрани XIII армије у јулу 1943 године износила је 5—6

¹⁾ Ј. И. Смирнов: Питања организације и тактике санитарске службе (превод с рускога) 1945 године. Издање Санитетског одељења МНО стр. 68.

Генерал-пуковник Ј. И. Смирнов био је начелник Војно-санитарске управе Совјетске армије за време Другог светског рата. (Прим. ред.).

зрна на 1 дужни метар фронта, а са ватром из аутомата 13,6 зрна) и да су поједине армије у неким операцијама за пробој утврђеног фронта постављале често пута и 250 до 300, а у изузетним случајевима и већи број артиљериских оруђа на 1 км фронта, онда ћемо видети да су се губици морали знатно повећати.

Година	Бројно стање активне војске	Број рањеника	Број болесника	Свега рањеника и болесника
1914-1915	2,578.646	1,252.862	2,700.695	3,953.577
1915-1916	4,135.833	1,146.721	3,768.721	4,915.683
1916-1917	4,989.737	1,137.045	3,906.685	5,043.730
1917-1918	5,028.160	1,277.700	4,281.259	5,558.967
Просечно:	4,183.099	1,203.639	3,661.340	4,867.979

Употреба нових борбених средстава у будућем рату свакако ће изазвати осетније повећање губитака не само на фронту него и у ближој и дубљој позадини, а нарочито на комуникациским линијама. Чак и када бисмо узели да санитарски губици износе годишње само 35—45% од целокупног бројног стања (као што то Смирнов наводи), дошли бисмо до закључка да су губици огромно порасли, док се значај човека није умањио развојем технике, него је постао још и већи, јер је човек тај који рукује техником. Ако узмемо у обзир и огромне потребе у људству за ратну индустрију и привреду уопште, без којих се савремени ратови не могу ни замислити, видећемо да је попуна јединица људством постала један од веома тешких и сложених проблема које треба решавати.

Један од најважнијих извора за попуну људством савремених милионских армија претставља враћање у строј што већег броја рањеника и болесника, пошто се постојеће резерве новим мобилисањем људства веома брзо исцрпе, што се изразито показало и у немачкој војсци после напада у Фландрији априла 1918 године¹⁾.

Армије које ово нису благовремено схватиле наишле су на непремолтве тешкоће. У прилог овога иде и чињеница да велики проценат рањеника (око 50%/о) чине тзв. „лаки рањеници“, тј. они рањеници чији живот није у опасности и који могу оздравити у року од око 2 месеца. Да би се такви

¹⁾ „После ових тешких борби, које нису донеле крај рата, полет немачких група почео је да попушта. Али, тренутно питање, попуне задавало је веће бриге. Губици су далеко превазилазили редован прилив из допунских јединица позадине. Бројно стање јединица на фронту се смањивало. (Подвукао Ђ. Д.). Ни ванредне мере предузете у то време — извлачење свег за борбу способног људства из позадинских јединица и установа оперативне војске, смањивање бројног стања окупационих трупа на Истоку за 25%, извлачење 30.000 људи из ратне индустрије — нису могле успоставити равнотежу између губитака и попуне. Овај се проблем није могао решити ни са ратним заробљеницима који су се враћали из Русије — уосталом без воље да наставе рат“. (Први светски рат, свеска друга, стр. 118, издање ВАЈА).

рањеници што пре враћали у stroj у совјетској и англоамеричкој армији у току Другог светског рата, у непосредној близини фронта, биле су формиране засебне болнице лаких рањеника у којима су подвргавани тзв. комплексном лечењу (обухвата не само хируршке интервенције него и физикалну терапију, физкултуру, терапију радом, итд.). Враћање овог људства у оперативне јединице несумњиво има много већи ефекат него попуна новомобилисаним људством (чак и када би га било у довољном броју) зато што то људство располаже борбеним искуством и што је већ оспособљено за руковање савременом техником, док је за новомобилисано људство потребна дуготрајнија обука.

Из овога произлази да је један од основних задатака санитетске службе у савременој армији за време рата да што већи проценат рањеника и болесника и за што краће време врати у јединице. Санитетске службе појединих армија у току Другог светског рата враћале су до 75% од свих санитетских губитака (процент враћених болесника износио је чак и до 85% са смртношћу (леталитетом) од свега 2,2%), Наша санитетска служба у НОР успела је, и поред невероватно тешких услова за рад, да врати у stroj до 70% рањеника (према досада срећеним — делимичним подацима).

При процени вероватних губитака често користимо податке из ранијих ратова. Међутим, треба имати у виду да ми још не располажемо са тачним статистичким подацима о губицима не само у ранијим, него и у савременим ратовима. Због слабо вођене евиденције, нарочито у ранијим ратовима, тешко је утврдити колико је у некој борби погинуло, нестало, заробљено, рањено, итд. С друге стране зарађене стране и раније, а и данас, нерадо објављују званичне статистичке податке о губицима, тако да се обично долази до непотпуних података који углавном потичу из радова појединаца, војних историчара, официра на служби у штабовима, итд. Исто тако, дешава се да се намерно дају нетачни подаци. После битке код Ејлау (7 фебруара 1807) Наполеон је у свом ратном билтену објавио да је у бици имао 1900 погинулих и 5700 рањених, иако су у ствари Французи изгубили (како се накнадно испоставило) најмање 23.000 људи погинулих и рањених од 76.000, колико их је учествовало у овој бици. Према томе, све ове податке о губицима треба примати критички и са резервом.

Као најпоузданији извор за добијање података о санитетским губицима служе санитетски извештаји, који се достављају претпостављеним, у којима се износи тачан број избачених из строја услед борбених озледа и болести. Висина губитака може бити изражена у апсолутним или релативним бројкама, на пример у процентима.

Пошто сви подаци о губицима у ранијим ратовима служе само за оријентацију они се ни у ком случају не могу узимати као неке трајне норме које би важиле у свакој ситуацији. Ако желимо да се користимо неким подацима морамо увек свестрано проанализирати конкретну борбену ситуацију у којој је дошло до тих губитака, узети у обзир време колико су трајала дотична борбена дејства, затим бројно стање јединица које се упоређују, итд. При томе, могу се корисно упоређивати, на пример, просечни дневни губици, губици за поједине фазе боја (за време пробоја непријатељске одбране, гоњења непријатеља, итд.). Према томе, приликом

прорачуна вероватних губитака треба узимати у обзир све факторе који имају утицаја на висину губитака, међу којима су најважнији:

— **Величина јединице:** у мањим јединицама губици су релативно већи, јер веће јединице имају више делова који не трпе осетније губитке (на пример позадинске јединице и установе).

— **Карактер борбених дејстава:** губици су начелно већи у нападу него у одбрани, а најмањи код гоњења непријатеља. Смирнов наводи да је један пук у току борбе јуна 1944 године изгубио за један дан 8% свога састава, док је нешто доцније (јуна 1944), у фази гоњења непријатеља, за 12 дана изгубио свега 1,2% свога састава.

У нападу су губици већи и због тога што јединице заузимају ужи фронт него у одбрани, тако да се људство креће у збијеном поретку, а са приближавањем расте и тачност погодака непријатељске ватре. Супротно томе, у одбрани је људство растреситије распоређено, лакше се заклања и маскира, може боље да користи погодности земљишта, итд.

Међутим, не треба сматрати да ће губици у одбрани увек бити мањи него у нападу. Снажно дејство и масовна употреба авијације и артиљерије наносе велике губитке браниоцу тако да могу превазићи и губитке који се трпе у нападу. Од неколико дивизија једне исте армије, које су водиле борбу у одбрани исти број дана, али под разним условима, једна дивизија је имала 0,2—0,5%, друга 5—10%, трећа 10—12%, а четврта 16% губитака.

— **Задатак јединице и њено место у борбеном поретку више јединице:** губици су начелно већи на главном него на помоћном правцу. У једној истој операцији за 4 дана борбе дивизија на главном правцу имала је 37,4% губитака, док је друга, на помоћном правцу, имала свега 8,1% губитака.

— **Фаза борбе, односно етапа операције:** у фази пробоја непријатељске одбране губици су обично већи него у осталим фазама, од 1257 рањеника, које је имала једна дивизија у току четвородневног напада, отпадало је: на први дан (приликом пробоја одбранбеног појаса) 410, на други дан 297, на трећи дан (кад је непријатељ вршио противнапад) 350, на четврти дан 200, а на пети и шести дан (у току гоњења потученог непријатеља) по 20—30 губитака.

— **Састав и бројно стање наших и непријатељских јединица, борбено искуство, ватрена моћ, итд.** су фактори који имају осетног утицаја на број губитака. Солидна техничка опрема и савремено наоружање заједно са високим моралом и добрим борбеним искуством омогућавају брзо уништавање непријатељских ватрених тачака, а тиме се смањује и број наших губитака.

— **Земљиште:** природно је да се на покривеном, испресецаном и планинском земљишту трпе мањи губици него на маневарском или равничастом.

— **Степен организације непријатељске одбране:** (Уколико је одбрана солидније организована, утолико ће бити већи губици код нападача, а мањи код браниоца и обротно).

— **Дужина трајања и интензивност операције:** у офанзивним борбама једне армије које су трајале око месец дана, армија је изгубила

26% од свога састава. Од тога је 42% отпало на првих 10 дана борби, 26% на следећих 8 дана, а 26% на период до краја операције.

— **Тактичке особине и начин употребе појединих јединица:** у артиљерским јединицама губици су начелно мањи него у стрељачким, у стрељачким мањи него у тенковским, итд.

— **Хигијенско-епидемиолошка ситуација и метеоролошке прилике** имају највећи значај у односу на неборбене санитаретске губитке. Процент болесника се повећава и услед исцрпљености људства, уколико борба дуже траје.

Неравномерност распореда губитака по времену такође је једна од њихових карактеристика. Док у периоду активних дејстава губици нагло расту и достижу максимум у току неколико часова или дана, дотле у периодима затишја исто тако нагло опадају.

По својој намени прорачуни вероватних губитака могу да се врше на различите начине: по јединицама, данима, фазама борбе, тежини рањавања, транспортној способности, локализацији борбених озледа, пореклу, итд.

Иако је јасно да код свих ових прорачуна највећу вредност имају подаци који су засновани на искуствима сопствене армије (који се често пута не могу давати из више разлога), ипак је веома корисно познавати и користити одговарајуће податке страних армија, имајући у виду оно што смо раније поменули у погледу њихове веродостојности и начина коришћења. Овде ћемо дати неколико оријентационих података који су се приликом прорачуна користили (углавном у Совјетској армији) у току Другог светског рата.

Пре Другог светског рата сматрано је да неповратни губици износе 20%, а санитаретски 80%, од општих губитака; међутим, с обзиром на теже повреде у Другом светском рату проценат неповратних губитака попео се на око 25%, а санитаретских опао на 75% од општих губитака.

Величина неповратних губитака зависи од више фактора, она је, на пример, различита у разним родовима војске. У стрељачким јединицама, као што смо већ поменули, ови губици износе 20—25%, у тенковским 40—50%, а у ваздухопловству достижу и до 65% од општих губитака. Она зависи и од начина вођења борбених дејстава. Тако, на пример, узимало се да у позиционом рату има 21% мртвих, 2% несталих и 77% рањених, а у маневарском рату 15% мртвих, 10% несталих и 75% рањених.

Захваљујући успесима војне медицине, специјално ратне хирургије, бољој организацији санитаретске службе, итд., леталитет рањеника непрестано опада. Док је у ратовима XIX века смртност рањеника износила око 14%, у Првом светском рату 11,5% за руску, односно 8% за енглеску војску, дотле се у Другом светском рату, према англоамеричким ауторима, за време операција у Нормандији кретала око 3,9%. Међутим, према досада познатим подацима у рату у Кореји смртност износи свега око 2% у америчкој армији.

С друге стране, повреде су све теже, јер има већи број тзв. мултиплих рана од мина и аутоматског оружја, а око 50% рањавања отпада на повреде костију. Уосталом то се види и из података о инвалидитету. Тако је на пример, проценат инвалидитета у Другом светском рату у Совјетској ар-

мији износио у првој години рата 13,6%, у другој 18,4%, у трећој 19,0% и у четвртој години 19,8%.

Дневни број болесника креће се од 1—5% од укупног бројног стања јединице (за време бављења на месту око 1—2%/оо, а на маршу око 5%/оо; према француским ауторима, за време бављења на месту 2—3%/оо, на обичном маршу 5%/оо, а на усиљеном 15—30%/оо).

Број болесника износи око 5—10% од броја рањеника.

*

Прорачун губитака по јединицама. Анализирајући статистички материјал о губицима разних армија у Првом светском рату Тимофејевски је дошао до закључка да су губици за један дан борбе по јединицама износили: код чете 40%, код батаљона 20%, код пукова 10% и код дивизије 6% од њиховог целокупног састава.

Сличне податке дао је и Кучацки¹⁾, као што се види из следећег прегледа губитака за један дан борбе.

Врста губитака јединица	чета	батаљон	пук	дивизија
	Високи губици	25%	18%	12%
Осредњи губици	12,5%	9%	6%	3%
Мали губици	3%	4%	2%	1%

У току Другог светског рата, при вршењу прорачуна губитака у Совјетској армији, а на бази искуства из дотадашњих борби, узимано је да ће у нападу, на правцу главног удара, за свих 6—10 дана колико траје операција, вероватни губици износити код пука 30—40%, код дивизије 20—25% (на помоћном правцу 8—10%), а код армије 10—16% од њиховог укупног бројног стања.

По другим подацима, такође из Другог светског рата, предвиђани су следећи губици:²⁾

— у армиској нападној операцији, која траје 10 дана, 12—20% на главном правцу, 8—12% на помоћном правцу и 10—15% за тенковске групе;

¹⁾ Пук. Др. Кучацки: Упут за прорачунавање вероватних губитака и поступак при евакуацији рањеника, оболелих и озлеђених у рату. Војно санитетски гласник бр. 4, 1931 год., стр. 859.

²⁾ Санитетска тактика, стр. 94, издање Војно медицинске академије, Београд, 1950.

— у одбрани армије (такође за 10 дана) 6—10% у позиционој и око 5% у маневарској одбрани

Дивизија у одбрани губи просечно дневно око 2% свога састава.

Губици позадинских јединица износе 0,3—1% дневно.

Прорачун губитака по данима. Највећи проценат од укупног броја вероватних санитарских губитака отпада на први и други дан борбе, а следећих дана све више опада. Тако, на пример, ако би узели да ће једна армија у нападној операцији за 6 дана имати укупно 16% вероватних губитака, онда се они по данима могу овако поделити: први дан 5%, други дан 6%, трећи дан 3%, четврти дан 1%, пети дан 0,5% и шести дан 0,5%.

Прорачун губитака по фазама борбе. Пошто се код већих јединица овај прорачун често може заменити и прорачуном по данима, он има много већи значај за мање јединице које извршавају своје задатке у току неколико часова или једнога дана.

Губитке пука у нападу обично делимо на прву фазу — од полазног до јуришног положаја (око 10% санитарских губитака), другу фазу — јуриш са заузимањем предњег краја непријатељске одбране (око 60% санитарских губитака) и трећу фазу — борба у дубини непријатељске одбране (око 30% санитарских губитака). Као што се види пук трпи највеће губитке у другој фази.

Према тежини борбених озледа обично се предвиђа 15% тешких, 35% средње тешких и 50% лаких рањеника.

Због већег броја повређених од парчади артиљерских и минобацачких зрна, до којих више долази у одбрани, поједини аутори сматрају да су борбене озледе теже у одбранбеним него у нападним борбама. Из истих разлога теже су и повреде људства тенковских јединица.

Према транспортној способности рањеника које треба евакуисати обично се рачуна да ће бити 34% лежећих, 26% седећих и 40% оних који могу ићи пешке.

Подаци о локализацији борбених озледа могу се убројити међу најсигурније податке. Према тим подацима повреде су биле овако распоређене: повреде горњих екстремитета 35—40%, повреде доњих екстремитета 30—35%, повреде главе 8—12%, повреде груди 6—8%, повреде трбуха 3—4%, повреде карлице 2—3%, повреде врата 1—2% и повреде кичме 1%.

По пореклу борбене озледе могу да буду веома различите (од ватреног или хладног оружја, бојних отрова, итд.). Озледе се могу јавити у форми контузија, опекотина, смрзотина, итд. Разумљиво је да данас највећи број борбених озледа отпада на повреде ватреним оружјем (пошто су повреде хладним оружјем — бајонетом, сабљом, итд. — изгубиле свој ранији значај). Оне могу бити пројектилне (просте и експлозивне) које настају дејством зрна из пушке, митраљеза, аутомата, итд. и повреде од парчади граната артиљерских оруђа, мина, авионских бомби, итд.

У ратовима XIX века рањавање парчадима артиљерских зрна било је незнатно. У Француско-пруском рату 1871 године оно је износило свега 9% од свих рањавања (за немачку армију). У Руско-јапанском рату 1904—1905 тај проценат се пење на 14% (за руску армију), док се у Првом светском рату повећавао од 51,68%, у борбама у Пикардији у марту

1918 године, на 77,2% у борбама код Вердена у августу 1917 године и достигао 78,26% у борбама у Фландрији у јулу 1917 године.

У Другом светском рату проценат рањених од парчади артиљерских или других зрна био је различит на разним фронтovima, па и на једном истом фронту у различитим периодима борбених дејстава. Тако је, по совјетским подацима, у периоду активних борбених дејстава на једном фронту рањавање од парчади различитог порекла износило 53,20%, рањавање од метка 45,7%, а од авионских бомби 6,6%. На овом истом фронту у периоду одбране било је рањавање од парчади 56,6%, од метка 43,4% и од авионских бомби 2,1%.

У тенковским јединицама постоји нарочито велики проценат рањавања од парчади и достиже 93%, тако да на рањавање мецима отпада само 7—9%.

По англоамеричким подацима број повређених бојним отровима може да изнесе и до 30% од свих губитака.

Закључак :

1. Велики губици у савременим ратовима и у вези с тим питање људских резерви уопште и попуне јединица посебно, постали су проблем који захтева да се његовом решавању посвети озбиљна пажња.

2. Једино исправно решење овог проблема састоји се у томе да се у што краћем времену врати у строј што већи број рањеника и болесника. У томе санитарска служба има најодговорнији задатак. Због тога она треба да располаже не само одговарајућим кадровима, већ и свим савременим средствима за брзу евакуацију рањеника и болесника и указивање медицинске помоћи на етапама санитарске евакуације. Осим тога, она мора да буде и добро организована, јер ће једино под тим условима моћи да сведе на минимум смртност на етапама евакуације као и проценат инвалидитета.

3. Напред наведени фактори имали су пресудног утицаја на улогу и значај коју санитарска служба има данас у савременој армији. Она је далеко прерасла уске оквире који су јој некад у историји били наметнути, и данас, враћајући у строј 70—75% од свих санитарских губитака, она се показала као један од најглавнијих помоћника борбеног састава армије.

ИЗ ИСТОРИЈЕ РАТНЕ ВЕШТИНЕ

Пуковник БРАНКО ПОПОВИЋ

КОЛУБАРСКА ОПЕРАЦИЈА

Пошто је на свом првом походу на Србију (12—24 августа 1914 године) претрпела пораз у Церској бици, аустроугарска Балканска војска 6 септембра исте године предузела је други поход на Србију. У току тромесечних тешких одбранбених борби на Дрини и у отступању (од септембра до почетка децембра 1914 године) српска војска пребродила је тешку кризу и **надмоћнијим непријатељским снагама наметнула познату Колубарску битку**. Из ове одбранбене битке (у почетку) српска војска је у снажном противудару на ваљевском правцу пробила аустриски фронт и развила офанзивну операцију стратегиских размера која је довела до тешког пораза аустриске Балканске војске и до ослобођења земље.

У овој бици ради се о противофанзиви, као активној форми борбених дејстава стратегиског карактера, за разлику од противнапада и противудара који спадају у област тактике, односно оператике. Противофанзива значи промену дотадашњих односа — прелаз из стратегиског отступања и одбране у офанзиву. Она се припрема у току претходних дефанзивних операција и предузима против већ довољно ослабљеног непријатеља који дотле није постигао решавајуће резултате, са циљем да му се преотме иницијатива, наметне битка под што неповољнијим околностима за њега, разбије и уништи његова главна групација и тиме створе услови за пун развој сопствених офанзивних операција које могу довести до победоносног завршетка једне кампање, па и до коренитог прелома у току рата.

У оквиру овакве оперативно-стратегиске целине Колубарска битка је одлучујући судар целокупних (обостраних) снага на Аустриско-српском фронту; она је прекретница и најважнија етапа Колубарске операције којом је изражена противофанзива српске војске у децембру 1914 године.

То указује на место и улогу битке у оквиру ратних дејстава, њен однос према стратегској и посебним (локалним) операцијама, а уједно и на однос између стратегије и тактике и на питање њиховог органског повезивања.

Ова основна питања наметала су се војној мисли још од Француске револуције, тј. од појаве масовних армија, и решавана су у зависности од ширине и начина схватања нове стварности.

Маневарски период Првог светског рата, у који спада и овај други поход аустриске војске на Србију, јасно је показао: да се, у условима постојања масовних армија, широких фронтава, великих техничких могућности и крупних резерви, ратови добијају низом сложених стратегиских

операција, а не путем једноставних крупних судара (битака), који су раније били дело тактике, при чему је стратегија имала водећу улогу до судара. Битка је, разуме се, и у новим условима остала основно средство ратне вештине за уништење непријатеља, али је, пре свега, и сама постала јако сложена и добила одговарајуће место у оквиру стратегиске операције. Она је њен основни елеменат, решавајућа етапа (акт) за којом, у случају успеха, следује нова (завршна) етапа у облику оперативног маневра ради пуне експлоатације, или одговарајућа форма отступног маневра, или стабилизација (краћа или дужа), у случају неуспеха.

У таквим условима, несравњено сложенијим од оних у ранијим периодима ратовања, настао је и нов однос између стратегије и тактике, јер се више нису могли постизати стратегиски резултати непосредно путем тактике. Поставило се питање органског јединства између стратегије и тактике — потребна је била нека „везујућа карика“. Она се и родила (морала се родити, када су сви услови за то сазрели) и развијала у одговарајућим формама (развијајући и свој садржај), остварујући прерастање тактичких успеха у стратегиске, повезујући тактику са стратегијом у свим видовима и облицима дејства (до битке, у бици и после изгубљене или добивене битке) низом посебних (локалних) операција (дејстава оперативних јединица) међусобно повезаних (по фронту и дубини) у јединствену целину — стратегиску операцију, усмерену одређеном циљу оперативно-стратегиског карактера. Све је ово, разуме се, било познато, без обзира што та „карика“, тј. оператика, ни до данас није довољно теориски обрађена као самостална војно-научна дисциплина, нити је у многим војскама позната као таква. Међутим, на њу је већ указао Наполеон, и она се јасно може уочити, нарочито у његовим биткама и операцијама каснијег доба (1812—1815).

Сва величина сложености савремених стратегиских операција долази посебно до изражаја у њиховим противофанзивним облицима, што потврђује и случај Колубарске операције.

Изложене поставке у основи су важиле и у периоду непосредно пред Први светски рат, без обзира колико су биле схваћене и како примењиване од стране командовања зараћених страна у томе рату.

Нас овде, конкретно, интересује аустриско и српско ратоводство.

Аустриска војска није имала изграђену сопствену војну доктрину. Полазећи за Шлифеном и овде се отишло корак назад у ратоводству, јер се рачунало са краткотрајним ратом и његовим решењем у једној операцији (генерални судар) наносењем муњевитог удара, на супрот „Молткевој теорији“ (Молтке Старији)* која је полазила од дуготрајног рата и његовог решења у низу узастопних операција.

Усвајајући немачке офанзивне тенденције и прецењујући своје могућности, Аустрија није имала одговарајућу подлогу — довољно моћну економску базу и војску, а ни њен виши командни кадар није био довољно припремљен. Тежи се офанзивним операцијама са обухватним и обилазним

* Молтке Старији, начелник Генералштаба немачке војске 1857—1888;

Шлифен, начелник Генералштаба немачке војске 1891—1906;

Молтке Млађи, начелник Генералштаба немачке војске 1906 (смењен после изгубљене битке на Марни 1914 године).

маневром (Кана) без реалне подлоге, укопчане у грандиозне планове које трупа није могла извршавати.

У одговарајућим правилима (пored напада) нашла је своје место и активна одбрана, али противофанзивни и, у вези с њом, одбранбеној бици није се поклањало довољно пажње.

Треба нарочито подвући утицај начелника Генералштаба Хецендорфа и његову наклоност ка тактици, која долази до изражаја у његовим оперативно-стратешким концепцијама. Он је аустроугарској војсци дао врло добру ратну службу, али је мало дао у погледу оперативно-стратешког образовања вишег кадра, преносећи и на њега добрим делом своју наклоност ка тактици. Отуда и изненађење (после првих пораза) у погледу сложености савремене битке, коју су они водили по начелима тактике.

Иако је у аустро-угарској литератури било доста савремених идеја, оне нису могле да продру у закопчани Генералштаб Хецендорфа који је био држава у држави.

Грешке аустриског командовања дошле су до пуног изражаја у стратешком развоју и почетним операцијама на оба фронта (руском и српском) и тек после првих пораза (оба похода на Србију и битка у Галицији) аустриско командовање кренуло је нешто напред и у области ратководства.

Штабна и позадинске службе биле су на висини.

Трупа је била савремено обучена, нарочито пешадија и инжињерија, али без ратног искуства. Артиљерија је трпела од низа недостатака.

По речима једног совјетског војног писца: „Лична храброст официра и војника, упоредо са грандиозним замислима командовања непоткрепљеним довољним снагама и средствима, стајала је аустриску војску великих жртава и довело је до пораза већ у почетку рата“.

Српска војска ушла је у рат са сопственом ратном доктрином, коју је изградила правилним прилагођавањем општих законитости и начела ратководства својој стварности и својим могућностима, обогаћујући командовање и трупу ратним искуством из балканских ратова, иако ова искуства још нису била срећена и обрађена. Правилна гледишта по основним питањима из области ратководства нашла су потврду управо у маневарском периоду рата 1914 године, нарочито у погледу правилног односа и органског јединства појединих грана ратне вештине, схватања операције и суштине битке, и противофанзиве као стратешке форме борбених дејстава. У том периоду мала српска војска извела је Колубарску операцију у изузетно тешким околностима, те је она утолико интересантнија и поучнија.

ОТСТУПИНО-БОЧНИ МАРШМАНЕВАР СРПСКЕ ВОЈСКЕ ЗА БИТКУ (Припремна етапа Колубарске битке)

Непосредно после првог пораза, када су се и последњи делови аустроугарских трупа повукли из Србије (24 августа 1914) команда Балканске војске издала је наређење (25 августа) за поуну и прегруписивање својих снага за нови поход на Србију, рачунајући да се то има завршити у рекордном времену, тј. до 1. септембра.

Оперативним планом предвиђено је тежиште операција на ваљевском правцу, а за први судар (на Дрини и Сави) — обухват оба бока и уни-

штење главних снага српске војске (битка по типу **Кане**, тзв. „**Поћорекова* Кана**“ број 1 у овоме походу).

По други пут Поћорек се одлучио за ваљевски (уместо београдски) оперативски правац, потчињавајући оперативне захтеве „тактичким обзирима и политичким разлозима“ (по аустриским изворима).

Поћорек се жури — ради се о престижу монархије и њене војске, о увлачењу у рат Бугарске и Турске, па и Румуније на страни Централних сила и о утицају на Италију; ради се и о тешкој ситуацији у Галицији, где је у то време беснела значајна битка (од 7 септембра ушла у своју завршну фазу, а већ 11 септембра завршена потпуним повлачењем аустроугарске војске у западну Галицију); коначно, ту је и питање заштите граничних провинција (кружиле су вести о доласку руских трупа у Србију, о упаду у Банат, о намерама Срба да упадну у Срем и Босну, о доласку 20.000 грчких добровољаца, итд.). Значи, радило се о потпуном и брзом успеху у Србији. Међутим, за ово је очигледно недостајао основни фактор — довољно јаке и погодне оријентисане снаге. Па ипак, Аустриска врховна команда одобрила је офанзиву са напоменом да је „од највишег државног интереса да се избегне сваки неуспех према Србији“, чиме је Поћореку оgranичила слободу рада.

Према неким (непровереним) подацима Поћорек је имао намеру да заузме погодне мостобране на десној обали Дрине и у Мачви (зворнички и мачвански мостобран), као ослоње за дефанзивно-офанзивна дејства која би подешавао према околностима. Међутим, сматрајући да је српска војска у бици на Дрини отсудно тучена, он је (наводно) проширио свој првобитни план и донео далекосежну одлуку: уништити српску војску и избаци Србију из строја.

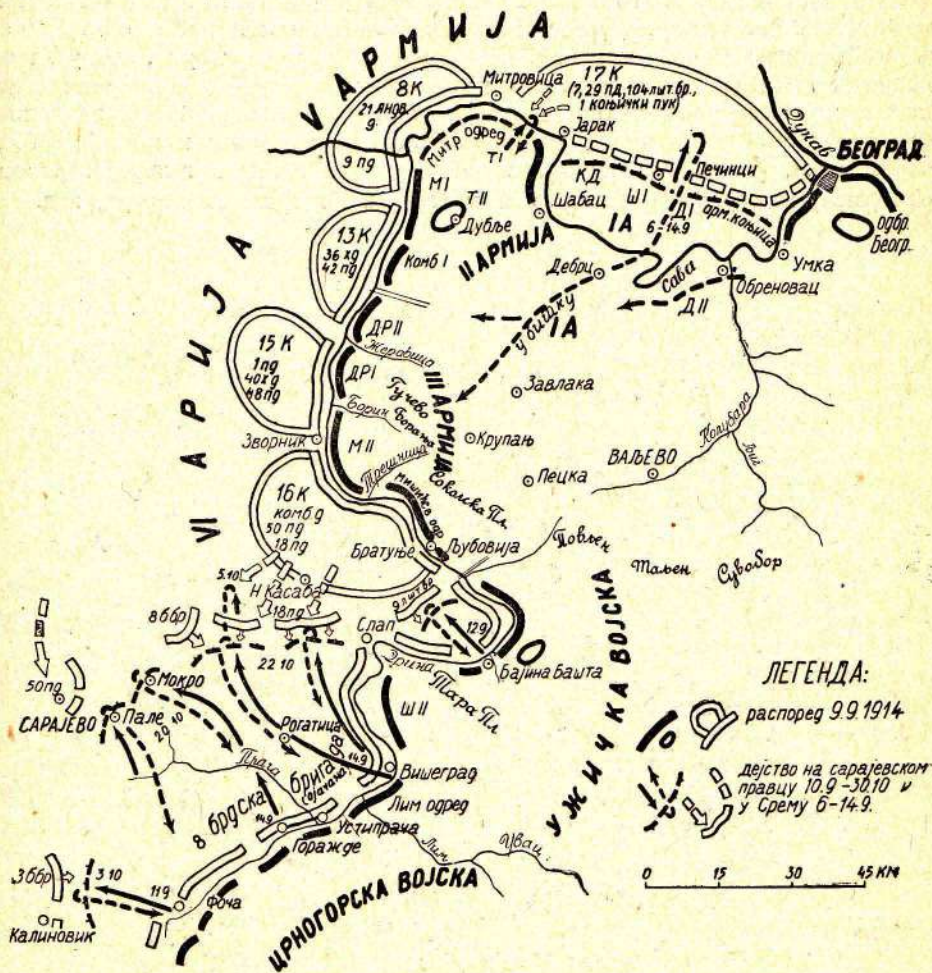
У исто време Српска врховна команда, држећи се одбране у приграничном појасу, планирала је локалне офанзивне операције на крилима свог стратегског фронта: упад I армије у Срем (од 6—14 септембра) и диверзију Ужичке војске ка Сарајеву (од 10 септембра до 30 октобра). Али, због аустриске офанзиве преко Дрине I армија повучена је из Срема и ангажована у бици на Дрини, док је Ужичка војска својом диверзијом ка Сарајеву привукла јаке непријатељске снаге и од 25 септембра до 5 новембра укочила офанзиву аустриске VI армије (после заузимања зворничког мостобрана).

Иако се не може утврдити тачан однос снага, јер су обострани подаци контрадикторни, ипак се може узети да је однос приближно био око 300.000:250.000, а у артиљерији 5:4 у корист Аустријанаца; Србима је недостајало разноврсне опреме, нарочито артиљериске муниције, од расположиве артиљерије било је доста застарелих оруђа, а осим тога Аустријанци су располагали извиђачком авијацијом, док је Срби нису имали.

Офанзива аустроугарске Балканске војске, која је била предвиђена за 3 или 4 септембар, због недовољне готовости трупа отпочела је тек 8 септембра са VI армијом против српске III, а са V армијом против српске II армије. Развила се битка на Дрини, која је трајала пуна два месеца, проткана ретко крвавим и активно вођеним борбама, прелазећи и на рововска

* Поћорек, командант VI армије и уједно командант Балканске војске, потчињен непосредно цару (преко дворске канцеларије).

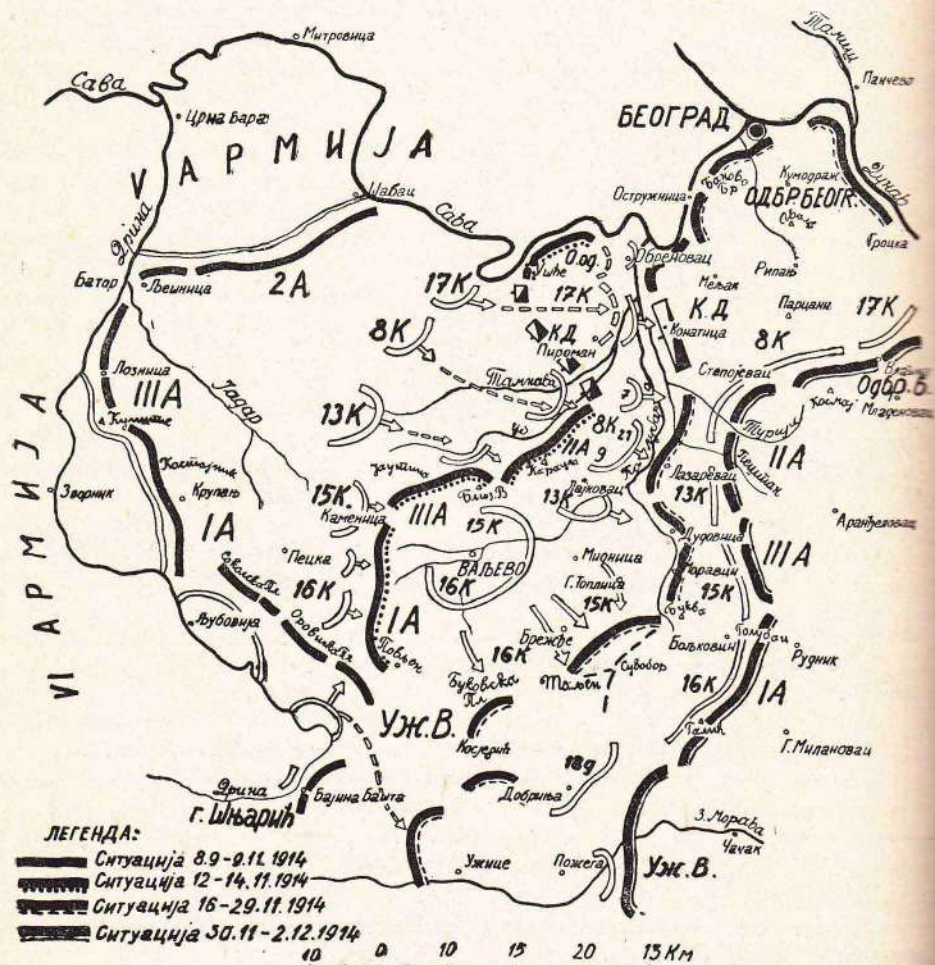
дејства (25 септембра), да би поново (5 новембра) оживела увођењем аустроугарских снага које су дотле биле ангажоване на правцу Сарајево—Вишеград.¹⁾

Скица бр. 1 — Распоред обостраних снага 9 септембра 1914 год. Операције у Срему и ка Сарајеву.

¹⁾ О жестини борби најбоље сведоче следећи подаци из аустриских извора: — код VI армије, на пример, само за 16 дана (од 9—24 септембра) 15 брдски корпус изгубио је 12.000 људи, а 16 брдски корпус имао је 13.000 рањених; — V армија, чији су покушаји да сломи десно крило српског фронта осујећени (њена офанзива уствари је отпочела после изненадног — благовременог повлачења II српске армије ноћу 30/31 октобра), према наводима самог њеног команданта у три напада изгубила је 24.000 људи, док ју је само први покушај форсирања стајао за неколико сати 4.400 жртава.

Ова битка је веома поучна и заслужује темељније изучавање питања из области стратегије и оператике (схватање битке, њено место и улога, вођење битке од стране једног и другог командовања), и из области тактике (форсирање и одбрана планинске реке, начин извођења напада и одбране на планинском земљишту, преотимање иницијативе, чести нагли обрти у ситуацији, прелажење појединих тачака и рејона из руке у руку, али уједно и школски примери пасивности, као и позитивни и негативни примери садејства између артиљерије и пешадије, врло вешто коришћење земљишта, блиске борбе дању и ноћу, употреба фланкирних топова и пратећих батерија, итд.), у погледу инжењерских радова (минске галерије, ровови, сапирање, итд.), трошење снага и материјала, нагрзања морала, итд.

Скица бр. 2 — Преглед дефанзивних операција српске војске 8 септембра до 2 децембра 1914 године.

Пошто је коначно оценила да у овоме судару неће моћи изборити решење у своју корист (због слабог наоружања, недостатка муниције и опреме, итд.) српска Врховна команда благовремено је наредила (9 септембра) да се армије извуку из битке и отступе прво на ваљевску, а у случају неуспеха одбране на колубарску одбранбену линију са наслоном свог левог крила на масив Маљена, не напуштајући никако мисао о противофанзиви у погодном моменту. Тако је пропала Поћорексва идеја за Кану, али је и српска војска у неравним двомесечним борбама на Дрини доведена у тешку кризу.

Прва операција у овоме походу улази у нову етапу:

— За Србе, отступни маневар за нову битку која би послужила као прекретница и ослонац за развој противофанзиве;

— За Аустријанце, гоњење после битке у којој није изборено решење, са циљем (према аустроугарским подацима) да се онемогући учвршћивање Срба на ваљевској и колубарској одбранбеној линији и што пре заузме и оспособи за саобраћај пруга Обреновац — Ваљево, јер је снабдевање Балканске војске дошло у кризу.

Овде се јасно види преливање једне операције у другу — завршна етапа једне операције уједно је и припремна етапа следеће (наредне) операције.

Срби су се, углавном под притиском непријатеља, повукли и у току 11 новембра заузели ваљевску одбранбену линију: с. Ушће (на Сави) — Уб — Караула (302) — Просек (449) — Совачки Кик (725) — Умови (807), с тим што је коњичка дивизија ушла у састав II армије, а Рогачички одред у састав I армије.

Услед напорних и тешких двомесечних борби стање српске војске у то време било је врло тешко. Војска је јако трпела — оскудевала је у сваковрсној материјалној опреми, одећи и обући; нередовно је и слабо хранена; њене проређене јединице нису попуњаване; пешадија је почела малаксавати и напуштати чак и јаке положаје и поред свих наређења за упорну одбрану, пошто је већ два месеца била изложена јакој непријатељској артиљериској ватри на коју српска артиљерија није могла одговорати због велике оскудице у муницији и због тога што није имала услова за вођење рововске војне.

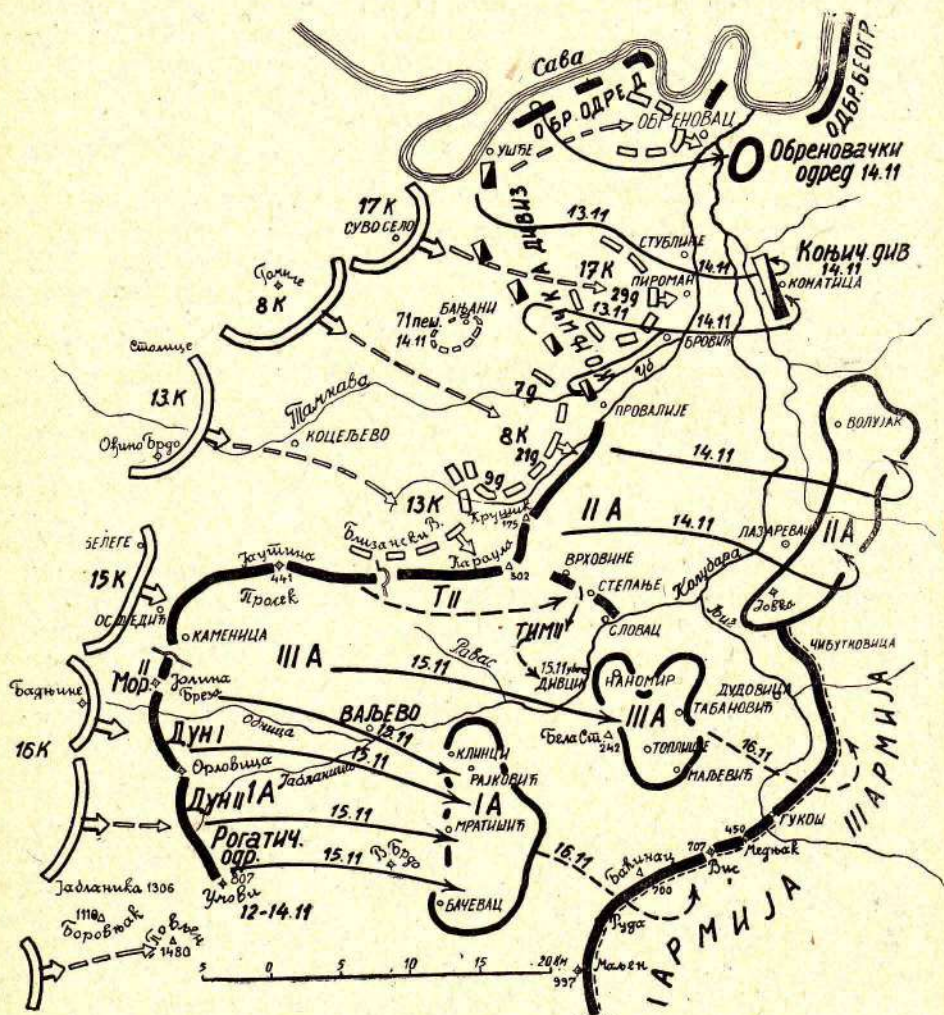
Очигледно је да такво стање, није дозвољавало да се реализује намера српске Врховне команде да на ваљевској одбранбеној линији заустави непријатеља и предузме противофанзиву (наређење које је издато у том циљу II и III армији касније је повучено с обзиром на развој догађаја). С друге стране, Поћорек је био убеђен да су Срби отсудно тучени.

10 новембра аустриске армије предузимају гоњење са задатком да VI армија избије на линију Повлен — Козомор — Брежђе — Дудовица (на Љигу), а V армија, на Колубару (од ушћа Љига) пребацујући предње делове на њену десну обалу ради обезбеђења несметаног саобраћаја на прузи Обреновац — Ваљево.

Пошто се ови циљеви достигну Поћорек предвиђа (обећава трупама) дужи одмор.

Гоњење се врши у тешким условима са јако проређеним и замореним јединицама, које морају да пресецају добре комуникације (ове воде

правцем север-југ) и да крећу (читаве дивизије) по раскаљаним пољским путевима и ван њих (део артиљерије и возила остаје у глибу или се врло споро пребацује), услед чега заостаје и снабдевање и настаје општа пљачка и осипање аустриских јединица.

Скица бр. 3 — Отступно-бочни маршманевар српске војске за битку на Колубари.

Па ипак, гоњење се форсира да би се што пре изишло из овако тешке ситуације, у коју је аустроугарска војска доведена у првом реду због тога што је за офанзиву у Србији изабран ваљевски на место београдског оперативског правца.

Од 12—14 септембра развиле су се борбе на основу којих је Поћорек закључио да се ради о бици (а не о заштитничкој борби) коју ће моћи добити релативно лако с обзиром на стање српске војске, а нарочито ако би ова предузела противофанзиву (до ових података дошло се на основу исказа заробљеника). У тим борбама коњичка дивизија потиснута је најпре на десну обалу Тамнаве, а потом ка Конатици, док су код III и I армије настале такве промене, које су приморале целу српску војску на повлачење. У оваквој ситуацији, 14 новембра командант II армије наредио је повлачење своје армије на Колубару у смислу раније издате директиве српске Врховне команде, не водећи рачуна да је, за случај повлачења српске војске са ваљевске линије, армија имала основну улогу и задатак да „постужи III и I армији као ослонац при повлачењу“.

Трупе II армије, јако поколебане, повукле су се 14 и ноћу 14/15 новембра на Колубару. На тај начин остављен је отворен бок и позадина III и I армије и тиме главнина српске војске доведена у врло тешку ситуацију која је могла довести и до потпуне катастрофе, када се узме у обзир тадање њено тешко стање.

Трупе III армије повукле су се у неред и уз велико осипање јединица (попуњене са ове територије), при чему су две дивизије морале газити набујалу Колубару, а дошло је и до укрштања колона и мешања са јединицама I армије. Па ипак, благодарећи целисходним мерама команде ове армије и залагању трупних старешина, дивизије су очувале органску целину и армија се, обезбеђена Тимочком дивизијом II позива на угроженом боку и позадини, извукла из невероватно тешке ситуације.

I армија успела је да се извуче из додира и сачува ову артиљерију и возила и поред тога што су јој бокови били угрожени, а јединице клоунле и готово у расстројству.

Повлачење избеглица, помешаних са јединицама (у позадини је владао хаос) јако је отежавало повлачење армије.

III и I армија извукле су се из додира са непријатељем и 16 новембра заузеле одређене положаје, док је Ужичка војска остала јако истакнута и без везе са I армијом, што је благовремено поправљено на интервенцију Врховне команде.

Основни задатак у овој етапи операције: очувати органску целину јединица и повезаност фронта у отступно-бочном маневру за битку, одвојити се од непријатеља без већих потреса и о гарантовати благовремено узимање нове одбранбене линије — извршен је благодарећи целисходним мерама команде III армије и залагању старешина III и I армије и несхваћеној ситуације од стране непријатеља, који није уочио нити искористио најтежи моменат и кризу српске војске.

Оваква операција и у повољнијим условима, а нарочито с обзиром на стање војске, захтевала је брижљивије ангажовање српске Врховне команде у руковођењу армијама, а посебно у односу на II армију, чијем је команданту очигледно недостајало осећање солидарности и садејства у оквиру целине (документовано и пре и после овог случаја).

Одређени циљеви су достигнути, али је стање у војсци захтевало хитно предузимање одговарајућих мера, чему је Врховна команда приступила према својим могућностима — и успела.

КОЛУБАРСКА БИТКА

(решавајућа етапа колубарске операције)

Одбранбена битка на Колубари обухвата одбранбену фазу (од 17 новембра до 2 децембра) и нападну фазу (од 3—8 децембра). Из ње се развила пуна противофанзива српске војске на ваљевском и ужичком, а потом и на београдском операциском правцу.

Одбранбена фаза битке

1) Распоред обостраних снага 16 новембра. Српска војска повукла се на одбранбене положаје са набујалом и различеном Колубаром и Љигом пред фронтом; десним крилом наслањала се на Саву, а левим на вододелницу Колубаре и З. Мораве, и одмах приступила утврђивању.

Фронт је био развучен и без стратегиске резерве, што у току битке доводи до извлачења појединих пукова и дивизија са неугрожених или мање угрожених делова фронта и њиховог ангажовања на угроженим местима.

И поред искуства са Дрине, Врховна команда понавља исту грешку, остаје у одбрани без резерве, а слично је и код армија. Због тога се локални успеси непријатеља нису могли брзо парирати, тако да је продор на фронту ма које армије изазивао повлачење и осталих армија, тј. целе војске.

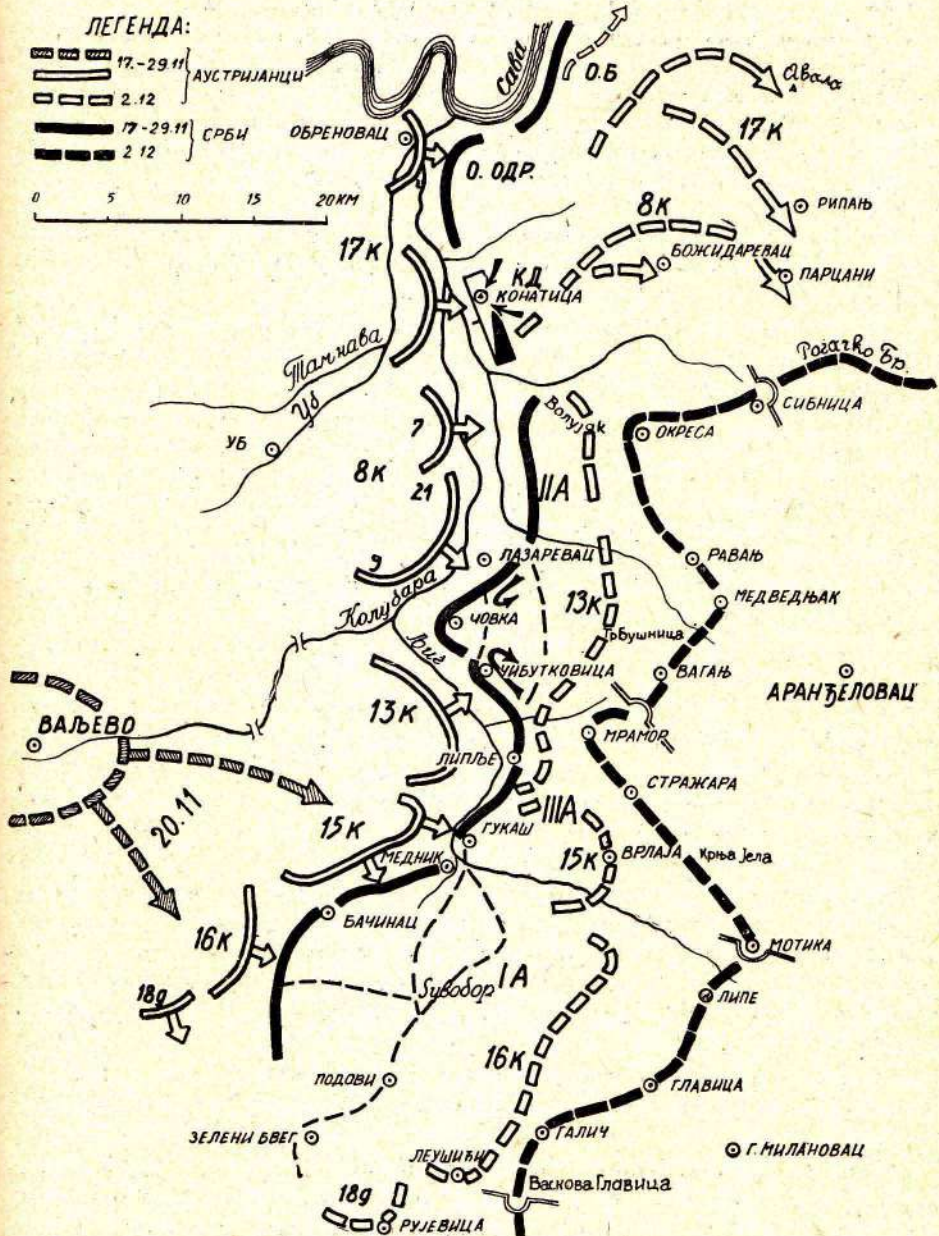
Слаб наслон I армије на Маљен, који је претстављао важан ослонац њеног левог крила и везу са Ужичком војском, био је један од узрока каснијих неуспеха ове армије.

Овакав распоред српске војске могао би одговарати идеји за противофанзиву (противударом I армије на десни бок непријатеља), али је за такву улогу I армија била сувише слаба.

Аустриска војска, гонећи српску војску под врло тешким условима, избила је 16 новембра на Колубару V армијом (низводно од ушћа Љига) и 13 корпусом (у рејону Словца форсирао Колубару једном дивизијом), док су 15 и 16 корпус задржани у рејону Ваљева ради опоравка.

Овакав распоред и поступак одговарали би основном задатку који је раније поставила команда Балканске војске: „обезбедити пругу Обреновац — Ваљево, организовати снабдевање и припремити се за даље операције преношењем тежишта на београдски правац“, али под претпоставком да су Срби већ тучени и да су на Колубари и Љигу само њихове заштитнице. У ово је најме, команда Балканске војске била убеђена с обзиром на „расуло у српској војсци“, а то су потврђивали и извештаји из Софије (аустроугарски војни изасланик, пуковник Лакса, јавио је из Софије: „Главне снаге српске војске повлаче се у централну зону — боре се само заштитнице“, а француски посланик пренео му је саопштење, које је српска влада доставила француској влади, које гласи: „Србија је на издизању“).

Поћорек је, очигледно, рачунао да је његов основни задатак да реши питање снабдевања и изврши промену операциског и комуникациског правца да би могао дотући српску војску и тиме решити читав низ горућих војно-политичких проблема.

Скица бр. 4 — Одбранбена фаза Колубарске битке 16 новембра до 2 децембра

Према непровереним подацима бројна стања пред битку износила су приближно око 200.000 : 160.000 у корист Аустријанаца.

2) **Планирање операције.** Српска Врховна команда предвиђала је дефанзивно-офанзивне операције и планирала одбранбену битку да би одморила трупе, нахранила их, попунила и снабдела (у првом реду артиљерском муницијом), да би подигла морал, повратила дисциплину и зауставила нападача, а потом, у погодном моменту, на осетљивом правцу, предузела противудар, добила битку, развила противофанзиву, уништила непријатеља и ослободила земљу.

Отступати дубље у унутрашњост није се смело, јер би то значило општу кризу и пропаст земље; могла су се вршити само евентуална мања оперативно-тактичка померања у оквиру битке.

С обзиром на конкретну ситуацију у планирању се даље није ни могло ићи, јер би све друго било илузорно услед недостатка снага (резерви) и средстава (муниције), као и стања војске.

На основу ситуације од 16 новембра (стања српске војске и стања својих трупа, нарочито у вези са снабдевањем) команда Балканске војске тежила је, као што је раније наведено, да обезбеди пругу Обреновац — Ваљево, да организује снабдевање, да се припреми за даље операције и да преношењем тежишта на београдски правац дотуче српску војску, полазећи од претпоставке да ће на Колубари и Љигу, као и на планинском масиву Маљена, наћи само заштитне делове српске војске. Отуда је разумљиво што су корпуси увођени у битку по првобитном плану.

Тек пошто су борбе 13 корпуса и V армије (нарочито њеног, 8 корпуса) показале да се не ради о заштитницама — команда Балканске војске привлачи 15 и 16 корпус (са одмора из рејона Ваљева) да би на Љигу изборила решење, обезбеђујући јужни бок наслоном на планину. У том циљу било је предвиђено:

— на десном крилу: да 15 и 16 корпус најпре рашчисте ситуацију у рејону планинске греде Маљен — Суворор и створе погодне услове за обезбеђење десног бока главних снага, с тим да после тога 16 корпус и даље задржи ту улогу, а 15 корпус да промени правац (на исток) у вези са новом улогом у оквиру главне групације;

— у центру: да се већим делом снага VI армије (15 и 13 корпус) и 8 корпусом из V армије униште главне снаге српске војске, примењујући обухватни маневар 15 корпусом с југа и 7 дивизијом са севера (плићи захват);

— на левом крилу: да 17 корпус усмери своја дејства у духу ранијег задатка (отвори пут за Београд) и за дубљи обухват српских снага са севера.

3) **Стање обостраних снага пред битку.** Стање српске војске — управо њене пешадије, било је веома тешко. Без заштите артиљерије, трпећи и остале недаће материјално-техничког карактера и доведена у изузетно тешку ситуацију, пешадија је морала попуштати. Међутим, иако су се српске јединице осипале, заробљавање је ипак било релативно мало, јер је осипање ишло у правцу позадине. Оно што је остало у рукама старе-

шина претстављало је одиста силну снагу. Ситуација се могла поправити релативно брзо, с обзиром на високе квалитете народа и војске, али је она, нажалост, зависила у првом реду од помоћи Савезника (Русије и Француске, одакле се очекивала помоћ у оружју и опреми, а у првом реду у артиљеријској муницији, без које се није могло ни помишљати на неку озбиљнију акцију).

И аустриска војска се јако осипала — јединице су се топиле због слабог или готово никаквог снабдевања (код 15 и 16 корпуса), артиљерија (тешки калибри) и возила заостајали су у глибу, а и губици су били релативно високи (било је више мртвих и рањених него код српских јединица). Због тога Поћорек тежи да промени комуникациски и операциски правац — грешка учињена у почетку свети се.

4) **Кратак преглед одбранбене фазе битке.** У своме јако форсираном, али ипак спором наступању, аустриски корпуси (8, 13 и 17) дошли су у току 16 и 17 новембра у додир са српским претстражама, одбацили их после местимично жилавог отпора и потом (у току 17, 18 и 19 новембра) наишли на јак отпор на Колубари и Љигу у врло тешким условима за нападача (јако набујале реке, блатњаво земљиште, врло ограничен број прилаза).

Команда Балканске војске приступа остварењу своје одлуке. Битка је почела и развијала се у низу бојева на три јасно изражена жаришта:

— у рејону горњи Љиг — Маљен — Суворобор, код I армије и на њеним спојевима са III армијом (десно) и Ужичком војском (лево);

— у рејону Лазаревац — Човка — Дудовица, на левом крилу II армије и десном крилу III армије; и

— у рејону Конатице, код коњичке дивизије, односно на десном крилу II армије.

У рејону горњи Љиг — Маљен — Суворобор команда Балканске војске, почев од 20 новембра, ангажује 15 и 16 корпус према фронту I армије, а потом и Ужичке војске, да би решила питање заштите јужног бока и сигурности операције главних снага.

У току тродневних борби (20—22 новембра) пада већи део главног положаја I армије, 15 корпус креће (мења правац) на исток (рејон горњег Љига) вршећи нарочито јак притисак на десно крило армије, а 16 корпус преузима улогу заштите бока (дејствујући офанзивно) и 24 новембра заузима Маљен.

Развијају се борбе за вододелницу и наслон десног крила армије (спој са III армијом). Намера команданта I армије да у садејству са Ужичком војском противударима поправи ситуацију није се могла остварити — I армија за то није имала услова, а Ужичка војска је неправилно употребљена (садејствовала сувише слабим одредом, без везе са I армијом).

Правилно ценећи ситуацију, командант I армије 26 новембра доноси одлуку да још који дан издржи у борби не ангажујући се отсудно и да у погодном моменту извуче армију из додира са непријатељем и повуче је на положаје западно од Г. Милановца — иза планинског комплекса, према излазима из њега. Ови положаји ослањају се на добре комуникације и богастији предео и пружају повољније услове за одмор и прикупљање трупа и

њихово чвршће држање у руци. С друге стране, непријатељу се оставља планински рејон који је у зимско доба веома неповољан за снабдевање, прикупљање и одмор његових јако исцрпљених трупа. Пошто ће морати да се спушта из планине по комуникацијама, остављајући теже калибре, треба му нанети снажан удар одмореним и снабденим јединицама I армије, при његовом избијању из планине и удар развијати „одоздо навише“.

Српска Врховна команда је у три маха покушавала да заустави надирање непријатеља и растерети I армију: противофанзивом III армије, затим II и III армије и Ужичке војске, и најзад II армије и Обреновачког одреда. До извршења није дошло због неспремности III армије, тешке ситуације код II армије (Човка и Конатица) и неправилног рада Ужичке војске чија маневарска улога није правилно схваћена, нити је Врховна команда у томе смислу интервенисала.

Услед оваквог развоја догађаја српска Врховна команда у суштини је усвојила замисао и предлог команданта I армије (и поред извесних неспасања) и 26 новембра авизирала повлачење армија у циљу скраћивања фронта и стварања бољих услова за прикупљање, одмор, попуну и снабдевање трупа — једном речи, за решавајућу фазу битке, очекујући управо тих дана и артиљерску муницију из Француске.

Овде се очигледно родила и одавде развила (добиајући потом конкретније и стварности ближе облике) идеја за противудар I армије из којег се имала развити и противофанзива српске војске.

После тродневних борби на гребену вододелнице I армија повукла се (по одобрењу Врховне команде) у току 29 новембра на нове положаје, а у вези с њом и Ужичка војска, готово без узнемиравања, јер су 15 и 16 аустриски корпуси били и сами на измаку својих снага.

У рејону Лазаревац — Човка — Дудовица, 8 корпус од 21 новембра улаже све напоре да савлада истакнути део фронта (рејон Човке), а потом се ангажује и 13 корпус, тако да на левом крилу II армије долази до кризе која се постепено појачава. Човка пада 22 новембра. Противудар Моравске дивизије I позива (из II армије) и Тимочке дивизије II позива (из III армије) није успео. Један од основних разлога за неуспех овога противудара био је тај, што акција није била обједињена — командант II армије није то урадио, а Врховна команда није се постарала да обједини дејство поменутих дивизија. Ако су, пак, ове две дивизије биле неспособне за извршење противудара (како се може судити по неким изворима), онда је српска Врховна команда нецелисходно издала једно тако важно наређење које није имало изгледа за остварење, тим пре што та акција није била обједињена.

Тако исто није се могла остварити намера српске Врховне команде да се нападом целе III армије растерети лево крило II армије, јер III армија није била способна за овакву акцију преко набујалог Љига (стање њених јединица, немање артиљерске муниције, понгонски материјал није био при руци).

У рејону Конатице, на осетљивом правцу који је бранила ојачана коњичка дивизија, криза се јавља од 23 новембра. И поред активних дејстава коњичке дивизије непријатељ се постепено ширио, ма да споро. Због тога Врховна команда ојачава коњичку дивизију једним пешадиским пуком и ова

успева да противударом (25 новембра) укочи даље ширење непријатеља. Но, могло се очекивати да ће и код ње доћи до попуштања чим се непријатељ ојача, утолико пре што није обједињен њен рад са радом Обреновачког одреда (командант II армије није хтео да прими Обреновачки одред под своју команду).

Услед све јачег притиска 8 и 13 корпуса, лево крило II армије повукло се (25 и 26 новембра) на линију Главица, Креница, што је изазвало повлачење десног крила III армије у његову висину, чиме је јако ослабљена одбрана Колубаре и Љига. Ситуација се погоршавала. Непријатељ је вршио јачи притисак и на крила III армије и на Обреновачки одред.

Због оваквог развоја догађаја код II и III армије у вези са ситуацијом код I армије, српска Врховна команда увидела је да нема услова за противофанзиву са ове одбранбене линије и да би даље задржавање у одбрани на њој могло довести до цепања фронта и расула војске (у датим условима). Зато је Врховна команда одобрила да се II и III армија повуку (пошто је претходно непријатељ доведен у заблуду противнападима у рејонима Конанице и Лазареваца), а са извесним задоцњењем било је наређено и повлачење Обреновачког одреда и Одбране Београда.

У току 29 и 30 новембра српска војска повукла се на нову одбранбену линију: Варовница — Космај — с. Сибница — Вагањ — с. Таково — Каблар — Овчар — Јелица пл, напуштајући и Београд у циљу скраћивања фронта и стварања повољних услова за противофанзиву, и одмах приступила утврђивању.

Непријатељ, чије су трупе (нарочито VI армија) биле на измаку својих снага, задржао се ради одмора — настала је оперативна пауза коју је српска Врховна команда врло добро искористила.

Одбранбену фазу битке карактерише одсуство резерви, не само код армија, већ и код српске Врховне команде, и слабо или никако обједињавање важних акција. Врховна команда не интервенише енергично — она чак дозвољава да командант II армије тврдоглаво одбије да прими Обреновачки одред под своју команду.

Карактеристична је и тежња српске Врховне команде да предузме противофанзиву час једном час другом армијом, не уочавајући да ситуација за тако крупну акцију тада још није била сазрела. Ипак је позитивно што је 26 новембра у потпуности ушла у ситуацију и, постакнута иницијативом команданта I армије (који је био ближе догађајима), авизирала повлачење, одобрила га у погодном моменту, односно наредила и унела правилне поправке у погледу протезања нове одбранбене линије.

Нападна фаза битке

1) **Непријатељ и његове даље намере.** Према аустриским изворима, Команда балканске војске веровала је да је битка добијена — да су Срби „фронтално савладани и потиснути у унутрашњост, пошто су претрпели тешке губитке“, да је српска војска у расулу и неспособна за сваку озбиљну акцију, а најмање за противофанзиву, а да при томе није улазила дубље у анализу морално-политичког фактора.

Међутим, и аустриска војска била је у врло тешком стању. Услед жестоких борби, великих губитака (у 15 корпусу, например, само за последњих 10 дана избачено је из строја 8.000 људи, а слично је било и код осталих корпуса), врло напорних маршева по раскаљаном земљишту — често ван путева (код 15 и 16 корпуса у планини у зимским условима) и недовољног снабдевања, као и недовољне попуне (недовољно обучени регрути и људство слабијег квалитета од 40—50 година старости) — трупе су биле изнурене, морал је почео нагло да опада, јединице су се топиле (до пола, па и испод половине ратног састава).

У оваквим околностима команда Балканске војске доноси одлуку:

1) да се трупама даде раније обећани одмор (оперативна пауза) до 3 новембра (VI армија га касније продужава до 5 новембра), с тим да се претходно обезбеди железничка пруга Обреновац — Ваљево (требало је да проради 4 новембра) и

2) да пренесе тежиште операције на београдски правац рокирањем V армије и привлачењем свежих трупа из Срема, с тим да VI армија за то време везује српски фронт са запада, дејствујући при томе довољно јаким делом снага активније према левом крилу српске војске.

Поћорек је и овде спремао Кану, убеђен „да се Срби после поновног пораза више неће моћи извући фронталним повлачењем“.

Међутим, на предлог команданта V армије, већ 1 децембра почело је регруписавање снага ове армије. Журили су ка Београду, у који су Аустријанци ушли ноћу 1/2 децембра (пошто су га трупе Одбране Београда благовремено напустиле). Ту су се занимали неколико дана: парадима, пребацивањем гувермана из Шапца (Саркотић), уређењем двора за смештај команде Балканске војске, итд.

Противофанзиву српске војске нико није очекивао, а најмање команда Балканске војске.

2) **Припреме српске војске за решавајућу фазу битке.** Трупе су извучене из додира са непријатељем. Оперативна пауза добро је искоришћена и учињено све што је било могуће да се тешко стање поправи.

Тродневни одмор у нижој зони (често по кућама), добра храна, пуна јединица људством (Македонци, регрути, жандармерија) и материјалом (одећа и обућа), пристизање артиљериске муниције на положаје упознавање са тешким стањем код непријатеља, па и оштре репресивне мере, све је то утицало да се стање српске војске знатно поправи. Промене у расположењу трупа најбоље илуструју извештаји команданата дивизија I армије од 1 децембра: „утврђивање положаја довршава се, а на многим местима позади положаја ори се песма и вије коло“.

Ако се ови повезе са тешком ситуацијом Балканске војске (не само због њених преполовљених и преморених јединица и нарушеног морала, већ и због јако развученог фронта, рокирања целе V и развлачења VI армије, напуштања планинског рејона, итд.), онда је, очигледно, ово био најпогоднији моменат за извршење противудара. Нега је правилно уочио командант I армије (предвиђајући га већ и раније — још 26 новембра), тако да је 1 децембра донео одлуку да са целом армијом у линији нападне непријатеља.

Истога дана издао је припремну заповест у 22,30, у току 2 децембра обавестио Врховну команду да ће 3 децембра напасти непријатеља, тражио сагласност и молио да га потпомогну и остале армије, стављајући на тај начин Врховну команду пред готов чин.

Међутим, српска Врховна команда с тешком муком се сагласила са тим, јер су постојала размимоилажења између команданта I армије (генерала Мишића) и начелника штаба српске Врховне команде (војводе Путника). Када се било дошло на положаје западно од Г. Милановца, српска војска осећала је да се даље не може отступати и да се једино противударом може решити тешка ситуација. У вези с тим код I армије и код српске Врховне команде постављало се питање: да ли непријатељу дозволити да се прикупи и срећен нападне на нове положаје, па када се довољно изломи да се тада предузме противудар, или да се противудар изврши раније — док се непријатељ још није припремио за напад?

Нема сумње, и један и други поступак могу бити врло добри у одговарајућим условима. Командант I армије одлучио се за овај други поступак, који је, по његовом мишљењу, боље одговарао конкретној ситуацији. Наиме, тражио се поступак да се противудар изврши одморним трупима у моменту када непријатељ сам напусти сувоборски гребен, — када није припремљен за напад. Та је замисао, као што смо то већ раније истакли, и навела команданта I армије да повуче и 2—3 дана одмори своју армију иза гребена, да би потом предузео противудар у моменту када непријатељ, верујући да су Срби тучени почне силазити са гребена и напусти вододелницу (сувоборски гребен).

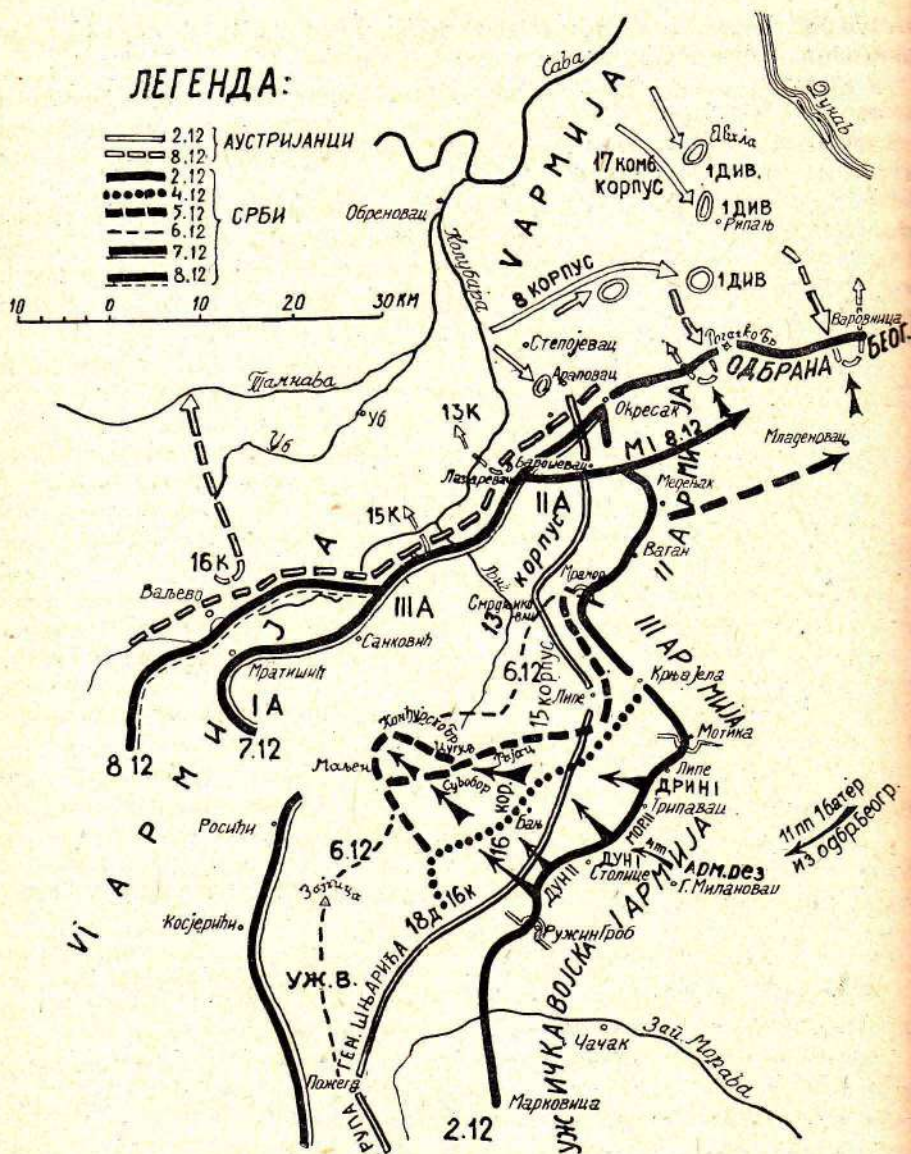
Генерал Мишић је с муком успео да придобије војводу Путника за ову идеју, јер је војвода Путник више рачунао са оним првим поступком, тј. да се противудар изведе тек онда када се непријатељ претходно дочека и изломи на новој линији.

Пошто је освојила иницијативну одлуку команданта I армије, српска Врховна команда издала је истог дана (2 децембра у 18,10 часова) своју директиву, којом наређује: „Да сутра (3 децембра) све три армије и трупе Ужичке војске на левој обали Западне Мораве енергично нападну непријатеља на својим фронтovima и принуде га на повлачење“.

Одбрана Београда у овој фази битке остаје у одбрани обезбеђујући десни бок и позадину српске војске.

Основна замисао српске Врховне команде могла би се овако формулисати: на сувоборском правцу пробити непријатељски фронт, пробој проширити дејством ка Ваљевоу и уништити деснокрилну, а потом левокрилну оперативну групу непријатеља.

Овако формулисана замисао није изражена у поменутој директиви, јер се то, с обзиром на конкретне услове, није могло ни тражити од српске Врховне команде. Она је очекивала прве резултате и на основу њих поставила и остварила такву замисао, изводећи сложену противофанзивну операцију стратегиског карактера у којој је непријатељ почесно тучен дејством по унутрашњим правцима. Иако је имала грешака и пропуста у периоду дефанзивних операција, српска Врховна команда у овоме отсудном моменту није по-

Скица бр. 5 — Нападна фаза Колубарске битке 3—8 децембра.

грешила кад је усвојила иницијативну одлуку команданта I армије. Она се у току развоја догађаја брзо снашла и умешно руководила овом сложеном операцијом.

Распоред обостраних снага на дан 2 децембра види се на скици 5. Према непровереним подацима аустриска војска до овога дана опала је

око 160.000, а српска на око 120.000 људи. Аустријанци су били нарочито подмоћнији у артиљерији и имали су бољу опрему.

Српске јединице, прикупљене на утврђеним положајима на фронту од око 130 км и наслоњене на јаке рејоне, биле су чврсто у рукама својих старешина, расположене и спремне за напад, али је Врховна команда и у овој ситуацији остала без резерве.

Стање код непријатеља није се много поправило, јер је железничка пруга требала да проради тек од 4 децембра. Његов фронт је био јако развучен и без резерви, V армија у току спорог прегруписавања, а брдски корпуси VI армије у зони источно од гребена суворборског рејона непопуњени и без једног дела артиљерије који је заостао у планини.

То је био најпогоднији моменат, а и сам правац главног удара се наметао, утолико пре што је 29 новембра отпочело да пристиже дневно прво по 4.000, а од 2 децембра по 11.000 метака артиљериске муниције.

Оклевање би највероватније довело српску војску до пораза с обзиром на планирани удар V армије у њен северни бок и позадину. Овако је удар задоцнио — Срби (по аустријским изворима) нису дозволили аустријским армијама „неопходни предак“ и време потребно за експлоатацију железничке пруге Обреновац — Ваљево.

3) Ток нападне фазе битке. Решавајућа фаза Колубарске битке отпочела је 3 децембра; тактички пробој извршен је 6 децембра заузимањем гребена вододелнице, а 8 децембра, избијањем I и III армије на Колубару, проширен је у оперативни. Тада Колубарска операција прелази у другу етапу — гоњење у циљу уништења непријатеља и чишћења државне територије.

Првог дана битке (3 децембра) главна ударна група — I армија — напала је у 7.00 часова, у једном ешелону (са све четири дивизије у линији), усмеравајући удар у правцу Проструте са три дивизије, док је четврта (левокрилна) дивизија имала да дејствује углавном у смислу везивања непријатеља пред собом. У армиској резерви, у почетку, налазио се један пук I позива, а касније резерва је ојачана још једним пуком I позива и једном брзометном батеријом.

Овога дана I армија успела је да се уклони 3—5 км у распоред непријатеља који је, иако изненађен, давао жилав али недовољно повезан отпор, тако да је потиснут са подножја ка планинској греди. Иако бој није решен, први успеси су знатно дигли морал и повратили самопоуздање трупама I армије, а то је највећи успех овога дана (пored осталих важних тактичких резултата — са малим жртвама заузет погодан ослонац за даље продирање и задобијен релативно велики плен).

Ужичка војска, због слабо организованог и слабо руковођеног напада, вршила је врло споро потискивање непријатеља.

III армија, без резерве и са недовољно израженим груписањем, била је укочена у нападу — непријатељ је нападао њено лево крило, учачавајући његову улогу у односу на ситуацију у суворборском рејону.

Због неправилног груписања и неорганизованог садејства између дивизија, II армија постигла је слабе резултате, иако је према себи имала развученог и доста слабог непријатеља.

Пошто је изгубио доста времена у припремању свечаног уласка и парада у Београду, непријатељ је био још у покрету према трупима одбране Београда.

Другог дана битке (4 децембра) I армија пробила се око 5 км центром и левим крилом, док је њено десно крило наишло на јачи отпор непријатеља, који је тежио да противнападима осујети пробој, дејствујући врло активно и на фронту III армије (нарочито њеног левог крила) и Ужичке војске, да би парирао успех I армије. Употребом резерви противнапади су укочени, а пред центром I армије непријатељ је већ показивао знаке растројства, те је командант I армије намеравао да следећег дана пробије фронт, разбије непријатеља пред собом и тиме покрене и суседне армије.

Бој I армије није решен ни овога дана, али су створени услови за његово брзо решење с обзиром на све теже стање код непријатеља.

II армија је споро развијала напад. Она није ни покушала да јаким левим крилом помогне суседну III армију. Пред фронтом трупа Одбране Београда непријатељ је и даље подилазио.

Трећег дана битке (5 децембра), после заузимања великог дела грена вододелинице и оштрог истицања Дунавске дивизије за око 10 км испред армиског фронта, I армија повећала је могућности за оперативна дејства ширих размера на бок и позадину непријатеља пред III армијом и ка Ваљевоу, повлачећи за собом и лево крило III армије, пред којом се непријатељ и тога дана упорно држао да би осигурао намеравано прегруписавање 16 корпуса.

На фронту Ужичке војске непријатељ је био веома активан. Међутим, пошто је одбила све нападе, Ужичка војска и сама је прешла у напад левим крилом, тукла непријатеља и у току ноћи заузела важан рејон пл. Крстана. Тиме је створила погодан ослонац за даље дејство, јаче обезбедила правац ка Чачку и нанела непријатељу велике губитке.

Српска Врховна команда оценила је да је битка добијена још овога дана. Међутим, I армија, истакнута унапред, опрезно и споро је надирала, остављајући на своје боку још чврсто поседнут Маљен у вези са линијом Медник — Вис — Бађинац — Рудо, на којој су се задржали делови 16 корпуса. Да би се могла развити акција ширих размера, која би имала за циљ да се у садејству са III армијом оба брдска корпуса разбију и униште још на десној обали Колубаре и на тај начин онемогући организовање одбране на њеној левој обали, требало је претходно овладати поменутом линијом и тек тада би битка била одлучена у корист српске војске.

И поред доста слабог отпора II армија вршила је само фронтални притисак на непријатеља.

Четвртог дана битке (6 децембра), пошто су пред фронтом I армије, на линији Медник — Вис — Бађинац — Рудо, разбијени делови 16 корпуса и натерани на повлачење у неред, непријатељски фронт био је пробијен и бој решен у корист I армије. Међутим, Маљен се још држао (пао 7 децембра), а на фронту Ужичке војске још није било решавајућег успеха — постојала је (по мишљењу команданата I армије) опасност да непријатељ смелим маневром између I армије и Ужичке војске доведе у питање већ постигнуте резултате. Отуда је у току 6, 7 и 8 децембра и дошло најпре до задржавања и

прегруписавања, а потом до спорог наступања I, а у вези с њом и III армије. I и III армија дејствовале су сувише опрезно и са недовољно енергије због слабог познавања ситуације, а Врховна команда није могла озбиљније да утиче на ток битке, јер није имала резерви на свом расположењу. То је омогућило благовремено повлачење и пребацивање 16 и 15 корпуса преко Колубаре, иако је, с обзиром на све околности, требало да доживе потпуну катастрофу. Тако исто ни прерано ослабљена II армија није могла да изврши свој задатак у односу на 13 корпус, који се без јачих потреса повукао преко набујале Колубаре.

Пошто су се пред фронтом трупа Одбране Београда појавиле јаче непријатељске снаге, српска Врховна команда упутила је ноћу 5/6 децембра Тимочку дивизију I позива (из II армије) у састав Одбране Београда, што је, како нам изгледа било преурањено с обзиром на ситуацију на активном делу фронта. У току 6 децембра Аустријанци су изводили на брзу руку организоване и неповезане нападе прво на Варовницу, потом на Космај и поново на Варовницу. Пошто су успели да заузму Космај (8 децембра) српска Врховна команда извукла је из борбе и Моравску дивизију из II армије и упутила је на београдски правац, у моменту када је била потребнија на Колубари. Од тога момента српска Врховна команда сасређује пажњу на овај део фронта, јер је заиста било битно да непријатељ на њему не постигне крупнији успех пре но што се потпуно рашчисти ситуација на ваљевском правцу. Но, по нашем мишљењу, она је прерано извукла онако јаке снаге (две дивизије), јер су трупе Одбране Београда снажним противударом успеле да поврате Космај и да у потпуности (и без Моравске дивизије) изврше постављени задатак, од чијег је извршења зависила судбина целе операције.

Ужичка војска могла је да приступи томењу нетучног непријатеља пред собом, благодарећи пуном успеху I армије.

Разбијени 16 корпус повукао се и у току ноћи 6/7 децембра несметано пребацио главнину на леву обалу Колубаре, остављајући за собом велик плен у људству и материјалу. Његов слом, због откривеног бока и позадине, изазвао је повлачење 15, а потом и 13 корпуса, који су се под борбом повлачили и у току ноћи 8/9 децембра, пребацили на леву обалу Колубаре. При томе је 15 корпус, пружајући јак отпор и вршећи противнападе у рејону Словца, успео да пребаци све своје снаге и да за собом поруши мостове на Колубари.

С обзиром на благовремено пребацивање корпуса и споро надирање српских армија (нарочито I) Команда балканске војске сматрала је да ће на левој обали Колубаре (до Љига) моћи организовати одбрану и издржати у борби док V армија сломи десно крило српског фронта и одлучи битку у своју корист. Међутим, по избијању I, а потом и III српске армије на Колубару (8 децембра), Поћорек је (према аустриским подацима) дошао до уверења да овде неће доћи до застоја и да Срби неће дозволити 16 корпусу да „предахне“. С обзиром на очајно стање 16 корпуса и неуспешан напад његове V армије, као и на добијене податке од авијације о пребацивању српских снага на београдски правац, а немајући на расположењу својих резерви, он је донео одлуку за прекид операција и повлачење целе војске.

Према томе, тога дана (8 децембра) битка је била добијена а Команда балканске војске натерана да се одрекне намере да организује од-

брану на левој обали Колубаре, да обустави офанзивну акцију V армије и да нареди опште повлачење.

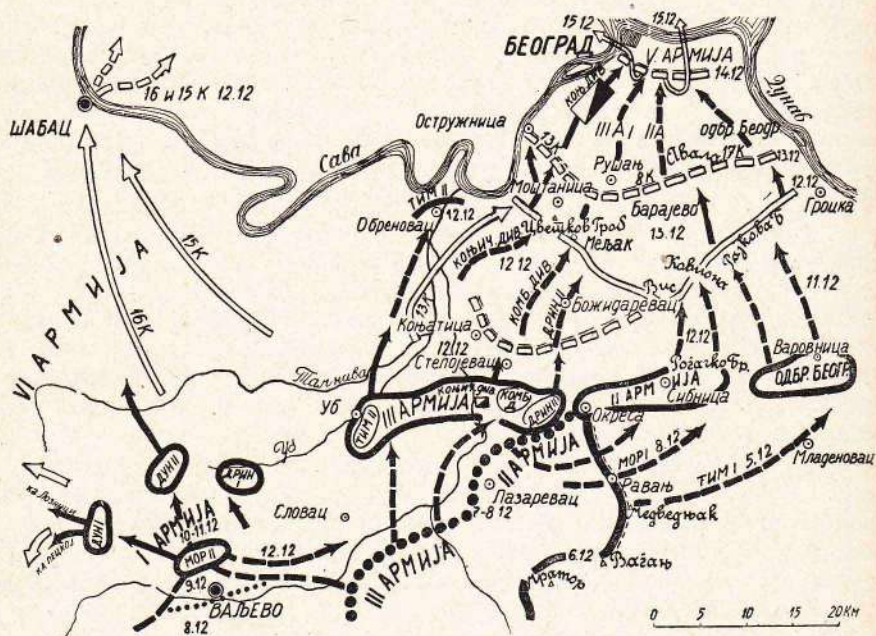
Нападну фазу битке карактеришу:

1 — Пробој I армије на фронту од 25 км са свима дивизијама у једном ешелону и слабом резервом. Овако плитак нападни поредак критикован је. Међутим, он је потпуно одговарао за почетну фазу армиског напада у гадањим условима обеју страна. Битан је био почетни успех по сваку цену, а то се могло постићи само изненадним нападом што јачом снагом армије на целом фронту.

2 — Фронтални притисак осталих армија са слабо израженим груписањем снага и отсуством тешњег садејства између армија.

3 — Чврста одбрана на београдском правцу.

4 — У основи правилно руковођење армијама и благовремено ојачање Одбране Београда, чиме је српска Врховна команда, и поред раније наведених грешака, успела да онемогући сређивање аустриске војске на левој обали Колубаре и да укочи удар V армије на београдском правцу, стварајући повољне услове за успешан развој завршне етапе Колубарске опера-

Скица бр. 6 — Завршна етапа Колубарске битке 9—15 децембра

ције. Истина, пропуштен је погодан моменат за уништење аустриских корпуса при њиховом пребацивању са леве на десну обалу Колубаре, чему је допринело, поред осталог, и преурањено слабљење снага на Колубари због недостатка резерви.

ДОВРШЕЊЕ (ЗАВРШНА ЕТАПА) КОЛУБАРСКЕ ОПЕРАЦИЈЕ

Према развоју догађаја од 6 до 9 децембра српска Врховна команда могла је предвидети даље мере за довршење операција (кампање). У директиви од 9 децембра било је предвиђено:

— да се тежиште операција пренесе на београдски правац образовањем јаке оперативне групе од трупа Одбране Београда, II и III армије, са задатком да брзо сломи и уништи V аустриску армију која је отпочела узастопно повлачење;

— да се I армија са главном снагом задржи у рејону Ваљева с тим да потребним делом снага гони непријатеља ка Шапцу, Лозници и Пецкој, обезбеђујући уједно бок и позадину Београдске оперативне групе и да се ради бољег обезбеђења ове групе и оперативне везе са I армијом из састава II армије упути Тимочка дивизија у Обреновац (с тим да један њен пук остане у рејону Уба); и

— да Ужичка војска заузме Бајину Башту и Рогачицу, обезбеђујући и правац Рогачица — Ваљево.

Команда Балканске војске надала се да ће се одржати бар на обреновачком и београдском мостобрану. Међутим, с обзиром на врло тешко стање трупа које су се (према аустриским подацима) једва кретале и у повлачењу остављале велики број људства и материјала, 9 децембра донела је коначну одлуку за повлачење свих делова из Србије (V армије и 13 корпуса преко Београда, 15 и 16 корпуса преко Шапца и групе генерала Шњарића на горњу Дрину).

Аустриска Врховна команда саопштила је Поћореку: „Да монархија на јужној граници не би остала без одбране, опстанак V армије не сме да буде доведен у питање. Ако би се Београд могао држати само по цену опстанка V армије, онда га треба напустити“, а пошто команданти корпуса и командант V армије за то нису могли пружити потребне гаранције, пала је одлука да се напусти и београдски мостобран.

I армија, нерационално ангажована, у спором фронталном надирању успела је тек пред мрак 9 децембра да савлада отпор слабијих делова у рејону Ваљева и да се пребаци на леву обалу Колубаре. До извесног колебања и успоравања њене акције у току 9 и 10 децембра дошло је због тога што је изгубила додир са непријатељем и што није имала података о правцима повлачења његових главних снага. То је, и поред њеног енергичног дејства у току 11 и 12 децембра, омогућило разбијеним аустриским дивизијама да избегну пуну катастрофу и да се у току 12 децембра пребаце преко Саве (15 и 16 корпус) и Дрине (мањи делови). Тога дана јединице I армије биле су предњим деловима на границу и до 14 децембра очистиле територију од заосталих непријатељских група.

Ужичка војска могла је предузети гоњење тек после потпуно извршеног пробоја на правцу I армије и заузимања пл. Крстаца, када су постала угрожена оба бока и позадина трупа генерала Шњарића. Непријатељ је тада предузео опште повлачење, водећи само заштитничке борбе, а Ужичка војска фронтално гоњење — у облику потискивања, без довољно везе и садејства између група и у оквиру група (између пешадије и артиљерије), тако да је

цела акција била спора и скопчана са великим жртвама, а због тога се и непријатељ пребацио преко Дрине без великих губитака. Њене јединице заузеле су 10 децембра своје старе положаје на левој обали горње Дрине.

Пошто се оформила и завршила прегруписавање, Београдска оперативна група 11 децембра предузела је гоњење непријатеља који се повлачио под борбом. Она је 13 децембра пробила фронт Ковиона — Липа — Крајкова Бара и натерала непријатеља на ужурбано повлачење и пребацивање преко Саве и Дунава. Међутим, у оквиру ове оперативне групе није било солидног садејства између армија, а ни између дивизија по армијама, те није могла доћи до изражаја пуна, обједињена снага ове иначе јаке групе. Она је радила споро, нарочито левокрилна (маневарска) III армија, тако да је непријатељ успео да се извуче, иако су постојали услови да његова V армија доживи катастрофу на Дунаву и Сави.

Последњи делови непријатеља повукли су се 15 децембра око 11 часова, када је и мост дигнут у ваздух.

Узев у целини непријатељ је у току битке претрпео тежак пораз. Он се осакаћен извукао из Србије, али је избегао потпуну катастрофу, благодаречи недовољно обједињеном и спором дејству, као и отсуству маневра српских армија после извршеног пробоја. То се не може правдати тешким стањем српске војске, јер је она у претходној етапи (у току битке) била у стању да реши далеко тежи задатак, а о наглој порасту морала код Срба и његовом наглој опадању код Аустријанаца говоре сви извори.

РЕЗУЛТАТИ И АНАЛИЗА КОЛУБАРСКЕ ОПЕРАЦИЈЕ

Противофанзива је завршена за 12 дана потпуним поразом завојевача који је био убеђен да ће сломити српску војску и повољно решити низ важних војно-политичких проблема. Према признању аустријских аутора Балканска војска отпочела је офанзиву са 300.000, после битке на Дрини (9 новембра) имала је око 200.000, а извукла је из Србије свега 80.000 људи. У времену од 3—15 децембра заробљено је 323 официра и 43.000 подофицира и војника и заплењено 43 заставе, 142 топа и 386 кара, 71 митраљез, 60.000 пушака, 2 авиона, 3.500 возила са муницијом и разноврсним материјалом, 4.000 коња, 52 пољске пекарнице, 45 кухиња, доста хране.

Овај успех српске војске, односно нови пораз аустроугарске војске у Србији, имао је велики одјек и значај ширих размера. Он је из темеља уздрмао већ дотле јако начети углед старе монархије и њене војске и указао на њену слабост. То се убедљиво одразило:

— на оријентацију тзв. неутралних суседних земаља (Бугарска, Грчка, Румунија) и других (Турска, Италија) од којих су неке чекале слом Србије да би се укључиле у блок централних сила, а друге оклевале у другом смислу — да приђу Антанти или да остану „строго неутралне“;

— на држање маса, у првом реду у зараћеним земљама, при чему треба нарочито истаћи морално-политички значај успеха (односно пораза) у односу на угњетене народе у аустроугарској монархији (наше народе, Чехе, Пољаци и друге), учвршћивање њихове вере у победу Савезника, њихову активност у смислу дизања свести, развијања мржње према угњетачу, чвршћење унутрашњег повезивања и подривања старе монархије;

— на став и држање Немачке (народа и руководства) у односу на монархију, у чију се чврстину ни тамо није веровало, јер је овај нови пораз указао на то да ће се у будуће Немачка морати јаче ангажовати и монархији пружити ефикаснију помоћ.

У Србији — у војсци, код народа и руководства — повраћено је и учвршћено самопоуздање, вера у сопствене снаге и могућности за одбрану праведне ствари. Народ је стекао неограничено поверење у војску и војно руководство, које је дошло до изражаја и у најтежим данима 1915 године, па се није губило све до краја рата.

Не треба нарочито доказивати вредност помоћи коју је српска војска пружила Савезницима, везујући и избацујући из строја јаке аустриске снаге чије је учешће у операцијама у Галицији могло имати решавајући значај по њихов исход.

Аустриско командовање карактерише: несклад између постављених циљева и могућности, између политике и стратегије и између појединих грана ратне вештине, и, посебно, велики утицај тактике на оперативно-стратешко планирање, које је било често компликовано. То се најпре негативно одразило при постављању основне идеје за рат и операција на два фронта (руски и српски), јер се српском фронту, из политичких разлога, придавао претеран значај и у вези с тим предвидело груписање које није одговарало ни руском ни српском фронту. Снаге предвиђене за Србију биле су сувише јаке за дефанзиву, а слабе за „уништење српске војске и избацивање Србије из строја“ — аустриски Генералштаб потцењивао је свог непријатеља!

Под утицајем тактике (тешкоће око савлађивања Дунава и доње Саве), а и политике (заштита Босне) **неправилно је изабран ваљевски операциски правца**. Одвајање тактичких захтева од оперативних, супротстављање једних другима и придавање преваге тактици, довело је аустроугарску Балканску војску већ после битке на Дрини у критичну ситуацију, а Команду балканске војске до нових грешака. Када је већ донета одлука за офанзиву, Босна се могла заштитити и успешним развојем операција на београдском правцу.

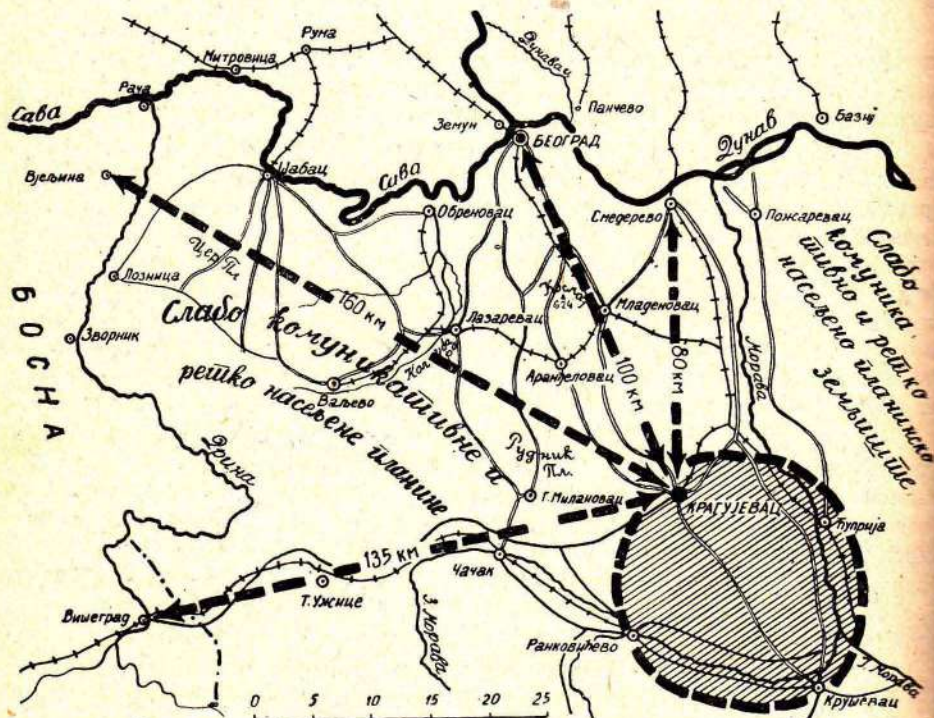
Аустриски Генералштаб култивисао је савремене оперативне форме и од њих је на пракси много очекивао. Поћорек их је у своме походу примењивао, управо покушавао да примени у неколико махова (Кана), али без успеха, јер нису биле у складу са ситуацијом — морале су отказати у рукама дефектне стратегије чији су захтеви долазили у противречност са реалним могућностима.

Начин учвршћивања постигнутог успеха и застанка — предаха — у циљу прикупљања снага и уређења позадине, може послужити као типичан негативан пример. Готово исто важи и за руковођење битком и операцијама, у којима је непознавање ситуације понекад доводило и до сасвим нереалних наређења.

Грешку у процени и избору операциског правца и груписању снага, а нарочито када су повезане са потцењивањем непријатеља и несхватањем значаја морално-политичког фактора, веома су опасне и тешко се могу исправити у току целог рата. Зато је и Поћорек морао доживети и овај други велики пораз. Он је приликом смене са дужности, у погледу избора опера-

циског правца, рекао: „Ако будете још једном морали да нападнете Србију, урадите то само код Београда“.

Српско командовање, и у првој и у другој кампањи рата 1914 године, било је знатно боље од аустриског командовања. Оно је у току операција на фронту од преко 200 км успешно руководио са пет оперативних група (армија) у врло сложеним условима (отступни маневар, одбранбене битке, противофанзива), ослањајући се на јаке моралне снаге народа и војске и ратно искуство из два балканска рата. Оно је правилније схватило и решавало

Скица бр. 7 — Избор операциског правца за офанзиву у Србији.

основна питања из области ратоводства (однос политике и стратегије, организационо повезивање стратегије и тактике, место и улога битке и њен однос према стратегијској операцији, примена оперативних маневара — пробој и дејство по унутрашњим правцима), а нарочито у вези са противофанзивом.

Међутим, ако смо победили и нанели непријатељу тежак пораз са крупним последицама ширег војно-политичког значаја, не смемо дозволити да се због победе не износе све грешке и недостаци, нарочито када се зна да се тим путем раније ишло: с једне стране, да би се заташкала одговорност руководства због неспремности земље за рат, а с друге стране, из чисто личних мотива. Тиме се неће умањити заслуге српске Врховне команде које је стекла у овим тешким данима.

Криза у којој се наша српска војска у овој кампањи потиче још од битке на Дрини, у којој је маса српске војске, слабо опремљена и без довољно артиљериске муниције, два месеца стајала под ударима надмоћне аустријске артиљерије. Српска Врховна команда то није смела дозволити, уколико пре што је била упозорена (од стране команданта I армије) на јако нагрисање морала слабо опремљених и недовољно заштићених српских група у условима стабилизације фронта.

Њена одлука за одбрану на ваљевској линији није била у складу са стањем и могућностима српске војске у томе моменту — била је преурaњена, што су и догађаји убрзо потврдили (криза је била појачана), јер би примање битке на ваљевској линији очигледно ишло на руку Поћорекy.

Отступно-бочни маршманевар за битку на Колубари успео је више благодарећи грешкама непријатеља, одговарајућим мерама команде III армије и залагању трупних старешина, него утицају српске Врховне команде. Став и држање команданта II армије овде, па и касније, за осуду је. Карактеристично је да Врховна команда није ништа озбиљније предузимала против овога популарног команданта.

Српска Врховна команда, па и команданти армија, ушли су у одбранбenu битку на широком фронту без резерви, тако да је долазило до незгода и у њеној одбранбеној (тактички продори изазивају повлачење армија) и у нападној фази (немогућност утицаја на оперативни развој применом маневра). Иако ово није за подражавање, ваља истаћи брзо сналажење Врховне команде у таквим условима и реагирање на време (са мањим изузецима) на жариштима битке тзв. испомагањем (скидањем потребних снага са мање важних отсека и њиховим пребацивањем на угрожене делове фронта).

У пробоју (посматрајући га овде и као акт од особитог морално-политичког значаја) испољавала се тенденција опрезе која је у почетку била на свом месту, јер је било важно да се добију поуздани почетни успеси. Касније, међутим, та опреза је била претерана — јако је кочила рад када се зна у каквој се ситуацији налазио непријатељ (разбијен).

Раније смо истакли грешке и пропусте за време избијања на Колубару, пребацивања I армије преко ове реке и дејства српских армија у гоњењу. Због њих су аустријски корпуси избегли потпуну катастрофу и извукли се прво на Колубари, а потом до граничних река и преко њих.

Недостајало је чвршћег садејства између суседних јединица, нарочито армија, док је оно било на висини између пешадије и артиљерије (са малим изузецима).

Крупан недостатак је, такође, и слабо развијена обавештајна служба у целини, посебно извиђање (Турци су 1912 године духовито констатовали: „Срби се прво туку па онда извиђају“), а ни вези се није поклањало довољно пажње (у I армији се у току пробоја и гоњења командује у дивизијама преко курира — коњаника). Ни конспиративност по вишим штабовима није била на довољној висини.

Иницијатива за маневар уназад у току битке, као и за противофанзиву (моменат и правац главног удара), несумњиво припада команданту I армије, али се и величина српске Врховне команде показала баш у томе што је без оклевања прихватила ту иницијативну одлуку потчињеног команданта,

који је био ближи догађајима, и спровела је у дело у оквиру целине — она је брзо и правилно реагирала.

И у овој бици економски фактор имао је велики значај. Аустриска војска била је (у односу на српску војску) релативно добро снабдевена, а постojали су и повољни услови за њено стално потхрањивање у материјално-техничком погледу. Српска војска, напротив, ушла је у рат полунаоружана и неопремљена, а и услови за њено материјално-техничко обезбеђење у току рата били су сасвим неповољни. Због тога је војска, већ у току двомесечне битке на Дрини, била исцрпљена и доведена у ситуацију да отступа и припрема нову — решавајућу битку у условима какви се дотле нису могли срести у историји ни једне земље. Јер, у крајњој линији, готово све је зависило управо од артиљериске муниције која се тих дана очекивала из Француске. Муниција је коначно стигла, али се није могла употребити, јер су чауре биле дуже за 2,5 мм, тако да је за прераду муниције требало извесно време, а управо оно је у овоме тренутку било пресудно. Радници војно-техничког завода и железничари дали су овде јединствен допринос победи и доказ високе свести и патриотизма у борби за слободу и независност своје земље. Муниција је одмах демонтирана у Нишу и упућивана на прераду у Крагујевац, одакле је враћана у Ниш, монтирана и упућивана на фронт. (У Нишу су чекале локомотиве са по једним вагоном, па чим би било упаковано око 300 чаура, јуриле би највећом брзином за Крагујевац, да би се отуда истим темпом враћале у Ниш са преправљеним чаурама. Овде су опет чекале 2—3 посебне локомотиве са 1—2 вагона, примале по 1.200—1.500 метака и јуриле ка одређеним искрчним станицама). На тај начин од 29 новембра пристизало је на фронт око 4.000, а од 2 децембра око 11.000 метака дневно. Ситуација је спасена — квалитативно боља српска артиљерија могла је сада доћи до свога пуног изражаја и подржавати борбу своје пешадије, која је дотле била упућена на саму себе.

Србија је била мала и технички заостала земља, без индустрије и материјално-техничких могућности за солидну спремину државе и војске за рат, економски и политички зависна и у најтежим данима упућена на помоћ Савезника. Међутим, Савезници су слабо пружали помоћ, и то са задоцњењем или никако, само онда и онолико када су то и колико њихови „виши интереси“ налагали. Ни годину дана после победе они нису готово ништа урадили, тако да се српски народ поново (1915) нашао у тешкој кризи и доживио катастрофу. Тек после тога српска војска била је прихваћена ван отаџбине, реорганизована и снабдевена (ово је народ после скупо плаћао), и поново уведена у борбу (1916), јер су тада то налагали „виши интереси“ Савезника.

Морално-политички фактор, његов карактер и његово схватање нису могли бити на истој висини код обе зараћене стране, тј. код завојевача — старе монархије и у Србији, која је водила праведан одбранбени рат.

У боју на Варовници Аустријанци су вршили неколико узастопних узалудних ноћних јуриша на к. 333, коју су бранили преморени српски пешаци III позива, залегли у снегу на 20 корака један од другог. Командант аустриског 94 пука, улажући и последње напоре, баца на јуриш и резерву (да би покренуо цео борбени поредак) са узвиком: „Спасите част и глас пука, баците Србе са к. 333“. У истоме боју заробљени аустриски застав-

ник, на питање једног старог српског подофицира (око кога је била окупљена група војника): „Што је Вама ово требало — за шта се ви борите“, стао је „мирно“ и оштро одговорио: „Ми се боримо за славу и част монархије“. Подофицир, пошто је мало размислио, узврати му: „Да, да, тако ти је то, сваки се бори за оно што нема — Ви за славу и част, а ми за слободу коју нам Ви отимљете“.¹⁾ Трећепозивци су одржали к. 333 и сломили јуриш прворазредних јединица аустриске 29 дивизије — само њен 94 пук оставио је на овој коти 53 официра и око 800 мртвих војника, а командант 17 корпуса после тих ноћних јуриша донео је одлуку: „Све је било узалуд, не напрезати се више, морамо отступити“.

Карактеристична је појава да су српски војници, повлачећи се у тешким данима кризе, оштро нападали највише државно руководство, изражавајући, често на врло груб начин своје негодовање у првом реду због немања муниције, а не због недостатка хране и одеће, иако су били слабо храњени и одевени. Разуме се, то нису били само усамљени случајеви на једној и другој страни, већ општа законита појава, последица аустриске и српске стварности.

Погрешно би било оспоравати и висок борбени дух аустриских трупа, али при томе треба имати у виду основе на којима је он био израђен. Несумњиво је да је српска војно-теоретска мисао у разради начина и метода учвршћења моралних снага војске ишла далеко испред аустроугарске, зајимљајући их на правилнијем схватању природе и извора тих снага.

*
* * *

У вези са противофанзивом и одбранбеном битком, у оквиру Колубарске операције, истичу се следећа најважнија, управо основна питања:

1) Докле ићи у дубину, како и где зауставити непријатеља и где и када наметнути решавајућу битку под што повољнијим условима за браниоца?

Теорија указује и искуство потврђује, да то углавном, зависи од стања код непријатеља, дотадањег степена истрошености његових снага и ангажовања резерви, тј. његове могућности уопште; земљишта; потреба за заштитом виталних рејона земље и сопственог стања (војске и осталог) и могућности, узимајући у обзир све утицајне елементе (унутар и споља), не губећи из вида ни претстојеће задатке с обзиром на њихов карактер и дужину трајања рата.

За то су нарочито поучни они историски примери у којима је долазило до дубљих маневара у унутрашњости земље, као што су: 1812 у Русији; Колубара и Марна у Првом светском рату; совјетски отступни маневри и противофанзиве у Другом светском рату (посебно Московска и Стаљинградска противофанзива).

Исто тако поучни су и наши маневри у току Четврте и Пете непријатељске офанзиве, који указују на сву сложеност решења истакнутог питања у специфичним околностима.

¹⁾ Према исказима учесника.

Да би се добио одговор на питање докле ићи у дубину, како успоравати и где зауставити непријатеља, треба још у мирно време, у оквиру планирања рата, вршити свестрано испитивање операција и одговарајућих припрема. Пример Совјетског Савеза — губљење Украјине, Белорусије и Прибалтика већ у првој години рата, довољно указује на озбиљност и сложеност овога питања.

2) На који начин треба изводити одбранбену битку?

Савремена одбранбена битка врло је сложена — састављена из низа бојева, покрета — маневара, и посебних операција (корпусних, армиских) и проткана одбранбено-нападним акцијама. Она се битно разликује од нападне битке у својој припремној (одбранбеној) фази, док је њена решавајућа (нападна) фаза у основи иста, тј. напад, јер се решење може изборити једино одлучним нападним акцијама.

Што се тиче извођења одбранбене фазе и преласка на нападну фазу битке, кроз историју ратова сусрећемо се углавном са следећим случајевима: (1) да се удар наноси пре него што се нападач довољно развио и ангажовао; или (2) пошто је нападач у току напада заустављен, односно одбачен и предњи крај сачуван, односно претходно успостављен ако је био начет; или (3) пошто је нападач у току битке постигао извесне успехе тактичког, па и оперативног значаја.

Како ће се у коме случају поступати, не може се прописати, јер одбранбена битка најмање подноси рецепте, на шта нарочито указује случај Колубарске битке или наше битке у окружењу у Петој офанзиви. Подешавајући рад према околностима, пратећи пажљиво ситуацију и чувајући се да пре времена не расходује резерву, односно да је на време створи ако је ангажовања, командовање се стара да сачува слободу акције, како би у погодном моменту могло нападачу нанети решавајући удар, при чему је основно: подесан правац, одговарајуће груписање и погодан моменат.

3) Где нанети главни удар, у каквом облику и каквим (коликим) снагама?

Полазећи од својих могућности и оперативно-стратешких размера у погледу размаха предвиђене операције (против-офанзиве) и жељених резултата, теорија и искуство упућују да треба захватити основну групацију непријатеља, у којој су сконцентрисани његови оперативни-стратешки напори, јер се (нормално) само поразом овакве групације може очекивати и прелом стратешких размера. Ово собом намеће и одговарајуће снаге браниоца (на одговарајућем месту и у одговарајућем моменту), полазећи начелно од норми предвиђених за офанзивну операцију и имајући стално у виду основни циљ: уништење непријатеља.

Форме маневра при томе могу да буду врло разнолике: у облику удара на више праваца (комадање, цепање фронта) из којих се развијају разноврсне форме маневра; у облику концентричног удара у циљу окружења и уништења окружене групације; у облику пробоја са ексцентричним дејством, и сл.

У овом погледу најбогатији су и врло поучни примери из Другог светског рата на Источном фронту у оквиру познатих совјетских противофанзива (Москва, Тихвин, Ростов, Стаљинград, итд).

Разуме се, све ово не треба узети буквално, јер из праксе (нарочито наше) знамо да одговарајућа групација може бити захваћена не само непосредно него и посредно, тј. на разне начине. При томе су битни: степен осетљивости правца, услови за кидане оперативно-стратешког фронта и даљи развој оперативног маневра у циљу уништења непријатеља, а у тесној вези са претстојећим задацима, квалитетом непријатеља и његовим стањем, земљиштем итд. У таквим условима, наравно, друкчије стоји и са питањем односа снага, резерви и осталог у вези с тим, што најбоље потврђује случај у Колубарској операцији, у којој је бројно слабији нанео пораз бројно јачему у датим условима. При томе, у овоме случају, не видимо облигатно прегруписавање у вези са приливом и увођењем нових (свежих) снага у битку, већ су оне исте снаге (у основи), које су се дотле у великом нeredу повлачиле и одмориле свега 2—3 дана, нанеле противудар на главном правцу. Ово је несумњиво врло редак, ако не и јединствен пример у новој историји регуларног ратовања.

Колубарска противофанзива развила се из противудара са пробојем на једном месту (25 км, према 130 км укупне ширине фронта) и фронталног притиска на осталим отсесцима фронта, са чврстим ослоном на једно његово стабилно крило, и доцнијим развојем операције (у завршној етапи) „по унутрашњим правцима“ — ексцентрично. При томе, удар је нанет у планинском рејону „одоздо навише“ и супротно од оног дела фронта на коме су Аустријанци у томе моменту тражили решење, тј. на најосетљивијем правцу за непријатеља с обзиром на сложено и споро рокирање V армије, развученост његовог фронта, немање резерви и тешке услове за снабдевање.

Посебну пажњу заслужује и избор правца главног удара при пробијању наше војске из окружења и развоју противофанзиве у оквиру непријатељске Пете офанзиве.

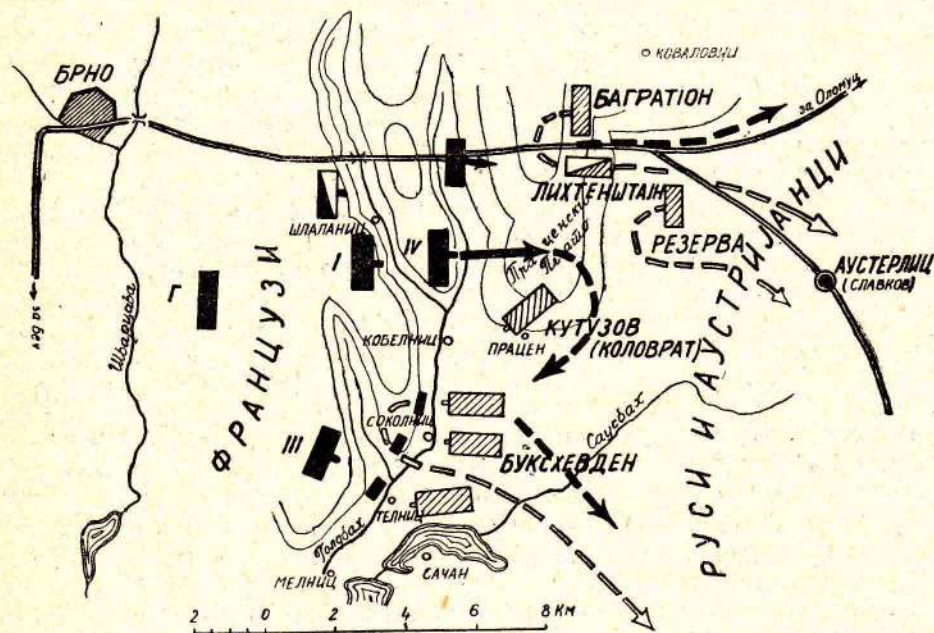
4) Избор момента за прелаз из одбране у напад у одбранбеној бици има одлучујући значај за успех противофанзиве. Удар пре времена може довести до борби под неповољним околностима, када ситуација још није довољно сазрела за противудар. Ако се са ударом задоцни и пропусти погодан момент, онда се губе оне погодности које би дао удар по непријатељу неспремном за одбрану, присиљеном да се брани у нападним порецима или раздвојеним колонама, када је у току извесних померања (рокирања) учинио неку грубу грешку, утрошио резерве и слично, а при томе је и довољно ослабљен. У оба ова случаја постоји опасност од увлачења у дуготрајне борбе, од успоравања темпа и ограничења размаха наступања, са свим негативним последицама, нарочито у случају задоцњења прелаза у напад.

Ни овде не може бити неког одређеног прописа осим: ни прерано, ни прекасно. У сваком случају, правилан избор момента захтева потпуно познавање ситуације, шири хоризонт, јаку вољу, одлучност и смелост командовања, као и потребну опрезност (неки пут може зависити и од сасвим других фактора, на пример од пристизања артиљеријске муниције као у Колубарској операцији).

За избор момента противудара карактеристичан је и веома поучан пример из битке код Аустерлица (1805). После капитулације Аустријанаца код Улма, Наполеон је предузео наступање преко Беча у Моравску, где је наишао на уједињене Русе и Аустријанце. Пошто је непријатељ био над-

моћнији, Наполеон је заузео распоред за одбранбену битку са јаком резервом. Савезници су покушали да обухвате десно крило битачног поретка Француза, тако да су при томе развукли и створили слаб центар без резерве. Тиме се нудио у основи правац главног удара, — остало је да се реши и питање момента. Наполеон запита маршала Султа (овај је стајао поред њега на осматрачници): „Колико вам је времена потребно да заузмете онај вис?“ (Радило се о Праценском платоу у центру непријатељског развученог распореда). Када је Султ одговорио: „20 минута“, Врховни командант је донео одлуку: „Причекаћемо још 15 минута“. У одређено време следовало је снажан противудар и потом слом савезничких армија. Ето, правилно одмеравање тих „15 минута“, да би се удар довољно надмоћних снага могао усмерити на право место и у правом моменту, претставља суштину проблема. Са сличним проблемом времена (тих „15 минута“) сусрећемо се у свим противофанзивним акцијама; могли смо их јасно уочити на Колубари и указује на сву важност, улогу и место гоњења у оквиру савремене операције. Марни, под Москвом и Стаљинградом, и у нашем пробоју у непријатељској Петој офанзиви, разуме се, увек саобразно конкретним условима.

5) **Гоњење** се већ одавно сматрало као врло важан, управо битни елемент потпуног пораза тученог непријатеља. Колубарска операција јасно је. Очигледно је да се не ради више о старом гоњењу, већ о једној (за-

Скица бр. 8 — Битка код Аустерлица (2 децембра 1805)

вршној) етапи операције која садржи у себи сложен оперативни маневар у циљу најпотпуније експлоатације успеха у стратешким размерама (уништење преосталих и придоласећих група, спречавање образовања новог

фронта, дубоко продирање и стварање што бољих услова за следећу операцију).

Иако је у гоњењу у оквиру Колубарске операције било недостатака (на које смо већ указали) оно је, ипак, дало велике резултате, само треба имати у виду да сличне грешке и пропусте у извесним околностима могу имати теже последице. Ради поуке из гоњења у савременим условима треба нарочито проучавати примере из Другог светског рата, укључујући и наш Народноослободилачки рат и раније наше ратове. Исто тако, желимо да истакнемо потребу изучавања историских примера борбених дејстава за развијање и уништење непријатеља са наступањем које се развија из активних одбранбених дејстава. Познато је да се таква идеја родила у далекој прошлости и да су такве форме борбе мање или више примењиване у свима периодима историје ратова. Сви примери, којих има доста, могу се подвести под један — општи војнички појам, али су конкретна замисао и начин њеног остварења у сваком примеру били мање или више различити, зависно од конкретних услова, без обзира на често читав низ сличних елемената у разним случајевима (примерима), што увек треба имати у виду.

ЗАКЉУЧАК

Србија је водила праведан — одбранбени рат; водила га активно, ослањајући се на јаке моралне снаге народа, у условима тешке кризе и дубљих отступних маневара, при чему се њено руководство ни у најтежим моментима није одрицало позитивног циља: заштити земљу уништењем непријатеља у погодном моменту. Ту видимо светао пример како се бори и како побеђује народ који воли своју земљу и слободу изнад свега. После низа неуспеха и дубљег повлачења, са опалим моралом и великом оскудицом у свима материјалним потребама, ипак је очувана органска целина стратешког фронта. Предузимањем одговарајућих мера трупе су се брзо прибрале, зауставиле нападача, бациле се на њега свом силином и нанеле му пораз. С друге стране, код завојевача, и после почетних успеха, под првим јачим ударцима нагло је опао морал и отпорна снага, никакве мере нису могле да се његове трупе задрже у зони између Колубаре и Саве. Али, и поред тога српска Врховна команда није могла развити операције преко граница Србије, јер српска војска за то није била способна. Тада су јој претстојали нови задаци за непосредну заштиту земље, за које је имала да се припреми.

Наш НО рат потврдио је, разуме се у далеко сложенијим и тежим условима, са новим облицима и садржајем, огроман значај морално-политичког фактора, при чему су дошле до изражаја у неслућеним размерама ослобођене и правилно усмерене снаге и способности наших народа.

Ова битка и операција у целини служе као поучан пример сложених оперативно-стратешких дејстава (отступнобочни маршманевар, сложена одбранбена битка на великом фронту, ексцентрична дејства итд), потврђујући основне поставке које смо истакли у уводу и анализи, али уједно указује и на извесне специфичности које заслужују нашу посебну пажњу (криза, њени узроци и савлађивање, јако развучен фронт (130—230 км) за дате снаге, однос снага и њихово груписање, моменат и правац главног удара, пи-

тање оперативних и стратегиских резерви, итд.). Ту се радило о најтежем и најсложенијем виду операција — прелазу из отступања и одбране у офанзивну операцију широких размера, изведена у условима тешке кризе. У таквим условима, и поред истакнутих грешака, српска Врховна команда и више (оперативне) команде добро су се сналазиле и у крајњој линији дале доказа високих квалитета српског ратоводства. По речима Маршала Жофра „Деликатни маневри на Церу и Колубари, вођени са сигурним просуђивањем, са слободом духа и снагом који испољавају мајсторство српског командовања — заслужују да заузму сјајно место у нашим стратегиским студијама“ (Из предговора у књизи „Српске победе у 1914 години.) Зато је ова противофанзива српске војске била предмет изучавања на многим катедрама ратне вештине у Европи и ван ње, па и у СССР-у. Наш НО рат сав је проткан противофанзивним дејствима оперативног и стратегиског карактера у изузетно тешким, специфичним условима. Наши и совјетски примери убедљиво указују колико је противофанзива моћно средство у рукама браниоца за уништење нападача, ако се правилно припреми и изведе, но у исто време опомињу на сву сложеност и деликатност оваквих операција.

Противофанзиву треба изучавати у свим њеним облицима, ослањајући се на своја и туђа искуства и водећи рачуна о стварности и могућностима у оквиру претпостављених (могућих) ситуација.

Конечно, највећа поука коју можемо извући из дотадањег ратовања мале Србије, економски неразвијене и у томе судбоносном моменту упућене искључиво на помоћ Савезника, јесте: уздати се у првом реду у сопствене снаге.

ИЗ ИНОСТРАНИХ АРМИЈА

ОРГАНИЗАЦИЈА СУВОЗЕМНИХ ЈЕДИНИЦА СОВЈЕТСКЕ АРМИЈЕ¹⁾

Стрељачке јединице

Према оцени неких аутора совјетска пешадија била је у току Другог светског рата знатно слабијег квалитета од других родова, а нарочито је заостајала за тенковима и артиљеријом. Ово се објашњава тиме што је Совјетска армија у току одбранбених борби 1941 и 1942 године изгубила велике масе добро обучених војника, а људство за попуњу било је полуобучено. У току 1943 и 1944 године у пешадију су укључиване партизанске јединице из ослобођених крајева без претходне обуке. Командовање у пешадији било је отежано због тога што добар проценат људства није разумевао руски, док су у артиљериским и тенковским јединицама били углавном Руси.

Међутим, сибирске дивизије, које су попуњаване из сибирских војних округа,²⁾ биле су много бољег квалитета.

Стрељачки корпус

Стрељачки корпус је обично тактичка јединица (у саставу армије), начелно без снабдевачких органа и неких већих административних функција. Он се обично састоји из 2—4 дивизије (једна може бити механизована), 2 артиљериска пука, до 1 инжењерског пука, ПА дивизије,⁴⁾ батаљона за везу и јединица служби. Његов састав може варирати у широким границама.

После рата квалитет совјетске пешадије знатно је побољшан — обука траје 2 године, а у јединицама МГБ³⁾ 3 године.

¹⁾ Овде се износе подаци који су били познати до краја 1949 године. Неки од ових података подударају се са подацима пуковника Луис Б. Елиа (види „Војно дело“ бр. 5/1950 године — чланак „Црвена армија данас“) неки их допуњују, а између неких постоји извесно неслагање.

²⁾ Војни окрузи су територијалне команде са великим штабовима који руководе свим јединицама и установама на својој територији (изузев неких специјалних). Гранични војни окрузи су тако организовани да се у случају потребе после извршене мобилизације могу брзо претворити у армију или групу армија (фронт). Данас у СССР има 21 војни округ, а 1945 године било их је 30. Три војна округа источно од Бајкалског Језера налазе се под тзв. Штабом Далеког Истока.

³⁾ Министарство државне безбедности.

⁴⁾ Није сигурно утврђено да ли стрељачки корпус има ПА дивизију. Неки аутори наводе да ПА дивизија нормално улази у састав армије.

Стрељачка дивизија

Стрељачка дивизија новог типа, са органским тенковским пуком и артиљериском бригадом, није настала тек по завршетку Другог светског рата, јер је дивизија сличног састава постојала још 1940, али се на Источно-европском фронту није показала као погодна. Сем тога, услед „вероломног“ напада хитлеровских армија на СССР, није могло доћи до стварања већег броја ових дивизија. Да би убрзало мобилизацију својих неколико стотина дивизија, руководство Црвене армије смањило је величину дивизије на половину, тј. на 9.000 људи и упростило њену организацију, задржавајући већи део јединица за подршку под непосредном командом армије.

После рата стрељачка дивизија такође има артиљериску бригаду и тенковски пук, а покретљивост јој је повећана. Као што наводи пуковник Б. Ели, јачина совјетске дивизије сада се цени на 11.000 људи. Према разним проценама на нову формацију преведено је свега око 50% дивизија, а све се неће ни преводити, нарочито планинске јединице. Поред тога, неке ће остати са коњском вучом, да би биле погодне за дејство на слабо комуникативном и беспутном земљишту.

Стрељачка дивизија има ове делове: штаб (250 људи), 3 стрељачка пука, артиљериску бригаду, тенковски пук, ПТ дивизион, ПА дивизион, извиђачки батаљон, батаљон за везу, инжењерски батаљон, хемиску чету, артиљериско-техничку, интендантску и друге позадинске јединице и установе.

Од основног наоружања стрељачка дивизија има:

24 топа 76 мм	81 минобацач 82 мм
36 хаубица 122 мм	52 средња тенка (са топом 85 мм)
16 самоходних топова 100 мм	18 ПА топова 37 мм
18 самоходних топова 76 мм	162 митраљеза
12 ПТ топова 76 мм	541 пушкомитраљез
36 ПТ топова 57 мм	243 ручна реактивна бацача (РРБ)
12 минобацача 160 мм	3 лака авиона за везу
18 минобацача 120 мм	

Дивизија располаже са близу 1600 разних моторних возила.

Као што се види, садашња стрељачка дивизија има велику ватрену моћ и маневарску способност, са прилично равномерно заступљеним средствима за подршку артиљеријом и тенковима. То је свакако последица искустава из Другог светског рата у коме је пешадија увек захтевала више тенкова, тенкови више пешадије, а обоје више артиљерије.

Стрељачка дивизија, са својим наоружањем, без ојачања, може да оствари густину од близу 70 артиљериских оруђа (укључујући и ПТ оруђа) и 35 тенкова и самоходних топова на 1 км фронта, ако би вршила пробој на фронту ширине 3 км.

Стрељачки пук има: штаб, 3 стрељачка батаљона, пуковску артиљерију, чету за везу, штабни, извиђачки, инжењерски и ПА вод, наставну јединицу МГБ, службе и око 200 моторних возила.

Бројно стање стрељачког пука износи око 2100 људи. Све његове јединице моторизоване су изузев 9 стрељачких чета (1100 пешака).

Стрељачки батаљон има штаб, 3 стрељачке чете, митраљеску чету, чету минобацача 82 мм, вод ПТ топова 57 мм, вод ПА митраљеза 12,7 мм (по неким подацима вод ПТ топова и вод ПА митраљеза чине мешовиту чету), вод за везу (од 25 људи), одељење за снабдевање (од 14 људи) и санитарско одељење (од 5 људи).

Стрељачка чета има команду чете (од 4—5 људи), 3 стрељачка вода (сваки вод има команду од 3 човека и 3 одељења), митраљески вод (3 одељења). Стрељачко одељење има 9 људи (командир, 4 стрелца и снајпер, нишанџија пушкомитраљеза, помоћник нишанџије и 1 стрелац за РРБ). Пушкомитраљез Дегтјарјова је основна ватрена снага одељења. Митраљеско одељење има 5 људи. Бројно стање чете износи 110 људи, а наоружана је, поред осталог, са 3 митраљеза, 9 пушкомитраљеза и 9 РРБ.

Митраљеска чета има 3 вода (сваки вод по 3 одељења, свако одељење по 1 митраљез).

Чета минобацача 82 мм има 3 вода (сваки вод по 3 одељења, свако одељење по један бацач).

Пуковска артиљерија има самоходну батерију од 6 оруђа 76,2 мм, минобацачку батерију од 6 минобацача 120 мм и ПТ батерију од 6 оруђа 57 мм. Радом пуковске артиљерије руководи начелник артиљерије пука. Према томе, стрељачки пук има следеће основно наоружање: 6 самоходних топова 76,2 мм, 12 ПТ топова 57 мм, 6 минобацача 120 мм, 27 минобацача 82 мм, 54 митраљеза, 18 ПА митраљеза, 81 РРБ и 93 пушкомитраљеза.

Артиљериска бригада има штаб од 20 људи, 2 мешовита артиљериска пука, 320 разних возила, радионицу, јединице за снабдевање, итд.

Један артиљериски пук има 2 дивизиона топова 76 мм (укупно 24 оруђа) и дивизион хаубица 122 мм (12 оруђа), а други пук има 2 дивизиона хаубица 122 мм (24 оруђа) и дивизион минобацача 160 мм (12 оруђа). Према томе, бригада има 24 топа 76 мм, 36 хаубица 122 мм и 12 минобацача 160 мм, а сем тога и 50 пушкомитраљеза. Неоспорно је да је овакав састав бригаде погодан због тога што су пукови оспособљени за решавање већег броја задатака, али и незгодан због прилично тешког снабдевања муницијом. Укупно бројно стање бригаде износи око 1800 људи.

Тенковски пук стрељачке дивизије има штаб (2 средња тенка), 5 чета средњих тенкова Т-34, самоходни дивизион топова 100 мм, извиђачку чету и службе. Према томе, тенковски пук је уствари комбинована јединица у којој тенковске чете стоје под непосредним руководством штаба пука, а батерије самоходних топова улазе у састав дивизиона самоходних топова. Пук је јак 700 људи, а има 52 тенка Т-34, 16 самоходних топова 100 мм и око 120 разних моторних возила.

Тенковска чета има 10 средњих тенкова (три вода по 3 тенка и 1 тенк у команди чете).

Дивизион самоходних топова има три батерије по 5 самоходних топова и 1 самоходни топ у команди дивизиона.

Извиђачки батаљон (400 људи) има две мотоциклистичке чете и једну чету оклопних аутомобила. Ратне извиђачке јединице биле су коњичке.

Инжињерски батаљон, у односу на ранги, има знатно јачи понтоноски парк и већу техничку опрему (због повећања тонаже дивизије), али по мишљењу неких аутора још увек недовољан за овакву дивизију.

Настави се поклања велика пажња. Ради садејства и извођења заједничке обуке стрелачким јединицама се додељују: артиљерија, тенкови и авијација.¹⁾

Тенковске и механизоване јединице²⁾

Механизована армија (око 65.000 људи) обично има две тенковске и две механизоване дивизије и остале армиске делове.

Тенковска дивизија

За разлику од тенковских дивизија западних држава, ова дивизија има релативно мало пешадије у своме органском саставу.

Дивизија обично има: штаб, 3 пука средњих тенкова, пук тешких тенкова, мотострелачки пук, минобацачки пук, ПА пук, хаубички дивизион, дивизион ракетних бацача („Каћуше“), извиђачки батаљон, инжињерски батаљон, батаљон за везу, наставну јединицу МГБ и службе. Њено бројно стање износи око 10.300 људи и 1650—1700 разних моторних возила.

Тенковска дивизија има следеће основно наоружање:

44 тешка тенка (са топовима 122 мм)	52 минобацача 82 мм
205 средњих тенкова (са топовима 85 мм)	12 ракетних бацача 132 мм
12 топова 76 мм	22 ПА топа 37 мм
12 хаубица 122 мм	58 митраљеза
21 самоходни топ-хаубицу 152 мм	405 пушкомитраљеза
28 ПТ топова 57 мм	3 авиона за везу
42 минобацача 120 мм	

Мотострелачки пук тенковске дивизије (нешто преко 1900 људи) има штаб, 3 батаљона моторизоване пешадије, лаки артиљериски дивизион, минобацачки дивизион, ПА чету и остало. Располаже са 280 возила.

Мотострелачки батаљон има 3 стрелачке чете, батерију ПТ топова 57 мм (4 оруђа) и чету минобацача 82 мм (6 минобацача).

Артиљериски дивизион има 3 батерије топова 76,2 мм (12 топова).

Минобацачки дивизион има 2 чете минобацача 82 мм (12 минобацача) и једну батерију минобацача 120 мм (6 оруђа).

¹⁾ Годишњи план обуке приближно је овај: јануар, фебруар, март — основна обука; април, мај, јуни, јули — четна, батаљонска и пуковска обука; август, септембар — дивизиски маневри; октобар, новембар — армиски маневри.

²⁾ Совјетски назив је мотомеханизоване јединице.

Према томе, мотострељачки пук има 12 топова 76,2 мм, 12 ПТ топова 57 мм, 6 минобацача 120 мм, 30 минобацача 82 мм, 9 ПАМ и 105 митраљеза.

Минобацачки пук има штаб, 3 дивизиона минобацача 120 мм (36 оруђа) и око 500 људи.

Хаубички дивизион тенковске дивизије има 3 батерије хаубица 122 мм (12 оруђа) и око 350 људи.

Дивизион ракетних бацача 132 мм има 3 чете (по 2 вода, сваки вод по 2 бацача, тј. укупно 12 бацача) и око 200 људи.

Пук средњих тенкова (око 1200 људи) има штаб (2 тенка), 3 тенковска батаљона (по 21 тенк Т-34), мотострељачки батаљон (3 мотострељачке чете, ПТ батерију топова 57 мм од 4 оруђа и минобацачку чету од 6 оруђа 82 мм), ПА чету (9 ПАМ) и службе.

Тенковски батаљон има штаб (1 тенк) и 2 тенковске чете (у чети 3 вода по 3 тенка и у команди чете 1 тенк).

Према томе, у пуку средњих тенкова има 65 тенкова Т-34, 4 ПТ топа 57 мм, 6 минобацача 82 мм, 9 ПАМ, 6 митраљеза и 30 пушкомитраљеза и око 170 моторних возила.

Пук тешких тенкова (око 1300 људи) има штаб (2 средња тенка), 2 батаљона тешких тенкова ЈС-III (веома моћан тенк, тежине 50 тона са топом 122 мм), 1 самоходни дивизион топ-хаубица (21 оруђе 152 мм), митраљески батаљон, ПА батерију (6 ПА топова 37 мм и 6 ПАМ 12,7 мм), извиђачку чету, вод за везу и службе.

Батаљон тешких тенкова има штаб (1 тенк) и 4 чете по 2 вода (21 тенк).

Самоходни дивизион топ-хаубица има штаб и 4 батерије по 2 вода (21 оруђе).

Према томе, у пуку тешких тенкова има: 44 тешка тенка са топом 122 мм, 21 самоходни топ-хаубицу 152 мм, 6 ПА топова 37 мм, 6 ПАМ 12,7 мм, 8 митраљеза, 30 пушкомитраљеза и око 150 возила.

ПА пук има штаб, 1 ПА дивизион (4 батерије по 4 ПА топа 37 мм), ПАМ чету (4 вода по 4 ПА митраљеза 12,7 мм), службе и око 70 моторних возила.

Према томе, у пуку свега има 16 ПА топова 37 мм, 16 ПА митраљеза 12,7 мм и 6 пушкомитраљеза, тако да неки аутори сматрају да је то недовољно за ефикасну ПАО.

Механизована дивизија

Механизована дивизија има знатно више пешадије од тенковске дивизије, тако да је од ње и самосталнија у извршавању задатака. То је вероватно разлог што Совјети после рата дају знатну предност овој над тенковском дивизијом и што теже да формирају што више оваквих дивизија. Бројно стање дивизије износи 12850 људи и око 2.200 моторних возила.

Механизована дивизија има штаб (275 људи), 3 механизована пука, 1 пук средњих тенкова, 1 пук тешких тенкова, 1 минобацачки пук, 1

хаубички пук, ПА пук, дивизион ракетних бацача, извиђачки батаљон, инжињерски батаљон, транспортни батаљон, батаљон за везу, наставну јединицу МГБ и службе.

Од наоружања дивизија има:

23 тешка тенка (са топом 122 мм)	12 ракетних бацача 132 мм
138 средњих тенкова (са топом 85 мм)	32 ПТ топа 57 мм
42 самоходна топ-хаубице 152 мм	22 ПА топа 37 мм
36 топова 76 мм	58 ПА митраљеза
24 хаубице 122 мм	82 митраљеза
54 минобацача 120 мм	516 пушкомитраљеза
82 минобацача 82 мм	3 лака авиона за везу

Механизовани пук (нешто више од 2100 људи, као и стрељачки пук) има штаб, 2 мотострељачка батаљона, батаљон средњих тенкова (21 тенк), мешовити минобацачки дивизион (6 бацача 120 мм и 12 бацача 82 мм), артиљериски дивизион (12 топова 76,2 мм), чету ПАМ (9 митраљеза 12,7 мм), чету за везу, инжињерску чету, наставну јединицу МГБ (људство из свих јединица пука после једногодишњег курса иде у јединице безбедности) и службе.

Мотострељачки батаљон (565 људи) има штаб, 3 мотострељачке чете, минобацачку чету (6 оруђа), митраљеску чету (6 митраљеза) и ПТ батерију (4 топа 57 мм).

Према томе, у механизованом пуку има 12 топова 76 мм, 6 минобацача 120 мм, 24 минобацача 82 мм, 8 ПТ топова 57 мм, 21 средњи тенк, 9 ПА митраљеза, 12 митраљеза и 85 пушкомитраљеза.

Пук средњих тенкова истог је састава и наоружања као и тенковске дивизије.

Пук тешких тенкова има штаб, батаљон тешких тенкова (23 тешка тенка) и два самоходна дивизиона топ-хаубица 152 мм (42 оруђа). Састав ових и осталих јединица је као и код пука тешких тенкова тенковске дивизије.

ПА пук, извиђачки батаљон и остале механизоване јединице имају исти састав као и код тенковске дивизије.

Хаубички пук има штаб и 2 дивизиона са укупно 24 оруђа 122 мм са тракторском вучом и 670 људи.

Минобацачки пук има штаб и 2 дивизиона, у сваком 3 батерије по 6 оруђа, укупно 36 минобацача 120 мм.

Дивизион ракетних бацача има 12 вишецевних бацача 132 мм и око 200 људи.

Из изложених података види се да су тенковска, а нарочито механизована дивизија, јединице врло велике ударне снаге и ватрене моћи. Због тога се после рата у Совјетској армији јако форсира њихов даљи развој. Највећи недостатак ових јединица је у томе што имају јако слабе позадинске јединице, тако да се при снабдевању морају знатно ослањати на армиске позадинске органе.

Артиљериске јединице

У Совјетској армији поклања се нарочита пажња артиљерији. То се огледа и у томе што је начелник артиљерије у команди једне здружене јединице (као и начелник позадине) најстарији официр после начелника штаба, тако да је непосредно потчињен команданту јединице.

Сви се слажу у томе да је совјетски артиљериски материјал доброг квалитета, истрајан и балистички постојан, само што неки тврде да прибори за руковање и контролу ватре (радари, инструментални дивизиони, итд.) знатно заостају за онима код западних армија. Због тога је био потребан далеко већи утрошак муниције да би се постигли исти резултати који би се добили кад би руковање ватром било ефикасније.

У току Другог светског рата већи део артиљерије држан је у армиским рукама да би се повећала покретљивост и да би се на потребним отсецима створила тражена густина. Истина, у почетку рата већи део артиљерије придаван је дивизијама, али су тешки губици у материјалу — нарочито у квалификованим артиљериским официрима — присилили руководство Црвене армије да касније већи део артиљерије извлаћи из њих и да га задржи непосредно у армиским рукама. Дивизијама је према потреби придаван само најнужнији део артиљериских јединица из састава армиске артиљерије, али су те јединице и даље остале под чврстом контролом армије. При крају Другог светског рата централизована употреба артиљерије постајала је све ређа због знатног пораста производње артиљериских оруђа и стварања новог артиљериског кадра. За руковођење већим артиљериским групама стварани су различити штабови. Тако, на пример: штаб артиљерије фронта често је био штаб артиљериског корпуса у коме је могло бити и до 80 артиљериских дивизиона.

Артиљериски корпус може имати: штаб, две артиљериске и једну ПА дивизију, једну или више артиљериских бригада, један или више артиљериских пукова; пук самоходних топова, минобацачки пук, извиђачки пук и пук за везу.

Артиљериска дивизија је променљивог састава и обично има штаб и 4—6 артиљериских бригада (на пример две топовске, две хаубичке, једну минобацачку и једну бригаду реактивних бацача, или може бити и нека друга комбинација). Штаб артиљериске дивизије нормално се формирао из штаба артиљерије армије (у Другом светском рату артиљериске дивизије биле су у рукама РВК, те су, према томе, имале своје засебне штабове).

Артиљериска бригада има 6 до 9 дивизиона који се могу (али не морају) формирати у 2—3 артиљериска пука. Она може бити у саставу артиљериске дивизије, артиљериског корпуса, или самостална.

ПА дивизија обично има штаб, 3 лака и 1 тешки ПА пук, или 2 лака и 2 тешка пука. Дивизија има 16 ПА топова 85 мм, 72 ПА топа 37 мм и 64 ПА митраљеза, ако је састављена од 3 лака и 1 тешког пука. Она има око 2400 људи и преко 300 моторних возила. Обично, на сваку армију долази по једна ПА дивизија.

Коњичке јединице

И поред тешких губитака совјетска коњица успешно се борила са немачким армијама због тога што је била снабдевена довољним бројем ПТ топова и организована у мање, знатно покретније јединице. У суштини совјетска коњица је била пешадија на коњима.

Коњичка армија (око 65.000 људи) од два коњичка и једног механизованог корпуса постојала је само кратко време при крају 1944 и почетком 1945 године.

Коњички корпус (око 19.000 људи) имао је 3 дивизије и јаке оклопне и артиљериске јединице. Његов садашњи састав може бити: штаб, 3 коњичке дивизије, тенковски пук, пук самоходне артиљерије, ПА пук, минобацачки пук, извиђачки батаљон, инжењерски батаљон, батаљон за везу и службе.

Коњичка дивизија (4.650 људи и око 100 моторних возила) има штаб, 3 коњичка пука, артиљериски пук, ПА батерију (6 оруђа 37 мм), извиђачки ескадрон, инжењерски ескадрон, ескадрон за везу и службе.

Према томе, коњичка дивизија има: 12 топова 76 мм, 12 хаубица 76 мм, 12 ПТ топова 57 мм, 6 ПА топова 37 мм, 36 минобацача 82 мм, 12 минобацача 120 мм, 9 ПАМ, 49 митраљеза и 172 пушкомитраљеза.

Као што се види, коњичка дивизија по саставу и наоружању више личи на коњичку бригаду. У току рата број ПТ оруђа у коњичкој дивизији непрекидно је растао, тако да је касније била способна да се успешно бори са немачким тенковима.

Коњички пук коњичке дивизије има 1140 људи, 1180 коња и 120 возила са коњском вучом. Састоји се из штаба, 4 коњичка ескадрона, митраљеског ескадрона (16 митраљеза), минобацачког ескадрона (12 оруђа 82 мм), хаубичке батерије (4 оруђа 76 мм), ПТ батерије (4 ПТ топа 57 мм) и вода ПАМ (3 митраљеза).

Артиљериски пук коњичке дивизије има штаб, дивизион од 12 топова 76 мм и дивизион од 12 минобацача 120 мм.

И поред успеха совјетске коњице у Другом светском рату и њени традиција, 1949 године смањен је број коњичких дивизија за једну трећину у односу на 1941 годину. Али, то не значи да ће Совјети у том погледу извршити још неке битније промене.

Ваздушно-десантне групе

Прве падобранске јединице појавиле су се на маневру Црвене армије у околини Вороњежа и Москве 1930 године. Широко организованим радом „Осовиахим“-а, који је од тада спровођен на целој територији СССР, за неколико година припремљено је више десетина хиљада падобранца. (Према неким подацима у СССР било је 1934 године 22.000, 1936 године 60.000, а 1937 године 100.000 падобранца). Због тога су падобранци масовније употребљавани у низу маневара пре рата (нарочито код Кијева 1936 и у Белорусији 1937 године). Међутим, у току Другог светског рата Црвена армија у том погледу није дала оне резултате који су се очекивали од њених ваздушно-десантних јединица. Оне су великим делом биле истро-

шене у одбранбеним операцијама 1941 године, а остатак је употребљен као јуришна пешадија. Сем тога, употреба ваздушно-десантних јединица била је отежана због тога што на Источном фронту у току целог рата није била осигурана потпуна надмоћност у ваздуху (као неопходан услов за њихово успешно дејство) ни са стране Немаца ни са стране Совјета.

Ваздушно-десантна бригада (3400 до 4200 људи) имала је штаб, 4 падобранска батаљона, артиљериски дивизион (ушао у састав бригаде тек у току рата), ПТ дивизион, извиђачку чету, инжењерску чету, чету за везу, ПАМ чету, ПА батерију или мешовиту ПА јединицу.

Падобрански батаљон (око 700 људи) имао је штаб, 3 падобранске чете (свака приближно по 120 људи), митраљеску чету (90 људи и 12 митраљеза 7,62 мм), минобацачку чету (око 100 људи и 6 минобацача 82 мм) и ПТ чету (са ПТ пушкама).

ПТ дивизион имао је око 200 људи и 16 ПТ топова 45 или 57 мм. ПА чета или батерија састојала се из 6 ПАМ 12,7 мм или 6 ПА топова 37 мм или мешовито.

Инжењерска и чета за везу имале су по 60 људи у два вода.

Како изгледа, тек после рата формиране су и ваздушно-десантне дивизије.

А. Б.

Потпуковник МИЛАН ДОРОТКА

НАПАД АРМИСКОГ КОРПУСА АМЕРИЧКЕ АРМИЈЕ

Састав корпуса

Корпус је првенствено тактичка здружена јединица, променљивог састава. Према задацима који се дају корпусу командант армије га формира од потребног броја дивизија (пешадских и оклопних) и других борбених делова, пошто он, осим корпусног штаба и батаљона за везу, нема својих формацијских делова (јединице за снабдевање обично му се не придају). У току Другог светског рата у корпусу је најчешће било 3—5 дивизија, тј. 1—2 оклопне и 2—4 пешадиске, или све пешадиске (види приложену таблицу са примерима). У његов састав, и ако ретко, улазиле су и ваздушно-десантне дивизије (али су у том случају и оне дејствовале као пешадиске дивизије). Међутим, у послератној америчкој литератури најчешће се разматра корпус следећег састава: три пешадиске и једна оклопна дивизија, један лаки извиђачки механизовани пук, један пук (група) тешких или специјалних тенкова (тенкови за чишћење минских поља, тенкови носачи мостова, тенкови бацачи пламена), 8—14 дивизиона пољске артиљерије (максимум 22 дивизиона), 4—6 ПА дивизиона, 4—8 инжењерских батаљона и потребан број специјалних инжењерских јединица, батаљон хемиских минобацача, чета димних генератора и чета за дегазацију.

Борбени поредак, задаци, ширина фронта и улога корпуса у нападној операцији

У Другом светском рату Американци су скоро редовно постројавали борбени поредак армије у линији, са корпусима напореда, тако да је корпус — ако је дејствовао у оквиру армије (а то је био скоро редован случај) — најчешће био у првом, а веома ретко у другом ешелону армије.

Понекад, корпус може да дејствује и самостално, али се у том случају ојачава свим потребним деловима и добија карактер „мале армије“.

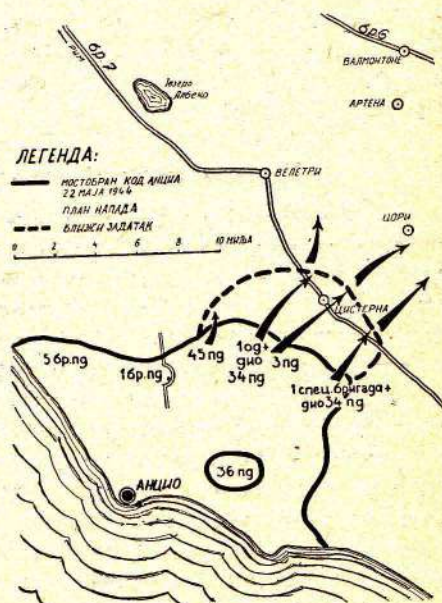
Корпус је постројавао свој **борбени поредак** у један, а најчешће у два ешелона, при чему је други ешелон био врло јак ако је нападао на правцу главног удара армије и ако је непријатељска одбрана била солидније организована (види приложену таблицу). Тако, на пример, при пробоју

немачке одбране код Сен Лоа у Нормандији, VII корпус имао је три пешадиске (пд) у првом, а две оклопне дивизије (од) и једну пд у другом ешелону, а XII корпус, у операцијама код Меца, три пд у првом и две оклопне дивизије у другом ешелону.

Како се види из приложене таблице дубина ближег задатка корпуса у Другом светском рату кретала се између 6 и 12, а следећег између 16 и 30 км. Из тога би се могло закључити да је корпус обично имао ближи задатак да изврши пробој главног појаса одбране и да евентуално избије пред други одбранбени појас, а следећи, да пробије други и евентуално избије пред трећи одбранбени појас. Међутим, Американци не формулишу овако задатке својим корпусима. У операцији 5 армије у мају 1944 године у Италији, нападајући са мостобрана код Анциа (види скицу), VI корпус имао је ближи задатак да пресече аутопут

бр. 7 северно и јужно од Цистерне и заузме Цистерну (око 6 км дубине), а следећи да заузме Артену (око 20 км дубоко) и пресече аутопут бр. 6, тј. главни пут за снабдевање немачке 10 армије која је држала фронт код Касина (дубина задатка око 24 км). Према плану 1 армије, за пробој код Сен Лоа (види шему) било је предвиђено да VII корпус са три пд пробије немачку одбрану, пређе пут Перриер—Сен Ло између Ле Менил Виго и Ебекревон (око 7,5 км) у правцу линије Марињи—Сен Жил (5—6 км дубоко), а потом да дивизије скрену у страну како би осигураде бокове пробоја. Две оклопне и једна пешадиска дивизија добиле су задатак да прођу кроз овај продор — једна (десна) оклопна дивизија према Кутансу (око 18 км дубоко) с тим да пресече немачке снаге у рејону Лесеј и Перриер, а друга (лева) оклопна дивизија, праћена пешадиском дивизијом, да прође кроз Каниси (око 8 км дубоко) у правцу линије Сенили—Ферваш (око 18 км дубоко), с тим да буде спремна за даље искоришћавање успеха ако се нареди. То значи да је ближи задатак корпуса био да достигне линију Марињи — Сен Жил на дубини 5—6 км, а следећи да достигне линију Кутанс — Сенили — Ферваш, на дубини од око 18 км.

На правцу главног удара корпус је обично (када армија није имала други ешелон) поред извршења ближег задатка армије, извршавао и њен следећи задатак (уз извесну прегрупаацију снага, евентуално препотчињавање јединица из других корпуса или армиске резерве и са новим границама зоне дејства).

Ширина фронта корпуса у нападу углавном зависи од задатка, места и улоге корпуса у борбеном поретку армије, расположивих снага, организације одбране и снага непријатеља. Из изнетих примера у приложеној табели види се да је ширина фронта корпуса у нападу варира од 7,5 до 35 км, док је на дивизију првог ешелона просечно отпадало од 2,5 до 9 км. Код Сен Лоа VII корпус вршио је пробој на целом фронту од 7,5 км (на дивизију првог ешелона 2,5 км). VI корпус код Анциа имао је фронт од 35 км, а пробој је вршио на 11,5 км (ојачана прва оклопна дивизија на 3,5 км, 3 пд на 6,5 км, ојачана 1 специјална бригада на 1,5 км). У операцији за пробој код Сен Лоа VIII корпус имао је фронт од 29 км, а пробој је вршио на око 5—6 км. Према томе корпус је обично вршио пробој на фронту од 5—12 км, а пешадиска дивизија на главном правцу корпуса, добијала је фронт од 2,5 до 4 км. (Ако узмемо да ће корпус вршити пробој са три пешадиске дивизије у првом и једном оклопном дивизијом у другом ешелону, онда би фронт пробоја износио 7,5 до 12 км, а ако би пробој изводио само са две пешадиске дивизије онда би фронт пробоја био 5—8 км).

Улога оклопних јединица у нападу армиског корпуса

Лаки извиђачки механизовани пук у саставу корпуса служи као веома погодно средство за брзо и дубоко искоришћавање успеха, за заштиту отворених бокова — створених дубоким напредовањем главних снага — и за заштиту међупростора. Тако су, на пример у Другом светском рату, групе механизованих извиђачких батаљона, дејствујући на широком фронту (15 па и до 45 км) омогућавале концентрацију оклопних и пешадиских дивизија на најважнијем делу фронта. Осим тога предвиђа се да лаки механизовани пук води борбу са герилцима на окупираној територији и да врши осигурање од непријатељски расположеног становништва. Најзад, пук се може употребити и за чисто извиђачке задатке (према искуствима из Другог светског рата, пук је ретко вршио чисто извиђачке задатке, пошто су дубоко извиђање изводили авијација и мале групе падобранаца са радиостаницама великог домета, док су блиско извиђање изводиле саме јединице у додиру с непријатељем). Међутим, пук врши извиђачке задатке упоредо са извршењем осталих наведених задатака.

Још 1948 године Американци су писали о тенковској групи (од 3 батаљона тешких или специјалних тенкова) која би нормално улазила у састав армиског корпуса. Тешки тенковски батаљони били су истог састава као и одговарајући батаљони у пешадиским и оклопним дивизијама, а специјални тенковски батаљони наоружани су тенковима бацачима пламена, тенковима који носе мостове, тенковима за чишћење минских препрека — према захтеву ситуације и задацима корпуса. У литератури каснијег датума говори се о корпусном тешком оклопном пуку (уместо групе тешких тенкова). Иако из онога што је до сада написано није потпуно јасна улога и начин његове употребе, ипак се види да се поједини батаљони могу придавати дивизијама, али је препоручљивије да га командант корпуса за-

држи у својим рукама (целог или његов већи део), првенствено за ПТ обезбеђење напада корпуса.

Ако се у саставу корпуса налази оклопна дивизија, онда се она, после пробоја непријатељског главног одбранбеног појаса од стране пешадиских дивизија, најчешће употребљава за ширење тога пробоја, за пробијање другог одбранбеног појаса и за даље развијање успеха. Међутим, она се може употребити и у првом ешелону за пробијање непријатељске одбране и даље развијање успеха на правцу главног удара корпуса (као на пример, код Анција у Италији маја 1944 године), нарочито ако је непријатељска одбрана слабије организована.¹⁾

Из састава америчке оклопне дивизије формира се (према потреби), неколико борбених група комбинованих од јединица разних родова. У састав борбене групе може ући један или више батаљона тенкова, један или више батаљона оклопне пешадије, један или више дивизиона самоходне артиљерије, чета или више чета оклопне инжињерије, итд.

Оклопна дивизија обично напада на фронту 2—5 км са две борбене групе у првом ешелону, док се резервна група употребљава за обезбеђење бокова, одбијање противнапада, ојачање осталих борбених група и за развој успеха. Оклопна дивизија обично се ојачава једним дивизионом самоходних хаубица 105 мм и једним дивизионом самоходних топова 155 мм, а може јој се придати и цео ојачани пук (потпуно моторизован) из пешадиске дивизије. У том случају овај пук већином улази у састав једне борбене групе (при пробоју код Анција 135/34 пд који је био придат 1 оклопној дивизији ушао је у састав борбене групе А).

У току борбе, када то ситуација захтева, једна борбена група може да се прида пешадиској дивизији (у борбама у Нормандији, почетком јула 1944 године, борбена група Б треће оклопне дивизије била је придата 30 пд, а борбена група А најпре је остала у корпусној резерви 19 корпуса, а потом придата 9 пешадиској дивизији VII корпуса).

Улога артиљерије у нападу армиског корпуса

Корпусна артиљерија (штаб, дивизион артиљериског инструменталног извијања, више артиљериских дивизиона, које виши штаб додељује према задатку и према томе колико их командант корпуса може да држи под својом непосредном командом), има главни задатак да неутралише или уништи непријатељску артиљерију. Она се такође употребљава за уништавање непријатељских одбранбених објеката, за ДВН и ојачавање ватре дивизијске артиљерије.

Корпусна артиљерија може се у целини задржати под командом команданта корпуса, а може се делом или у целини придати дивизијама. Док се за време припреме напада и спорог напредовања дивизијама придавало само по 2—3 дивизиона артиљерије, дотле им се у ситуацијама које се брзо мењају придавао највећи део корпусне артиљерије. Један део дела

¹⁾ Корпус од три пешадиске и једне оклопне дивизије има 1121 тенк (423 у пешадиским дивизијама, тј. 3×141 , 361 у оклопној дивизији, 130 у лакој извиђачкој механизованом пуку и 207 у пуку тешких тенкова.

артиљерије који би остајао под непосредном командом команданта корпуса служио је за специјалну подршку појединим дивизијама.

Ако ситуација захтева и ако корпус располаже великим бројем артиљериских дивизиона, онда се формирају артиљериске групе од по 3—4 дивизиона. Групе се формирају више према задатку него према типу или калибру оруђа.

У Другом светском рату корпусу се придавало од 6—22, а најчешће око 14 дивизиона артиљерије. Од тога броја дивизијама је обично придавано 3—6 хаубичких дивизиона 105 и 155 мм и самоходни дивизион топова 155 мм, тако да је на непосредном расположењу команданта корпуса остало од 8—11 дивизиона хаубица 105, 155 и 203 мм и топова 155 мм, а при крају рата и још 1 дивизион реактивних оруђа (24 оруђа по 24 цеви 114 мм) за гађање просторије. У борбама у Нормандији, почетком јула 1944 године XIX корпус имао је под непосредном командом 9—11 дивизиона артиљерије, његова 30 пд била је ојачана са 3, а 29 пд са 5 (?) дивизиона артиљерије. 12 новембра 1944 године XX корпус концентрисао је ватру из 27 дивизиона артиљерије за одбијање противнапада Немаца на мостобрану који је створио 90 пд преко р. Мозел (ту је вероватно урачуната и артиљерија 90 пешадиске као и артиљерија 10 оклопне дивизије из другог ешелона корпуса).

Сада се предвиђа да се корпусу придаје и један батаљон хемиских бацача 107 мм који би се употребљавао и као ватрена јединица (ако нема хемиских задатака) и обично дејствовао под командом корпуса.

У послератној војној литератури више се не разматра употреба ПТ дивизиона, пошто се противтенковска одбрана ставља у задатак тешком тенковском пуку, односно групи тешких тенкова.

Према искуствима 3 америчке армије, на сваку батерију калибра 155 мм и већег треба имати најмање 2 ПА оруђа, а исто толико за штаб корпуса, тако да би, према томе, корпусу требало од 4—6 ПА дивизиона, који се могу употребити и против тенкова.

Ако узмемо корпус од три пешадиске и једне оклопне дивизије са 14 придатих дивизиона артиљерије и 4 ПА дивизиона, онда би корпус имао:

- 405 артиљериских оруђа у пешадиским дивизијама (3×135),
- 92 артиљериска оруђа у оклопној дивизији,
- 45 оруђа у лако извиђачком механизованом пуку (27 бацача 81 мм и 18 самоходних хаубица 105 мм),
- 204 оруђа корпусне и дивизијама придате артиљерије (ако узмемо два хаубичка дивизиона 105 мм, пет хаубичких дивизиона 155 мм, два хаубичка дивизиона 203 мм, два топовска дивизиона 155 мм, један самоходни дивизион хаубица 105 мм и један самоходни дивизион топова 155 мм), и
- 36 хемиских бацача 107 мм, тј. укупно 782 оруђа (од којих 120 самоходних).

Поред тога, у корпусу има и 24 реактивна оруђа по 24 цеви од 114 мм (један дивизион реактивних оруђа), у пешадиским дивизијама 369 бес-трајних ПТ оруђа (3×123) и 192 противавионска оруђа (без четвороцевних митраљеза) тј. у три пешадиске дивизије по 32 двоцевна ПА топа 40 мм

— 96 оруђа, у оклопној дивизији 32 двоцевна ПА топа 40 мм и 64 ПА топа 90 мм у 4 ПА дивизиона (по 16 ПА топова у дивизиону).

Армска артиљерија, која је најчешће имала око 5 дивизиона хаубица 240 мм и топова 203 мм придавала се корпусима у оним случајевима када није била потребна њена подршка армији као целини. (Задаци армиске артиљерије су првенствено далека гађања за запречавање и уништавање у циљу спречавања довлачења појачања и ојачање ватре корпусне артиљерије).

Улога ваздухопловства у нападу армиског корпуса

Ваздухопловство се начелно користи централизовано. После реорганизације америчког ваздухопловства у току 1949 године, у војној штампи износи се мишљење да армију (сувоземну) треба да подржава или да јој се придаје ваздухопловна армија или јаки мешовити авиокорпус. Армиском корпусу авијација се начелно не придаје, већ се у оквиру армије за подршку корпуса на главном правцу обично користи $\frac{2}{3}$ ваздухопловних снага.

Авијација која подржава армију треба да решава три основна задатка: да води борбу за превласт у ваздуху, да врши изолацију бојишта и да директно подржава јединице које нападају.

Сва претходна дејства авијације до почетка напада, укључивши и авиоприпрему, врше се обично централизовано, тј. под руководством вишег ваздухопловног команданта, на основу плана који је израђен у сагласности са вишом сувоземном јединицом (армија, група армија, фронт). Према томе, пред корпусом који је на правцу важном за вишу јединицу, у авиоприпреми могу да учествују средњи и тешки бомбардери који се налазе под непосредном командом групе ваздухопловних армија. У операцији за пробој код Сен Лоа, пред сам напад VII корпуса, 1500 тешких бомбардера, бомбардовало је простор од око 5,5 км \times 2,3 км, док је око 400 средњих бомбардера тукло оближње циљеве.

Кад почне напад авијација већим делом снага врши директну подршку трупа по плану подршке и по захтеву јединица (преко официра за везу који се налазе у штабовима корпуса и дивизија, често и код пукова на главном правцу, а у оклопној дивизији по некад чак и код ојачаног батаљона који води напад). Дивизије које дејствују на главном правцу корпуса обично подржава по једно крило ловаца бомбардера од 2—4 групе (пука) са око 150—300 апарата, док средњи бомбардери, по плану армије (а некад и на тражење нижих јединица) врше изолирање бојишта, туку штабове и дивизије и корпусне резерве браниоца, спречавају подилазак оперативних резерви, итд. Према томе, корпус који дејствује на главном правцу армије — не рачунајући средње бомбардере, који обично дејствују по плану армије, и тешке бомбардере који дејствују по плану више јединице — може да подржава 2—3 крила (ваздухопловних дивизија) ловаца бомбардера, отприлике од 300—675 апарата.

Тактичка густина армиског корпуса у нападу

Корпус од три пешадиске и једне оклопне дивизије, једног пука (групе) тешких тенкова, једног лаког извиђачког механизованог пука, 14

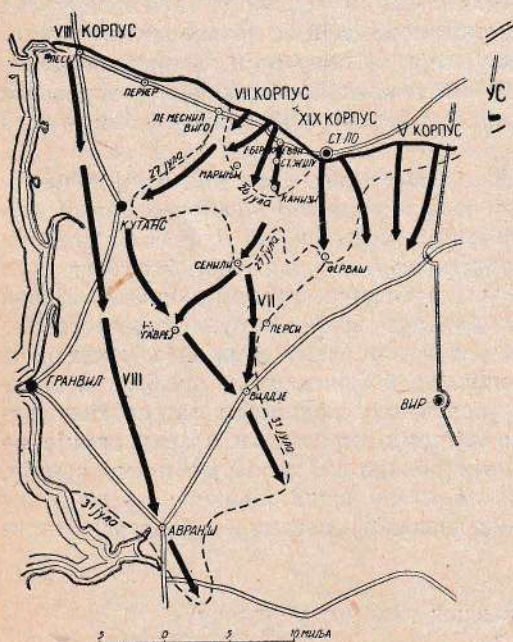
дивизиона артиљерије (од чега 1 реактивних оруђа), једног батаљона хемиских бацача и четири дивизиона ПА, има 31 батаљон пешадије и оклопне пешадије, око 1120 тенкова, 782 артиљериско-минобацачких цеви, 24 реактивна оруђа (свако по 24 цеви), 369 ПТ оруђа (бестрзајних 57 и 75 мм) и 192 ПА оруђа (без четвороцевних ПА митралеза).

Ако би овакав корпус на главном правцу армије нападао у два ешелона, тј. са три пешадиске у првом, а оклопном дивизијом у другом ешелону и на фронту од 7,5 км, онда би на 1 км нападаог фронта отпало: око 4 пешадиска батаљона (односно 4,5 ако урачунамо и 3 извиђачка механизована батаљона), око 150 тенкова, 100 артиљериских и минобацачких цеви (осим реактивних оруђа), 50 ПТ оруђа и 25 ПА оруђа (двоцевних 40 мм и обичних 90 мм).

Форме маневра и употреба другог ешелона (резерве) корпуса

Пошто је о основним формама маневра код Американца, тј. о обухвату (укључујући и обилазак) и пробоју, већ било говора у чланку капетана Леви-а „Напад пешадиске дивизије америчке армије“ („Војно дело“ бр. 1 за 1951 годину), задржаћемо се на једном типу пробоја који се предвиђа у њиховим правилима само у оквиру виших јединица. Наиме, њихова ратна служба каже да се код виших јединица пробој често започиње једновремено са два или више снажних напада против слабих места у непријатељској одбрани, који се касније спајају у један главни напад, јер је отсецање јаким делова непријатељске одбране често олакшано ако се изврши више продора концентричним правцима. Оваква форма маневра, међутим, чешића је у оквиру армије, него ли код корпуса.

У операцији за пробој код Сен Лоа, као што је већ раније наведено, амерички VII корпус вршио је пробој са три пешадиске дивизије. После извршеног пробоја главног појаса немачке одбране корпус је увео у пробој једну оклопну и једну пешадиску дивизију (тј. свој други ешелон) правцем Канизи, Сенили, тј. право на југ на главној оси свога наступања, док је једну оклопну дивизију скренуо у десно према Кутансу, која је у заједници са снагама VIII корпуса отсекала немачке снаге у рејону Периер, Лесеј (дакле дивергентно у односу на свој главни правац наступања, али конвергентно са основним

Скица бр. 2 — Пробој 1 америчке армије код Сен Лоа 25 и 26 јула 1944 године.

снагама и главним правцем наступања VIII корпуса). После избијања на линију следећег задатка (Сенили, Кутанс) и пошто је армија издала нову заповест, VII корпус је делом снага и даље наступао у правцу југа (у правцу Перси, Вилђе), а другим деловима, наступајући из рејона Сенили и Кутанс, концентрично ка Гавреј-у, отсекао немачке делове у рејону Сенили, Кутанс. После спајања код Гавреј-а ове снаге су даље заједно наступале ка Вилђе-у, где су се спојиле са оним деловима корпуса који су из рејона Сенили ишли право на југ правцем Перси, Вилђе.

У току Другог светског рата у другом ешелону корпуса (односно његовој резерви) могло је бити од једног пешадиског пука, па до две оклопне дивизије, а како се види из наведеног примера VII корпуса и до две оклопне и једне пешадиске дивизије.

Други ешелон корпуса може да се уведе у борбу за развијање успеха првог ешелона и извршење следећег задатка корпуса (с обзиром на дубину корпусног следећег задатка, то практично значи да овлада другим одбранбеним појасом непријатеља и избије у оперативну дубину). Снаге другог ешелона VII корпуса уведене су у борбу тек онда када је први ешелон стигао на линију Марињи, Сен Жил (5—6 км дубоко), практично после пробоја главног појаса одбране, са задатком да достигну линију Кутанс, Сенили, Ферваш, тј. на дубину од око 18 км. Али Американци често настоје да и следећи задатак изврше истим снагама које су отпочеле напад (вршећи извесно прегруписавање снага по извршењу ближег задатка). Тако је, на пример, при пробоју код Анција, VI корпус углавном извршио свој следећи задатак са првом оклопном и трећом пешадиском дивизијом које су и пробијале немачку одбрану. 36 пд из другог ешелона (резерве) корпуса, није уведена у борбу иако је по плану било предвиђено да се уведе кроз борбене поретке 3 пд иза Цистерне (тј. пошто 3 пд изврши продор на дубини око 5 км) и да у заједници са 1 оклопном и 3 пешадиском дивизијом изврши следећи задатак корпуса. Она је уведена у бој тек онда када је командант армије новим наређењем изменио главни правац корпуса и поставио му нове задатке и када је 1 оклопна дивизија извучена у резерву.

Американци су уводили дивизију из другог ешелона (резерве) корпуса за овлађивање резервним положајем главног појаса одбране и извршење ближег задатка корпуса (VIII корпус у операцији за проширење мостобрана у Нормандији почетком јула 1944 године) или кроз продор извршен на сектору суседног корпуса, да би олакшали главним снагама извршење пробоја (9 пд VII корпуса у истој операцији) ако је непријатељска одбрана била особито упорна и ако им земљиште и временске прилике нису дозвољавале ефикасну употребу тенкова и авијације.

Неке карактеристике нападних дејстава америчког корпуса

Као што је већ на почетку изнето, корпус обично извршава и следећи задатак армије, пошто армија најчешће нема свог другог ешелона. Пошто изврши свој следећи задатак и добије ново наређење армије са новим задацима, корпус врши прегруписавање својих снага и наставља наступање до извршења следећег задатка армије. При томе, да не би ослабио

темпо напада, он може добити ужи фронт или неку дивизију из корпуса који је на мање важном правцу или евентуално из армиске резерве. Такво придавање снага корпусу из другог корпуса или из армиске резерве, односно пребацивање извесних снага из једног корпуса у други и мењање граница, често се врши и у току борбе корпуса за пробој тактичке дубине непријатељске одбране. У операцији за проширење мостобрана у Нормандији, почетком јула 1944 године, 1 армија, која је у својој резерви имала 3 оклопну дивизију, увела ју је у борбу 8 јула на сектору 30 пд XIX корпуса (која је претходног — првог дана борбе извршила свој ближи задатак дубине око 2—3 км) и придала је XIX корпусу. (Карактеристично је да армија најчешће придаје своју резерву оном корпусу на чијем је отсеку резерва употребљена). 3 оклопна дивизија отпочела је напад са борбеном групом Б, али пошто се није могла пробити због отпора Немаца, а нарочито због тога што није било организовано садејство између 30 пешадиске и 3 оклопне дивизије, крајем дана 8 јула командант корпуса придао је борбену групу Б 30 пешадиској дивизији, а борбена група А остала је у корпусној резерви. 9 јула VII корпус „посудио је“ нешто земљишта од XIX корпуса и кроз пробој који су извршиле јединице XIX корпуса (30 пд и 113 извиђачка механизована група — која је нападним дејствима штитила бок корпуса) увео своју резерву — 9 пд, са задатком да омогући главним снагама корпуса извршење пробоја непријатељског главног појаса одбране. Тада се, и ако корпуси нису још извршили ни свој ближи задатак, мењају границе између корпуса — проширује се фронт VII, а сужава фронт XIX корпуса. Крајем дана (9 јула) борбена група А треће оклопне и 113 извиђачка механизована група XIX корпуса, које су обезбеђивале сектор на којему је требало да се уведу 9 пд, придате су 9 пешадиској дивизији VII корпуса, али се дан касније борбена група А треће оклопне дивизије поново вратила у резерву XIX корпуса.

У оквиру корпуса дивизије понекад могу отпочети напад и у различито време. Тако је, на пример, код XIX корпуса у горе наведеној операцији, 30 пд отпочела напад 7, а 35 и 29 пд тек 11 јула, када је 30 пд углавном изравнала свој фронт са фронтом 35 и 29 пд. Међутим, корпуси у армији скоро редовно отпочињу напад у различито време. У операцији 1 армије за проширење мостобрана у Нормандији VIII корпус отпочео је напад 3, VII корпус 4, а XIX корпус 7 јула. При пробоју код Сен Лоа, VII корпус отпочео је напад 25, а остали корпуси 26 јула 1944 године.

Карактеристично је да Американци споро напредују у тактичкој дубини непријатељске одбране. У пробоју код Сен Лоа VII корпус је — и ако је пред његовим фронтом око 1500 бомбардера спустило „тепих“ бомби на дубини око 2300 м — првог дана напредовао око 3, другог дана око 5, а трећег дана око 10 км и на тај начин за три дана извршио следећи задатак корпуса на дубини од 18 км. При томе треба имати у виду да су немачке снаге биле врло слабе због исцрпљености у дотадашњим борбама и да су Американци још спорије напредовали док су пред њима биле свежије немачке снаге. У операцијама за проширење мостобрана VIII корпус је за 12 дана напредовао свега око 11 км (тј. просечно 900 м дневно) и успео да изврши само свој ближи задатак. Његова 79 пд напредовала је 9 јула

**Састав, борбени поредак, ширина фронта и дубина задатака армиског корпуса
(примери из Другог светског рата)**

Армија	Корпус	На ком фронту и када	Састав	Борбени поредак		Ширина фронта	Дубина задатка		ПРИМЕДБА
				I ешелон	II ешелон		ближи	следећи	
1	VIII	Нормандија 3 јула 1944	3 пешадиске и в д дивизија	2 пд и 1 в дд	1 пд	26 км	око 12 км	око 30 км	
	VII	Нормандија 4 јула 1944	3 пешадиске дивизије	2 пд	1 пд	10 км	око 10 км	око 22 км	
	XIX	Нормандија 7-11 јула 1944	„	у линији		24 км	око 8 км	око 16(5) км	Од 8 јула придата и једна оклопна дивизија из армиске резерве
	VII	Нормандија 25 јула 1944 (пробој код Сен Лоа)	4 пешадиске и 2 оклопне див.	3 пд	2 од и 1 пд	7,5 км	5-6 км	око 18 км	
	VIII	Нормандија 26 јула 1944	5 или 6 дивизија (4 пд и 1 од или 4 пд и 2 од)	?	?	29 км		17-19 км	
	XIX	Нормандија 26 јула 1944	2 пешадиске дивизије (?)	у линији		14 км(?)			
	V	„	„	у линији		13 км(?)			
5	VI	Анцио 23 маја 1944	4 пешадиске и 1 оклопна дивизија, 1 бригада, и 1 пук	3 пд, 1 од 1 специјална бригада и 1 пук	1 пд	35 км	око 6 км	око 24 км	
3	VIII	Нормандија 1 августа 1944 (увођење у пробој)	2 пешадиске и 2 оклопне дивизије	у линији					Увођење треће армије у пробој код Авранша
	XII	Мец, новембра 1944	3 пешадиске и 2 оклопне дивизије	3 пд	2 од	(?)			Форсирање реке
	XX	„	3 пешадиске и 1 оклопна дивизија	3 пд	1 од	(?)			Форсирање реке
	XII	Француска 25 августа 1944 године	2 пешадиске и 1 оклопна дивизија						
	XX	„	1 пешадиска и 1 оклопна дивизија						

свега 200 м; 30 пд XIX корпуса напредовала је у току 7, 8 и 9 јула просечно по 2—3 км дневно, и ако је од 8 јула била ојачана борбеном групом Б треће оклопне дивизије и поред тога што се пред њом бранила само једна немачка пуковска група од 2 батаљона пешадије и 2 батаљона инжењерије, ојачана артиљеријом. Истина, ту је земљиште знатно ојачавало одбрану Немаца и отежавало употребу тенкова, а рђаво време онемогућавало је употребу авијације. Али с друге стране, Американци су имали знатну премоћ у људству и артиљерији и трошили велике количине муниције, док су Немци оскудевали и у артиљериској муницији. При пробоју код Анџија, маја 1944 године, VI корпус (чије су тадашње дејство Американци сматрали веома успешним) напредовао је првог дана око 3, другог и трећег дана по 2,5, четвртог дана око 7, а петог дана око 5, односно 9 км (тенковске снаге биле су се тога дана пробиле до аутопута број 6 северно од Валмонтоне, тј. извршиле следећи задатак корпуса на око 24 км од предњег краја, али су се предвече повукле због тога што је пешадија знатно заостала).

Карактеристично је да Американци употребљавају велике количине техничких средстава, нарочито тенкова (према изнетом прорачуну око 150 тенкова на 1 км фронта) и авиона. Међутим, у односу на постигнуте густине артиљерије у Другом светском рату може се уочити релативно мања количина артиљерије и минобацача (око 100 оруђа на 1 км фронта, или 120 оруђа ако би се узело да је корпусу придат максималан број од 22 дивизиона, не рачунајући реактивна оруђа 114 мм), али је зато знатно веће трошење муниције, које није ограничено нормама и правилима, већ могућности дотура. Али, упркос велике засићености борбеним техничким средствима, као што смо видели, темпо напредовања Американаца кроз тактичку дубину био је прилично спор, нарочито онда када се ова средства нису могла ефикасно употребити. Један од узрока овоме треба свакако тражити у схватању америчких војника и официра. У једној својој оцени у почетку 1944 године немачки генералштаб каже: „Пошто сматра да је материјална премоћ, у крајњем, једино одлучујућа, амерички војник не жели да се сам ангажује до крајњих граница“. А познато је да су Американци радије масовно трошили техничка средства него људе, јер се по њиховим речима машине могу производити за свега неколико сати, док је за изградњу човека потребно око 20 година.

ПОЉСКА АРМИЈА

„Military Review“ од марта 1950 године доноси краћи, интересантан чланак о Пољској армији. У чланку се, углавном, износи следеће:

Сви расположиви подаци говоре о томе да је СССР фактички укључио Пољску армију у своју. Ово је изведено постепено, у току последње четири године, и то на тај начин што је велики број високих совјетских официра (којима је дато и пољско држављанство и чија су презимена мање или више прилагођена пољском језику) постављен на кључне дужности у Пољској армији. Тако се данас Пољска армија — у односу на СССР, може упоредити са колонијалном Индиском армијом — у односу на В. Британију, пре него што је Индија постала доминион.

Већина пољских виших официра су совјетски официри; Москва има у својим рукама апсолутну контролу над Пољском армијом; сва опрема долази из СССР-а, тактика и стратегија су руске. Једино је људска снага пољска. Чак и у том погледу — као и у случају Индије док је била колонија — господство СССР-а је појачано присуством неких совјетских јединица на пољском тлу у близини Шлеске.

Постављање маршала Рокосовског — који је фактички стварни шеф пољских оружаних снага (номинално је то претседник републике Бјерут) — било је само последњи и најдраматичнији чин овог процеса претварања Пољске армије у колонијалну армију СССР-а. На челу Генералштаба је генерал Корзциц, совјетски официр који ради на реорганизацији Пољске армије још од 1945 године. Један од заменика генерала Корзцица је генералмајор Сивицки, такође совјетски официр.

За обуку и организацију пољских сувоzemних снага задужен је совјетски генерал Станилас Поплавски. Његов начелник штаба је совјетски генералмајор Сиеницки.

Многи инспектори у Пољској армији су совјетски официри, као: за артиљерију генерал-лајтнант Вибезвиук, за везе — генералмајор Малиновски, за инжињерију — генерал-лајтнант Бордзиловски, за оклопне јединице — генералмајор Миерзикан, за гранични корпус — пуковник Гакбовски.

Пољске ваздухопловне снаге су такође под командом совјетског официра, генералмајора Ромејка. Морнарицом номинално командује Пољак, адмирал Стејер, али стварно њом руководи совјетски капетан I ранга Урбановиц.

Од укупно четири војне области, колико их има Пољска, трима командују совјетски официри. Генерал-лајтнант Роткиевиц је на челу Варшавске војне области, генерал-лајтнант Пултурзицки на челу Померанске војне области, а генерал-лајтнант Стразевски на челу Бреславске војске области. Само Краковску војну област држи Пољак, генерал Фосор.

Пољска армија састоји се од 16 пешадиских дивизија (четири у свакој војној области), 3 артиљериске бригаде, 10 тенковских пукова, 5 инжињерских пукова, 6 пукова везе, 4 пука самоходне артиљерије и извесног броја самосталних специјалних јединица, међу којима су и јединице ракетне артиљерије. Овоме се може додати 11 бригада граничног корпуса и 18 пукова корпуса безбедности (који је састављен од поузданих елемената и употребљава се за политичке сврхе). Укупно, марта 1950 године, Пољска армија бројала је око 250.000 људи.

Полковник Мисла Доросица М. Д.

ЗАШТИТА ВОЈНИЧКОГ ОДЕЛА ОД ЗАПАЉИВИХ СРЕДСТАВА

Употреба запаљивих средстава у ратне сврхе наметнула је проблем заштите људства од пожара који још није решен. Он се нарочито поставља код заштите тенкиста у тенку, возача на возилу, pilota на авиону, посаде у бункеру, итд. Покушаји са азбестним оделом нису дали задовољавајуће резултате, јер је овакво одело круто и тешко, те борац није у стању у њему да обавља своје дужности.

У току прошлог рата овај је проблем решаван на два начина: импрегнацијом текстилних тканина или израдом одела од незапаљивих материја. Заштита путем импрегнације показала се као добра када се ради о заштити саме тканине, али је неподесна када се одело налази на човеку.

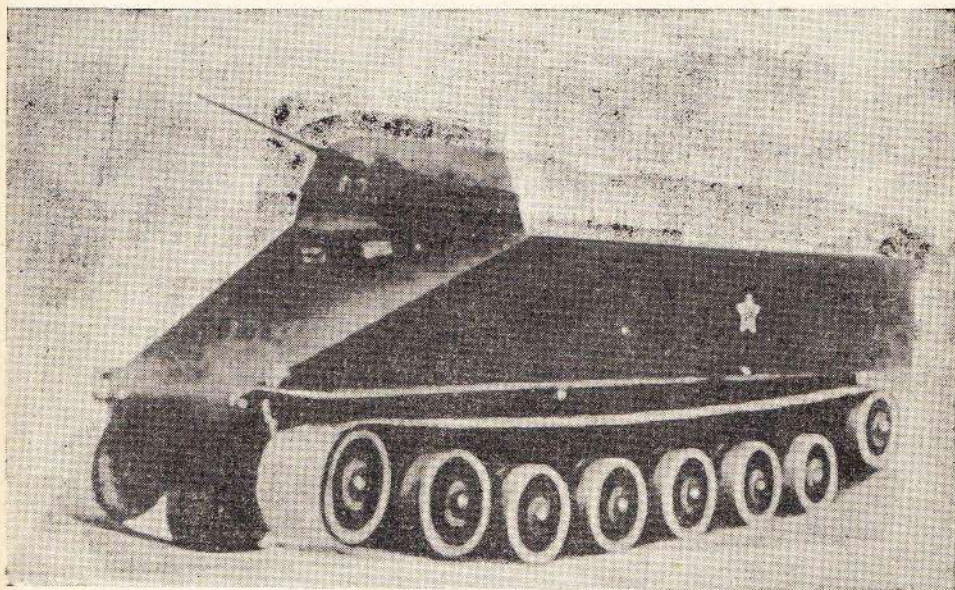
Покушаји са израдом одела од незапаљивих материја такође нису дали добре резултате. Оваква одела брзо су се цепала и нису била топла поред осталих многобројних недостатака. Међутим, хемичари Гулец и Сајдел предложили су недавно нов поступак за решење овог проблема. По њиховом поступку може се свака памучна тканина импрегнисати са воденим раствором титанил-хлорида и антимоноског трихлорида у присуству соне киселине. После импрегнације тканина се мора потопити у други раствор за неутралисање у коме се налази 15% соде. Код овог импрегнирања долази до хемиског процеса између целулозе и титанове соли у којој се ствара несгарљиви целулозни естар.

Постојаност ове импрегнације је испробана тако да је и после 100 узастопних прања тканина још увек била незапаљива.

(Chemiker Zeitung, № 74, 1950, Frankfurt)

„ЦАРП“ — НОВИ ТРАНСПОРТЕР ЗА ПЕШАДИЈУ

Према писању америчког пешадиског гласника за мај 1950 године у наоружању САД уведен је један нови тип оклопног гусеничара, који је много лакши него сви досада познати транспортери за пешадију.

Сл. 1 — „Царп — нови транспортер за пешадију

Нови транспортер или Царп по скраћеном називу, може да носи пет људи; висине је 122, а ширине 127 см, дужине 4,57 м; мотор има 110 КС и развија брзину 5—30 миља (8—48 км) на час. Има гусенице и лако се креће преко блатњавог и испресецаног земљишта.

Првобитна намена Царпа била је само да преноси тешко пешадиско наоружање и веће количине муниције. Међутим, по мишљењу које влада у јединицама, Царп је кориснији од свих досада познатих транспортера, зато што је мали и лак и што врло лако савлађује испресецани терен. Наоружан

је једним митраљезом 7,62 мм, са 12.000 метака или митраљезом 12,7 мм са 3.000 метака. На самом возилу уграђено је једно постоље, тако да се ватра може из возила отворати у све стране и када је возило у покрету. Поред тога возило носи један треножац који се користи у одбрани на земљи када се послуга искрца.

Џарп може да носи лаки минобацач са послугом и извесном количном муниције. Употреба Џарпа је многострука, а највише се употребљава за брзо пребацивање пешадије до места употребе и за брзо преносење муниције преко испресецаног земљишта. Погодан је и за ваздушнодесантне трупе (једна једрилица може носити по 4 Џарпа, који се без икаквих тешкоћа могу спуштати на земљу помоћу падобрана).

(USA Infantry Journal, May, 1950).

М. М.

Пукотин Микојад Микојад

П Р И К А З И

Потпуковник Ф. О. Микше: ТАЈНЕ СНАГЕ (ТЕХНИКА ПОДЗЕМНИХ ПОКРЕТА¹)

Непосредна борба широких народних маса као посебан вид рата, (познат у светској литератури под разним називима: Народни рат, Народни устанак, Народноослободилачки рат или на западу Покрет отпора) у Другом светском рату и после овога развио се у најширим размерама и добио је већи значај него икада раније. Књига потпуковника Микшеа²) види примедбу „Тајне снаге“ говори о овоме рату и као таква, а нарочито због тога што овај проблем третира у савременим условима, има посебан значај.

Политичко-идеолошки писац припада званичном западу. Због тога он и није могао дати правилну оцену о суштини револуционарних покрета. У овом погледу његова разматрања имају озбиљних недостатака. Али, истовремено у књизи има врло интересантних података и мисли, што је све од несумњивог интереса и за наше читаоце.

Савремена стварност нужно намеће теоретско расветљавање овог вида рата, што и писац истиче у свом уводу: „Савремена војна литература обилује књигама о стратегији, општој тактици, тенковском и ваздухопловном дејству.“

По питању Народног рата, истина, постоји изванредан број дела, али ова углавном третирају личне доживљаје за време Другог светског рата или у другим сукобима. У њима се ово важно питање са војне и техничке стране не третира научно и методички или бар не у савременим условима. „Надам се да ће ова књига попунити ту празнину, ма да увиђам да је она по своме простору сувише мала за исцрпну обраду ове теме“. Сем овога, писац напомиње да је књига намењена не само професионалном војнику, већ и сваком оном који је заинтересован за политичке догађаје у нашем времену. Она треба да допринесе да се, како он каже, са овог гледишта схвате герилски ратови који се сада воде, као и социјални немири у свима деловима света.

У овим збивањима писац види не случајне догађаје локалног карактера, већ организовану, јединствену и у широким размерама борбу два не-

¹) Secret Forces, The Technique of Underground Movements, by F. O. Miksche, Faber and Faber Limited, London.

²) Писац се сматра експертом за питања подземног отпора. За време Другог светског рата био је начелник оперативног одељења Де Головог покрета отпора.

помирљива блока. „Књига ће помоћи читаоцу, каже писац, да разуме какве се тајне снаге крију иза многих грађанских ратова, штрајкова, и аката саботаже, који су тако карактеристични и у наше доба, а сем тога, и како су те снаге организоване и руковођене. Читалац ће, такође, разумети шта је Лењин мислио када је, проучавајући дела Клаузевица, поред текста, записао свој чувени коментар: „За једну комунистичку државу рат је продужење револуције другим средствима“.

Практично, наставља писац, ми смо непосредно прешли из периода националних ратова у један рат идеолошких сукоба. Ово нарочито потврђују догађаји из Другог светског рата, а особито га илуструју послератна збивања. Подземни покрети постали су саставни део модерног вођења рата исто тако као и оклопне дивизије и ваздухопловне снаге“.

Књига садржи четири главе. У првој глави дат је историски приказ подземног отпора уз истицање важности коју му марксизам придаје; ова глава је, углавном, увод за разумевање осталих глава, а даје свој одговор и на питање: зашто герилски облик рата има тако значајну улогу у садашњини. У другој глави излаже своје погледе на теориске поставке о елементима стратегије Народног рата; разматра се његова зависност од операција редовних армија и оцењују се различити чиниоци, као што су: земљиште, политичка ситуација, традиције и склоности народа. У трећој глави разматра се техника подземног рата, и то: обавештајна служба, пропаганда, саботажа и отворена оружана борба. Последња глава даје анализу и карактеристике одбране од подземних активности.

На почетку прве главе писац испитује природу рата у новим условима. Класична Клаузевицева дефиниција рата: „Рат је продужење политике другим средствима“, по оцени писца, сада не задовољава у потпуности. По њој се раније могла поставити тачна граница између мира и рата — између политике и војне делатности. У нашој ери појавило се једно прелазно стање између мира и рата у облику револуционарних конфликата. Ови нису ни искључиво политичког, ни искључиво војничког карактера, већ су мешавина политичких и војничких метода маневра, који су понекад легални, а често потпуно илегални и који имају своја сопствена стратемиска и тактичка правила. У вези са оваквом природом рата писац истиче битну разлику ратних доктрина СССР и САД, и каже: „Совјетска ратна доктрина придаје у истој мери важност Народној рату у којој мери Англо-Саксонски теоретичари придају важност материјалној и техничкој надмоћности. Народни рат је заиста крајње опасно оружје и све његове могућности су исто тако мало познате као и могућности атомске бомбе“.

Питању о методама вођења рата писац прилази историски и истиче да свака епоха има свој стил вођења рата. Борбене методе у деветнаестом и почетком двадесетог века имале су за сврху ослобођење буржоазије. Тада је рат изненада постао општа национална ствар. У нашем времену идеолошких револуција, пролетаријат је, са своје стране, нашао свој израз на војном пољу и ствара своју специфичну вештину борбе. У прилог овоме писац цитира Лењина: „Рат открива слабости влада, руши лажне фасаде и разоткрива унутрашњу трулеж... у нашем времену битна карактеристика рата избила је на видело на упадљив начин, а то су сукоби између народа и

влада што је раније било познато само једној малој мањини“. И даље, у истом смислу, писац се осврће на придавање искључивог значаја материјалној надмоћности и каже: „Стратегија је далеко више компликована наука и не омогућава једно такво просто решење. Не долазе у питање само технички и материјални фактори; у највише случајева психолошки и морални фактори имају капитални утицај“.

Истичући значај моралног фактора, писац каже: „Индивидуални борац, који не подлеже инстинкту самоодржања, лако успева да разори најсмртоноснију и најкомпликованију ратну машину. Историја последњег рата то јасно доказује. Герила не само да није преживела у ери аероплана, тенкова и масовних армија, већ је баш у овој ери достигла свој највиши развој. Герила сада значи успешно савлађивање материјалне надмоћности, не употребом савршенијих материјалних средстава, већ супериорнијом сналажљивошћу и целисходнијим стратешким поступцима у савременим условима“.

У књизи је велика пажња посвећена раду класика марксизма на теорији рата. Уочавајући у учењу марксизма о народном рату облике тоталног рата, писац примећује да се сматра да је Лудендорф творац идеје о тоталном рату. Међутим, писац истиче да је Лудендорф теорију Клаузевица о дејству „Фрајкора“ у позадини непријатеља само заменио теоријом о ваздушним нападима, усмереним на непријатељске индустријске и економске центре. Много раније, усмереним на непријатељске индустријске и економске центре. Много раније, подвлачи се у књизи, класичари марксизма створили су теорију о тоталном рату. „Лудендорф није проналазач тоталног рата. Да је читао дела Маркса и Енгелса доживео би мање изненађења као начелник немачке Врховне команде“.

Енгелс је још 1870 године писао, да је свет заборавио шта је прави рат. По њему су Кримски, Аустро-италијански и Аустро-пруски рат били чисто конвенционални сукоби између влада које су одмах пристале на међусобне уговоре чим би њихове снаге биле тучене.

Завршавајући своју анализу марксистичке теоретске мисли по питању народног устанка, писац закључује: „Ова кратка анализа подземног рата учињена на основу марксистичке литературе, свакако је од интереса за садашњу ситуацију у свету. Ово стога, што се творци комунизма нису ограничили само на политичка и друштвена питања. Вешти и у области стратегије они су поклањали велику пажњу војничким проблемима тако, да комунистичке партије сада располажу не само широким и разноврсним искуствима из народних ратова, већ и традицијом дубоких корена уназад за 100 година“.

Даље писац прави историски осврт на покрете отпора у Првом светском рату и на коришћење његових облика борбе од стране зараћених страна на Балкану и на осталим ратиштима. У току Другог светског рата, истиче писац, покрети отпора одиграли су далеко већу улогу: „Методи подземног рата нису никада раније били примењени у сличним размерама“. Услови за примену метода подземног рата у Другом светском рату знатно су се изменили. За могућност примене ових метода у највећој мери данас, писац истиче следеће чиниоце:

— идеолошки карактер и стриктну револуционарну природу ратова;

— развој војне стратегије и тактике. Применом модерних средстава ратне операције се изводе на великим просторијама, јављају се празнине у фронту и недовољно контролисане територије иза њега;

— апсолутна зависност модерних армија од њихових индустријских и економских база, као и линија дотура. Ова околност ствара значајне циљеве за подземне форме борбе;

— развој ваздушног транспорта и радио-технике чијом је применом могућ дотур материјалних потреба иза фронта непријатеља, као и сигурна веза са снагама отпора у непријатељској позадини.

Као најважнији од ових фактора писац истиче први и каже: „Јаки друштвени сукоби довели су данас до поделе друштва на подвојене хоризонталне слојеве у оквиру сваке нације. Готово у свакој земљи, нарочито у Европи, ови сукоби постали су тако актуелни, да су супротности и непомирљивости између класа често јаче него и саме разлике између нација. У садашњој ситуацији у свету, уколико унутрашњи сукоби постају оштрији, утолико је већа могућност војничког и политичког коришћења покрета отпора у будућим ратовима“. У вези са овом поставком писац даље разматра конкретно данашњу ситуацију у најактуелнијим деловима света у Европи и Азији, и указује на могућности оба блока у овом погледу. Ова своја разматрања писац конкретизује, истичући постојеће покрете отпора.

Са војнотеориског становишта разматрања писца у другој глави заслужују посебну пажњу. Овде писац даје веома интересантне формулације основних начела стратегије партизанског рата и истиче суштину разлике ових начела од начела стратегије регуларних оружаних снага. Своја разматрања писац почиње цитатом из дела Маркса и Енгелса „Револуција и контрареволуција у Немачкој“: „Организација и вођење народних устанака су исто толико вештина као и вођење традиционалног рата. Они су подвргнути извесним практичним правилима; отступање од ових правила води неуспеху“.

Теориске поставке писца о стратешким начелима партизанског рата углавном су следеће:

У редовном рату циљ је савршено јасан: **уништење непријатеља у бици**. Које су најбоље методе да се победи у бици? „Најбоља је стратегија бити јачи на одлучујућем месту, саветује Клаузевиц“. „Сјединити на бојишту више армија које су пре тога биле развојене“, рекао је Молтке, а Лудендорф је писао: „Армија није никада сувише јака на месту где се тражи одлука“. Победа увек захтева материјалну и моралну надмоћност на одређеном месту и у одређеном времену, другим речима, **концентрацију** по месту и времену, закључује писац. Судари у подземном рату имају сасвим други карактер. Овде не постоји бојиште у правом смислу речи, а такође ни велики удар, већ се извештај број малих удара наноси без прекида у свим правцима и за све време. Овај облик може се дефинисати као **раздвојеност у простору и времену**. У оваквом виду рата, укупни резултат ових удара малих размера може бити једнак ударима редовне армије, приближно исте јачине, равнотј збиру снага које изводе почесне ударе. **Концентрација на једној страни, раздвојеност на другој; у овој антитези лежи суштинска разлика између стратегије и тактике једног и другог вида рата, нормалног**

и тајног. Ова анализа доводи писца до две следеће важне стратегијске концепције; **централизација и децентрализација.** Прва уопште карактерише стратегијска и тактичка дејства, заснована на концентрацији. По другој је основа децентрализација, а таква основа стратегије и тактике подземног рата утиче на командовање, организацију, саобраћај, поуну, снабдевање и остало. Идеал стратегије народног рата је да путем раздвојености у дејствима распарча судар у низ изолованих борби у којима редовна армија није у стању да се користи својом материјалном надмоћношћу. Покрети отпора избегавају по сваку цену нормалну битку као форму судара; снага њихове одбранбене линије лежи у раздвојености. Партизани нападају изненада и ишчезавају брзо чим буду принуђени на одбрану. По овом питању писац цитира Маркса (из чланка *Револуционарна Шпанија*): „Они су свуда и нигде; они носе своју оперативну базу са собом, а свака акција противу њих има за последицу ишчезавање циља“.

Сигурност операције (обезбеђење слободе дејства) у герилском ратовању постиже се великим бројем нападних дејстава на што већој територији. Ово доводи до растурања снага непријатеља. Сигурност се постиже и сталном применом нових метода борби саобразно променама услова.

Међусобни утицај нормалне стратегије и стратегије покрета отпора може бити посредни и непосредни. Писац тврди да је већина покрета у Европи у току Другог светског рата била руковођена из иностранства, а њихова дејства да су усклађивана са дејствима и потребама редовних армија Савезника; уколико су дејства гериле усклађивана по месту и времену са дејствима редовних снага међусобни утицај је непосредан, у противном, овај утицај је посредан. За наш Народноослободилачки рат писац каже да је једини који је био самосталан, а да су наше борбе посредно утицале на операције Савезника и обратно.

Стратегиски објект у стратегији редовних снага јасно је дефинисан, у герилском рату, каже писац, тешко се може говорити о стратегијском објекту. По Клаузевицу у стратегији битка је средство за постигнуће ратног циља. Писац истиче да је за герилски рат карактеристично исцрпљавање непријатеља, а ово само по себи, по мишљењу писца, није одлучујуће. Због овога герилски рат не познаје ни офанзивни ни дефанзивни стратегијски објект. Герилска дејства имају офанзивну или дефанзивну вредност уколико су намењена да утичу на стратегију редовне армије.

Начин дејства. Ако, у оквиру једног светског рата, покрети отпора могу бити стратегијски дефанзивни, у тактици они треба да су офанзивни. „Одбрана је смрт за народни рат! Она ће га уништити пре но што судар и отпочне“, цитира писац Маркса.

Стратегиски субјект. Са стратегијског становишта герилци немају ничег битног да изгубе, па према томе, немају шта ни да бране, каже писац. Само се по себи разуме очување сопствених снага од уништења.

Време и место, као основни елементи стратегије, играју велику улогу у герилском рату. Као и свака друга војна операција, народни устанак мора избити на правом месту и у право време. У народном рату по мишљењу писца једном територијом стратегијски се овладава уколико је њено становништво придобијено да се бори за политичке циљеве покрета отпора. У

овоме погледу појам простора у народном рату има сасвим другојачије значење од оног у класичној стратегији. У овоме смислу, добијањем територије повећава се и бројно стање герилских снага.

Резерве у герилском рату не постоје у истој форми као у класичној стратегији. Док у нормалним условима резерве служе за употребу на месту судара, дотле се у герилском рату такве резерве не образују. У овоме виду ратовања резерве претстављају снаге које нису на месту главних догађаја. Ове се снаге употребљавају за дејства против осетљивих места за непријатеља где се ангажују, по потреби, и пре главних снага.

У изложеним теоретским поставкама писца има озбиљних недостатака. Процес прерастања партизанских одреда у регуларну армију писац не уочава у свој његовој потпуности и долази због тога до погрешних закључака. Тако у вези са нарастањем наших снага у НОР-у и формирањем бригаде, дивизија и корпуса писац каже: „Овако повећана армија могла је предузети и операције више по методама регуларног рата, ма да је у томе спречена недостатком моторизованих јединица и ваздухопловних снага. Ипак, истиче даље писац, овај пример показује, да се стратегиска дејства своде на минимум — на герилско ратовање, чак и у случају када герилски одреди располажу за дејства и знатним снагама“. У вези са овим погрешним закључком су и поменуте пишчеве поставке о стратегиском објекту и субјекту и даље о оперативним и тактичким резервама. У нашем НОР-у главни објект, и при дејствима у форми гериле и доцније од 1942 године у комбинованим дејствима НОВ и ПОЈ, биле су непријатељске снаге и то не само у циљу изнуравања, већ и у циљу њиховог уништавања — ништа мање него и на осталим фронтима, на пример у Италији; за наш фронт-у то време непријатељ је морао употребити респективне снаге: 20—25 дивизија (у Италији 18—20 дивизија). Други, не мање важан стратегиски објект била је окупирана територија, јер је основни циљ нашег НОР-а био ослобођење земље од окупатора. У вези са постојањем стратегиског објекта, нужно је и постојање стратегиског субјекта: сопствене снаге и ослобођена територија. У погледу резерви писац губи из вида да дејства герилских-партизанских одреда подлежу начелима тактике и да је при њиховим дејствима неопходна резерва. Баш из непотпуности схватања значаја прерастања герилских снага у регуларне јединице по форми и регуларну армију по јачини писац и не уочава појаву и нужност оперативне резерве. Већ прво формиране бригаде, а доцније већи број формираних дивизија у нашем НОР, стално су сачињавале резерву Врховне команде и имале улогу оперативно-стратегиске резерве. Уочавајући политички војнички значај ове резерве, главни циљ непријатеља у Југославији, већ од Треће офанзиве, био је управо њихово уништење, ради чега су и предузимане са његове стране одговарајуће операције.

Сем напред изложених општих стратегиских поставки, у књизи се разматрају и ова питања: политички и идеолошки предуслови за покрет отпора, утицај традиција и склоности народа, утицај географских елеманата.

Питању организације покрета отпора, као и тактичким формама дејства, у књизи је посвећена велика пажња. Ма да је садржина ових излагања умногоме позната, књига пружа могућност да се ова питања сагледају у оквиру целине пишчевих схватања и да се на тај начин уоче унутрашња по-

литичка повезаност, организација и форме дејства покрета отпора по поставкама писца. Указаћемо само на извесне најзначајније моменте, које он наводи.

Ма да не искључује случај организације покрета отпора и на сопственој територији, писац, имајући у виду постојећа два тabora у свету, разматра, углавном, случај могућности организације покрета отпора на територијама под контролом противника. По овоме питању истичу се веће могућности за Источни блок, али се уочавају и могућности које иду у прилог Западном блоку.

У погледу организације форми интересантно је истаћи схватање писца да главни центар отпора — његов главни штаб, треба да буде у земљи која подржава и организује покрет отпора на територијама друге земље и који ће руководити отпором преко Националног комитета на територији отпора. Сем овога, писац, истичући значај покрета отпора, предлаже да се главни штаб покрета третира као и главни штабови редовних оружаних снага (сувоzemне војске, ваздухопловства, ратне морнарице). У књизи је обрађена и организациона структура оваквог штаба. Писац каже, да за дејства покрета отпора постоје четири различита тактичка начина: обавештајна служба, пропаганда, саботажа и герилски рат. Обавештајна служба и пропаганда, у извесном степену, имају припремну улогу за остала два начина борбе. Обавештајна служба није директно средство борбе, међутим, пропаганда може бити такво средство, уколико се употреби за морално растројавање непријатеља. Саботажа и герилски рат јесу непосредна дејства у сваком погледу. У књизи се затим детаљније износи суштина свих ових форми борбе, њихов значај, начин успоставе организације за ове задатке, као и примери из Другог светског рата.

Како по питању могућности покрета отпора, тако и по питању његовог руковођења, писац не сагледава потпуно и неоцењује правилно значај савремених револуционарних покрета у Европи и на Далеком Истоку. Зато их схвата само као средство иностране интервенције и намеће им врховно руководство из иностранства. Он управо не види оне тежње слободољубивих и потлачених народних маса које њиховом револуционарном покрету дају карактер самосталности и мисли да сваки овакав покрет мора бити везан за неку поделу на супротстављене блокове. Зато у својим теоретским поставкама о оружаним формама борбе у Народном устанку не иде даље од гериле, зато могућност устанка везује за интервенцију иностране силе, у њене руке предаје врховно руководство устанка и у револуционарном покрету види само оруђе иностране интервенције.

Даље писац разматра питање одбране од непријатељског покрета отпора на територији која је окупирана сопственим снагама. Главну снагу одбране писац види у политици која ће привезати за себе симпатије окупираног народа. На питање да ли је могуће увек спречити сукоб на мирољубив начин, писац даје одговор: „Готово у свим земљама симпатије су се оштро поделиле између Запада и Истока“. Даље писац препоручује целисходан поступак обавештајне службе и истиче задатак ове да у редове по-

крета унесе раздор. На крају књиге писац разматра искуства из борби противу покрета отпора, углавном у Француској и код нас, и извлачи следеће закључке о методама ове борбе:

а) Поседање сталним гарнизонима важних тачака у зони отпора и патролирања одредима између ових (статичка одбрана);

б) Окружавање рејона на коме су герилци и постепено стезање ка центру (регионална опсада);

в) Мобилним колонама чинити дубоке продоре у рејон отпора и поделити овај на мање делове; ове колоне садејствују са противгерилским одредима, опкољавају герилце или их потискују у правцу регионалне опсаде (покретна одбрана);

г) Ваздухопловне јединице имају задатак извиђања за рачун трупа на земљи, а сем тога, падобранске јединице се могу употребити на правцима повлачења герилаца.

Р. И.

Полковник Рајивџи Шривасти

Потпуковник Д. Паркер: ЗАШТИТА ТРУПА ОД ДЕЈСТВА АТОМСКЕ БОМБЕ

Откако је почео рат у Кореји, а нарочито после ступања у рат кинеских „добровољаца“, ратна психоза у свету порасла је у великој мери и све се више пише и говори о заштити од дејства атомских бомби. Стручњаци и надлежни органи за атомску енергију, поред раније објављених података, сада дају многе нове податке и о начину заштите трупа на бојишту. Тако је у америчком часопису „Војни инжењер“ од октобра 1950 године изашао чланак инжењерског потпуковника Давида Паркера о дејству атомских бомби на бојишту и начину заштите трупа под разним условима.¹⁾ Своја разматрања писац заснива на најновијим подацима добивеним практичним испитивањем. Као циљ чланка он истиче потребу да се војска и народ благовремено упознају и припреме за одбрану и заштиту од нових врста атомског оружја.

У којој мери ће се атомско оружје употребити на бојишту, тешко је предвидети, али је, у сваком случају, потребно да се армија и народ упознају са могућим дејством такве бомбе, као и досадашњим препорученим начинима заштите од ње. Засада постоје атомске бомбе различите јачине. „Номинална бомба“ одговара по јачини онима које су експлодирале у Јапану, тј. снази од 20.000 тона експлозива тринитротолуола. Међутим, у штампаним се говори да су конструисани и неки модели са много јачим дејством.

Познато је да се, приликом експлозије атомске бомбе, за време од једног хиљадитог дела секунде, ослобађа огромна ко-

личина енергије и ствара врло висока температура. Овако висока температура ствара велики притисак и проузрокује зрачење електромагнетних таласа од инфрацрвених до ултраљубичастих. Један део зрачења упија ваздух, загревајући се до угажености и образује ватрену лопту на месту експлозије. Та се лопта нагло повећава и после једне секунде достиже максимални пречник од око 140 м, после чега постаје ређа од ваздуха, почиње нагло да се диже и ишчезава. Упоредо са свим тим појавама ствара се велики ваздушни притисак у виду таласног удара (као механичко дејство) који се креће брже од ватрене лопте. Тако, десет секунди после експлозије таласни удар прелази око 3.600 м, док се ватрена лопта подиже око 460 м.

Цео процес непосредног дејства бомбе (механичко, тоplotно и радиоактивно дејство или зрачење) не траје више од десет секунди, јер се ватрена лопта за то време подиже до толике висине да се њена дејства више не осећају на земљи.

Таласни удар ствара се прво на површини лопте, али се после петнаест хиљадитих делова секунде по експлозији као огромни мехур одваја и шири брже од ватрене лопте. При експлозији бомбе на висини од 600 м ствара се притисак од две атмосфере на удаљењу до 330 метара од пројекције тачке експлозије на раван земље, на 1200 м притисак је 0,7 атмосфера, а на 2400 м око 0,21, тј. 1/5 атмосфере.

Одбијање таласног удара од површине земље и објеката на земљишту повећава притисак и рушење у великој мери. Висина темпирања бомбе од земље подешава се тако да произведе максималан притисак и ефекат рушења помоћу одбијања таласа

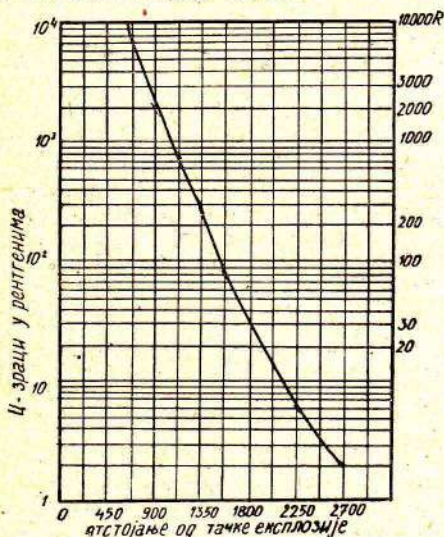
¹⁾ The Atomic Battlefield by Lieut. — colonel David Parker. The Military Engineer, October 1950.

од објеката на земљи. При испитивањима показало се:

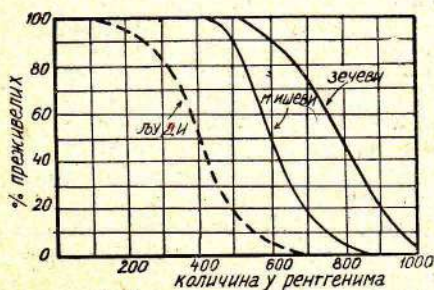
— да је потребно око десет атмосфера да се убије човек непосредним притиском таласног удара;

— да притисак од две атмосфере руши све зграде осим зграда специјално грађених од армираног бетона; и

— да притисак од 1/2 атмосфере руши све слабије зграде. Детаљнији подаци о резултатима дејства од притиска виде се из таблице на крају чланка.

Сл. 1 — Дејство гама зракова. Објашњење: 1. Војник удаљен 2700 м од тачке експлозије бомбе примиће само 2 рентгена; 2. Војник удаљен 1350 од тачке експлозије бомбе примиће 300 рентгена гама знакова.

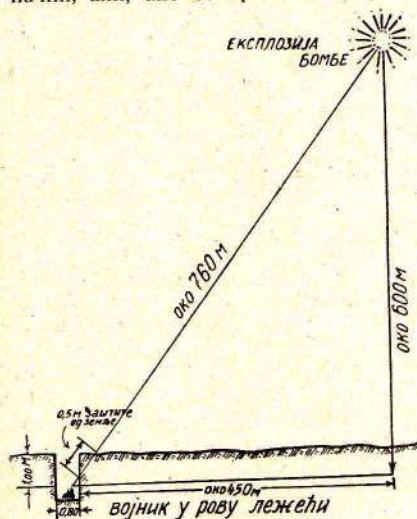
сл.2. Процент преживелих од радијоактивности.

Топлотно дејство изражава се огромном количином топлотног зрачења. Већи део зрачења завршава се у року од три секунде после експлозије бомбе. То краткотрајно зрачење топлоте може да опече човека на даљини од 4 км, да запали шуму на удаљењу до 3,5 км и да убије човека на 1,5 км од места експлозије.

Зрачење језгра производи гама-зраке и неутроне. Њихово дејство простире се у ваздуху на удаљењу до 750 м. Јединица за мерење количине зрачења је рентген и обележава се са Р. На пример, 700 рентгена (700 Р) убија сва лица, 450 Р убиће 50%, а других 50% биће теже или лакше повређено, али ће се, евентуално, опоравити; 200 Р позледиће 50% лица од којих ће неколико умрети; 100 Р или мање нанеће повреде, али неће бити већег броја смртних случајева. Сл. 1 показује дејство у рентгенима на различитим удаљењима, а сл. 2 % преживелих.

Шта ће се десити војнику у стрељачком заклону за стојећи став кад атомска бомба експлодира у близини, приказано је на сл. 3, где је заштитни ров стварно ископан за 1,40 м, тако да војник, лежећи, буде на дубини од 1 м. Ако се ради појединачни заштитни ров, он треба да буде ширине око 0,75 м, а дужине 1,5—2 м да би војник могао да легне. Ако се претпостави да бомба експлодира на 600 м, а да је заштитни ров на удаљењу 450 м од вертикалне пројекције тачке експлозије на земљи, онда ће таласни удар, који достиже до рова, бити нешто мањи од две атмосфере (1,96) те је и сувише мали да убије војника. Истина, удар таласа прелази преко рова, улази у њега и одбија се од стране и дна рова и може да створи врло велики притисак. За сада се не може рећи колики је притисак одбијених таласа, али се претпоставља да није толико јак да може да убије војника, нити да га избаци из рова. Страна рова према правцу дејства бомбе штити војника да не би био у непосредној линији са ватреном лоптом. Због тога ће топлотно зрачење бити прекинуто и неће нанети војнику никакве опекотине. Поред тога, војника ће заштитити од топлотног зрачења његова униформа, шлем и лежање потрбушке са покривеним лицем и рукама. Заштита од гама-зракова није сигурна. На висини око 600 м ствара се око 5500 Р, што је 8 пута веће од потребне количине за изазивање смрти код човека. Колико заштите може да пружи сама страна рова од непосредног дејства, кад се види да има око 0,50 м заштите од земље

(слика 3)? Испитивања су показала да слој земље од сваких 12,5 см дебљине смањује зрачење за половину дејства у рентгенима. У овом примеру у 0,5 м имамо 4 пута по 12,5 см заштитног слоја земље. Дељењем 5500 Р са 16 (два на четврти степен) добићемо округло 350 Р што је врло близу потребне количине за изазивање смрти. Поред тога, не треба заборавити да гама-зраци који се крећу у правој линији од ватрене лопте нису једини које треба узети у обзир. Известан број тих зракова растурен је у атмосфери тако да неки долазе и до ивице рова и у ров. Тешко је израчунати зрачење које долази на тај начин, али, ако се претпостави да оно

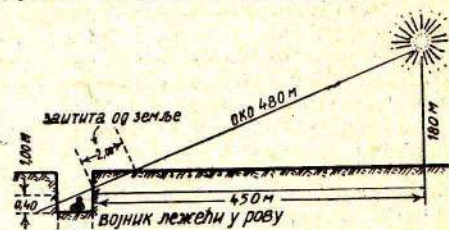

Сл. 3 — Положај војника при експлозији бомбе на висини 600 м

има јачину само 10% од укупног броја незаштићених гама-зракова, то би износило око 550 Р. Ако се ова количина дода броју који продире кроз земљин заштитни слој, добиће се укупна јачина зрачења која је већа од потребне количине за изазивање смрти. Под таквим условима војник би у рову, свакако, преживео дејство ваздушног и топлотног удара, али би умро од зрачења гама-зракова.

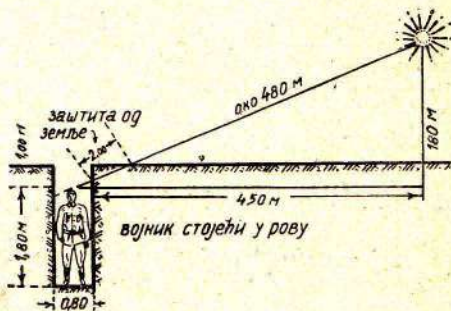
Ако се висина експлозије смањи на 180 м (сл. 4 и 5), што се може постићи темпирањем бомбе да би се добио максимални притисак на извесном простору, онда ће ваздушни притисак, који допре до рова, бити око 3,5 атмосфере. То није толико јак притисак да би могао да изазове смрт

код човека. Топлотно зрачење је пресечено страном рова и не може имати нарочито дејство. Заштита од гама-зракова такође

Сл. 4 — Положај војника при експлозији на висини 180 м

се променила, јер је тачка експлозије сада ближа земљи, а избачена количина зракова је већа и износи око 25000 Р. Али је исто тако и дебљина земљишног заштитног слоја повећана услед смањеног угла под којим долазе зраци и износи око 2 м или 16 слојева од по 12,5 см. Таква заштита смањује количину зрачења на нешто мање од 1 Р ($25.000 : 2^{16}$) и тако отклања готово све неутроне и гама-зраке који би ишли кроз земљу. Растурени зраци могу да изнесу до 10% од 25.000 Р или 2500 Р, а ров не може да пружи заштиту војнику, сем ако се не предвиди нека заштита посебно од растуриених зракова, који дејствују кад се одбијају од страна рова. Зато, једино покривен ров, односно склониште са одговарајућом дебљином против зрачења гама-зракова, може да пружи пуну заштиту. Ако се претпоставља да је ров удаљен око 300 м од тачке пројекције

Сл. 5 — Заштитни ров за стојећи став при експлозији на висини 180 м

експлозије, а висина експлозије око 600 м, онда је количина гама-зракова око 7600 Р, а линија видика према тачки експлозије

је таква да не пружа никакву заштиту. У таквом случају, војник, који се налази у рбву, добија смртоносну количину као топлотног дејства, тако и гама-зрачења. Међутим, на истој удаљености, ако је висина експлозије 180 м, заштита од земље биће довољна да смањи количину гама-зракова од 35000 Р на 23 Р, која не може бити смртоносна. Ваздушни притисак може да буде 7—10 атмосфера што претставља прилично велику опасност. У претходним примерима претпостављали смо да је ров ископан у таквом правцу према месту експлозије да пружа највећу заштиту, али ако је линија видика према бомби углавном паралелна са дужином рова, ров пружа мало заштите. Зато при анализи да ли ће неки војник преживети експлозију, треба узети у обзир више фактора, као што су: висина експлозије, удаљење од пројекције места експлозије на земљу, правац рова у односу на тачку експлозије и дубину рова.

Осим тога, нисмо узели у обзир пречник ватрене лопте и њено брзо дизање, које ставља војника у директну линију видика са експлозијом бомбе. Зато је боље решење ако је ров такве дубине да војник може стојати (сл. 5) и да изнад себе има још око 1 м земље. Још боље услове заштите даје покривен ров са 0,60 — 1 м земље или другог материјала, и то како од ваздушног притиска и топлотног дејства, тако и од гама-зрачења, чак ако је и близу експлозије бомбе.

Из ових излагања види се да појединачни закони, покривени ровови и склоништа, пружају најбољу заштиту. Дугачки ровови, стрељачки закони за одељење или траншеје, поготову ако су отворени према дејству атомске бомбе, не могу пружити заштиту војнику. Значи, да и овде имају великог значаја траверзе у траншејама, које се раде за заштиту од уздужног и фланкирног дејства.

Потребно је разматрати и разне јачине бомби. Атомске бомбе могу да имају јачину и до 100.000 тона експлозива тринитротолуола, што претставља пет пута већу јачину од номиналне бомбе. Повећана јачина дејства не повећава и стварно дејство у истој размери. Максимални притисак веће бомбе је само 1,7 пута већи од номиналне бомбе, а углавном исти фактор треба применити на топлотно дејство и гама-зрачења.

Дејство на тенкове је од врло великог значаја. Изгледа да су гама-зраци највећи непријатељ тенкова, тј. послуге. Тенкови

су необично отпорни према ваздушном притиску; они не могу бити здробљени, изузев ако су у непосредној близини. На даљини од 300 м од тачке експлозије ваздушни притисак може дићи тенк и одбацити га од 7 до 30 м. На даљини од 900 м одбацавање тенка је мало, али гама-зраци, који продиру унутра, могу да буду врло јаки. Ако претпоставимо да је вредност заштите тенковског оклопа равна вредности 10 см дебљине оклопа, то ће војници примити око 400 Р гама-зракова, а то је количина која изазива смрт. Потребно је да дебљина оклопа буде око 16 см да би се количина гама-зрачења смањила на око 100 Р, тј. на количину која није тако опасна по живот. Посада у тенку биће у опасности ако се налази ближе од 1200 м од места експлозије бомбе. Топлотно зрачење не долази до нарочитог утицаја на тенкове, пошто је челични оклоп тенка добра заштита за војнике те не могу бити повређени од опекотина нити од прегрејаности у тенку, па чак и на мањој даљини од места експлозије.

Из горњих примера јасно се види да ће највеће дејство атомске бомбе бити постигнуто при тактичком изненађењу трупа. Трупe које буду имале времена да се припреме и склоне у заштитне ровове и склоништа, моћи ће да смање број смртних случајева и повређених у великој мери.

Дејство експлозије у ваздуху, углавном се завршава у току од десет секунди после експлозије. После 90 секунди сва дејства атомске бомбе су завршена. Нема знатнијих остатака радиоактивности после експлозије на земљишту. На тај начин у бомбардовани простор могу да уђу трупе после бомбардовања без опасности од радиоактивности.

Међутим, кад се експлозија деси на малој висини, или на земљишту или, пак, под земљом, заостала радиоактивност (зрачење гама-зракова) може да буде врло велика и опасна. Бомбе које су експлодирале код Аламагорода (1945) и у Енвекот-у (1948) биле су на малим висинама, па је установљена радиоактивност и затрованост просторије око места експлозије која је дуже трајала, Јачина зрачења код Аламагорода читав сат после експлозије (радиоактивност нагло опада) била је око 8.000 Р на тачки пројекције експлозије, а на удаљености око 1.200 м свега 0,7 Р. Јасно је да је затрованост просторије мала у поређењу са просторијом која је опустошена ваздушним притиском или је опаљена топлотним дејством. Аутомобил, ако иде

Таблица резултата дејства ваздушног притиска после експлозије атомске бомбе

Удаљеност у метрима од тачке експлозије	Време ваздушног таласа у msec.	Трајање ваздушног притиска у секундама	Максимални притисак у атмосферама на цм ²	Резултати дејства ваздушног притиска
3660	22	1,25	0,105	Мање штете на рамовима прозора и врата. Умерене штете на зидовима, потпуно ломљење прозорског стакла.
3340	26	1,23	0,112	Муњевито угљенисање телеграфских стубова. Оштећење кровова и преградних зидова код зграда са армирано-бетонским скелетом.
3040	33	1,20	0,140	Већи број кућа оштећен од ваздушног притиска и од пожара.
2740	36	1,15	0,168	Тежа оштећења зидова код зграда. Умерене штете у околини.
2430	44	1,12	0,203	Велике штете на кућама, нарочито на рамовима прозора и врата, може да буде изазвано и много пожара.
2230	56	1,06	0,252	Веће штете на вишеспратним зградама изграђеним од цигле.
1830	71	0,98	0,364	Велике штете на целом подручју. Велике штете код зграда са скелетом од армираног бетона. Вишеспратне зграде од цигле потпуно уништене.
1520	88	0,90	0,518	Зидови од цигле 33 цм јако разрушени. Зграде од армираног бетона јако оштећене, а од слабог бетона порушене.
1220	120	0,77	0,700	Димњаци од армираног бетона 20 цм дебљине порушени. Црепови по крову топе се од топлотног дејства. Зидови од 45 цм порушени.
915	169	0,62	1,120	Потпуно рушење свих зграда од армираног бетона, које су јако оштећене.
600	244	0,45	1,680	Зграде од армираног бетона са зидовима 25 цм руше се а са дељим зидовима бивају јако оштећене.
300	356	0,37	2,520	Оштећени, одбачени и испретурани челични носачи мостова.

умереном брзином (30—40 км/час), могао би да пређе преко земљишта затрованог простора око 15 минута после експлозије без неке опасности за шофера. Без опасности од повреда човек може да пређе пешке кроз тај простор тек шест сати после експлозије.

Ако би бомба експлодирала под земљом, на дубини око 15 м, створила би се рупа око 240 м у пречнику и 30 м у дубини. Пошто би унутрашње стране рупе биле јако затроване, не би се смело улазити у тај простор за дуже време, нити би се аутомобилом смело прелазити чак ни брзином око 100 км/час. Због јачине зрачења радиоактивности обнова и поправка онога што је порушено не сме се предузимати за дуже време. У току експлозије избачена земља у прашину садржи затроване делове зрачења, а исти је случај и при експлозији бомбе под водом (избачени водени стуб јако је затрован од радиоактивности), што је примећено при пробама на Бикинију. Таква затраваност код експлозије под водом и под земљом јавља се на рачун других дејстава атомске бомбе. Топлотно и нагло гама-зрачење осетно се умањују земљом или водом. Подземна експлозија ствара изванредан потрес земље, сличан малом земљотресу, али затровани део земље је мањи од земљишта на које дејствује притисак приликом експлозије у ваздуху.

Потпуковник Паркер у свом закључку наводи следеће: „Свако ко се бави проблемом дејства атомских бомби има у извесној мери сопствено мишљење, али, ипак, може се постићи општа сагласност по следећим тачкама:

1 — Заостала радиоактивност од експлозије из ваздуха на 300 или више метара изнад земљишта незнатна је у поређењу са другим дејствима бомбе и у простор се може одмах ући без неких последица.

2 — Затраваност од експлозије бомбе ближе земљи или на земљи онемогућује становање на дотичном простору за извесно време, али пролазак кроз затравану

просторију је могућ после неколико минута или неколико часова, што ће зависити од висине експлозије.

3 — Топлотно зрачење из експлозије из ваздуха може да изазове несрећне случајеве у већем обиму него притисак и гама-зрачење, ако нема заштите од топлотног дејства.

4 — Механичко дејство — ваздушни притисак или таласни удар — углавном, има веће дејство на грађевине и материјал него против људи услед мале површине и отпорности људског тела према максималном притиску. Скоро сви несрећни случајеви услед таласног удара били су у градовима у Јапану посредни, било услед делова разног материјала који лете или услед рушења зграда или других објеката.

5 — Прости заклони за трупе на положају, заштитни ровови и склоништа могу у великој мери да смање број несрећних случајева, ако су војници за време напада у рововима, односно склоништима“.

На крају, важно је истаћи изјаву начелника Генералштаба САД да ће се у будућем рату располагати са таквим атомским оружјем које ће омогућити тактичко дејство против трупа. Ово јасно указује на то да се није стало ни задовољило само на производњи атомских бомби, већ се ишло даље у истраживању и производњи нових врста атомског оружја. Колико је познато, најтежи проблем био је да се пронађе и произведе једна врста специјалне легуре — материјала који се неће разарати и разбијати приликом разбијања атома, тј. постепеног искоришћавања атомске енергије као сталне погонске снаге. 1950 година у овом погледу дала је повољне резултате. Проблем производње одговарајућег материјала за израду атомских пећи изгледа да је решен. Успело се чак да се произведе електрична струја и првесијалице са погоном атомске енергије које су већ засијале у САД, каже писац.

У. В.

Потпуковник
Урош Вукосавић

Генерал Кирниер: ПЕШАДИЈА И МАНЕВАР НА АУТОМОБИЛИМА

У чланку „Пешадија и маневар на аутомобилима“¹⁾ француски генерал Кирниер констатује да се савременој пешадији постављају такви задаци који од ње захтевају способност за брзо маневровање како на бојишту, тако и ван бојишта. Због тога се данас не можемо задовољити да се пешадија пребацује камионима само до бојишта, као раније, већ и на самом бојишту, све док то непријатељ не спречи својом ватром. Али, из тога, по његовом мишљењу, не треба закључити да се целокупна пешадија мора моторизовати (јер би то била утопија и за мале армије), већ сву пешадију треба обучити и оспособити за превозење аутомобилима, тј. оријентисати је ка већој мобилности и гнпкости у маневровању.

Генерал Кирниер потсећа да живимо у доба моторизације и да је свака савремена армија у великој мери механизована и моторизована, па и сама пешадија, тако да то има дубоких реперкусија на начин њеног дејства. Иако је још пре 1939 године било говора о превозењу пешадије на аутомобилима, ипак је коришћење аутомобила у Француској у домену тактичке употребе (на бојишту) било доста ограничено. Данас је потребно у томе ићи даље и смелије искористити сва расположива превозна средства.

Писац сматра да ће се убудуће дејства изводити на огромним просторијама, да ће због тога неминовно бити „рупа“ у борбеном поретку великих јединица, које ће захватати огромне земљишне просторије и да ће и најнезнатнији делови, који се пребацују аутомобилима, доћи у ситуацију да се сукобе са непријатељским десантним и другим одредима, итд. Према

томе, било да се ради о неком већем маневру или о непосредном пребацивању резерви до места употребе, или о борби против десантних трупа или герилаца, свуда ће морати да се прибегне мотору, и то утолико пре уколико се ради о већим отстојањима.

Да би се од мотора извукла што већа корист, коју он може да да, командовање не сме дозволити да пешадија напушта камионе пре времена и без наређења, при првом додиру са непријатељем, јер ће се на тај начин одмах ставити у неповољнији положај него непријатељ који би користио свој мотор све до борбене зоне. Зато треба имати у виду да ће тактичке резерве бити у могућности да ефикасно интервенишу само ако буду смело маневровале док су још на аутомобилима, а за то је потребно да се у томе систематски вежбају. Ово ће бити од значаја нарочито у оним приликама када се ради о зонама дејства већим од оних на које смо у прошлости навикли, а то ће убудуће бити најчешћи случај. Камиони се напуштају тек онда када се даље не може возити било због карактера земљишта, било због тачне непријатељске ватре. Разуме се, дневно превозење захтева сталну или бар привремену надмоћност у ваздуху (јер се без ње не може замислити никакав већи маневар аутомобилима).

Писац даље констатује да су пешадији потребни само подешени аутомобили, који дозвољавају војницима да буду у борбеној приправности за све време превозења. На самом возилу борци треба да буду тако смештени да могу сигурно осматрати непосредну околину пута; да имају своје лично наоружање стално при руци; да у року од неколико секунди могу искористити на земљу, заклонити се и отворити ватру; да се могу брзо попети у кола, те

¹⁾ Armée Française, Esprit, Mai 1950, Paris.

да ова у најкраћем времену могу продужити покрет, итд. Да би се ово постигло, писац предлаже да се избаце из употребе цираде за покривање аутомобила или бар да се поврну њене падајуће стране; да се омогући брзо спуштање каната; да се избаце клупе на којима борци седе једни иза других, а место њих да се дужином кола постави једна једина клупа на којој ће борци седети окренути леђима једни другима, тако да имају уза се своје оружје. Писац сматра да се овакво подешавање аутомобила може лако извршити чак и у трупним радионицама и то за неколико часова. Он даље предлаже да се убудуће за ову сврху пописују само кола са оваквим уређајем, а да се конструкторима у приватној производњи аутомобила доделе награде за предвиђени уређај за брзо спуштање каната.

Према мишљењу генерала Кирниера, једна кола нормално треба да прима једно одељење бораца (12 људи са наоружањем и опремом — 4 возила на вод), или по једно оруђе тешког наоружања (митраљез или баљач) са прибором, муницијом за прву потребу и послужиоцима са њиховом опремом. Исто тако, не сме се дозволити да се пратећа оруђа и њихова послуга одвојено пребацују у посебним возилима, јер би их на тај начин лишили основних могућности за благовремено отварање ватре. А пошто свако возило мора бити способно за кретање и уназад, јасно је да „борбена“ возила не треба да имају приколице.

Према мишљењу писца, за пребацивање једне стрељачке чете потребно је 14 адаптираних (подешених) аутомобила, за батаљон 54, за делове стрељачког пука ван састава батаљона 21, а за цео пешадиски пук 183 аутомобила.

Исто онако као што у поједина подешена кола треба сместити одређени број бораца, не цепајући органски састав пешадиских јединица, писац сматра да треба извршити и одговарајућу деобу транспортне јединице, тако да свакој пешадиској јединици одговара једна транспортна јединица. Као што је наведено за један пешадиски батаљон потребно је 54 камиона, а то приближно одговара једној садашњој аутомобилској чети, која би се могла поделити у 4 вода од по 16 возила (3 вода за превозење стрељачке чете, а четврти вод за превозење јединица батаљона ван састава стрељачких чета), а сваки вод на 4 одељења од по четворо кола. Према томе, за пребацивање једног

стрељачког пука био би потребан један аутобатаљон од 3 чете, с тим да се организациони делови пука, ван састава батаљона, пребацују помоћу пуковског аутотранспортног вода.

Писац признаје да би овакву поделу било тешко одмах спровести у свим транспортним јединицама армије, али сматра да би је, бар за почетак, требало увести у аутобатаљону стрељачке дивизије, јер то не би претстављало велике тешкоће, а користи би биле велике. Свака од ауточета дивизијског аутобатаљона придавала би се начелно увек истом стрељачком пуку, што би између кадрова стрељачких и аутомобилских јединица створило тешке везе, које би олакшавале припрему и гарантовале успех.

Обуци и вежбама у маневровању на аутомобилима треба поклонити велику пажњу. Са свима борцима без изузетка треба изводити техничку обуку, која је проста, јер се састоји само у томе да се сви борци науче: да брзо заузимају најпогоднији распоред у колима који гарантује борбену приправност и непрекидно осматрање непосредне околине пута; да брзо и изненадно искачу из кола, не само после заустављања кола, већ и у покрету смањеном брзином; да по искацању брзо користе оближње природне заклоне и отварају ватру на непријатеља; да се после завршене узбуне брзо пењу у кола и заузимају своја места у циљу продужења покрета, итд.

Овој обуци треба додати и обуку шофера и аутомобилског старешинског кадра, јер и једни и други треба да буду оспособљени да самостално и сигурно возе и по рђавим путевима, а нарочито их треба обучавати у вожењу уназад, у вештом коришћењу заклона, итд.

Тактичка обука у оквиру већих јединица је много тежа, јер се такве вежбе не могу често изводити због тога што се не располаже довољним средствима (возила, бензин, средства везе). Зато, све старешине у пешадији, до командира вода, морају научити:

— да гледају терен очима старешине јединице која се пребацује камионима, а не очима обичног пешака;

— да лако и брзо проналазе итнерере, заклоне и погодне маске за кампоне и да врше избор оних који највише одговарају пројектованом маневру (а то, разуме се, захтева вежбање за што боље читање карте);

— да се брину о својим возилима у току кретања, на застанцима и одморима (јер сваки старешина пешадијске јединице одговара за возила којима се превози његова јединица);

— да планирају и изводе маневре на аутомобилима. У том циљу старешине треба да прикупљају податке о непријатељу и пролазности земљишта; да организују извиђање аутомобилским и мотоциклистичким патролама на одговарајућем удаљењу, с обзиром на величину јединице, удаљење од непријатеља и природу земљишта и да изналазе најбоље итинерере (управне и рокадне) и узастопне линије заклона и маски, подесних за напредовање аутомобила и за извршење узастопних скокова на сваком од њих, обраћајући нарочиту пажњу на избор последње линије заклона (маске) са које ће се маневар наставити пешке.

Писац даље каже, као што се пешак приликом инфилтрирања на бојишту про-

влачи у првом реду тамо где не падају зрна, исто тако мора се изводити и маневар пешадије на аутомобилима, „јер је исто тако важно кретати се на точковима свуда све дотле док нас у томе не спречи непријатељска ватра и искористити сваку повољну прилику да бисмо наставили кретање на точковима, које смо за краће или дуже време морали изводити пешке“. Он сматра да ће се овакав вид маневра најчешће примењивати у припремном периоду битке и у гоњењу, а и у мањем обиму при употреби тактичких резерви и зато препоручује да се баш тај маневар у мањем обиму најпре и проучи.

Најзад, писац закључује да се намеће све већа потреба за стварањем тешке сарадње између пешадије и артиљерије, затим између пешадије и тенкова, а данас и између пешадије и аутотранспортних јединица.

Р. П.

Pekovnik Risto Petrovic

ИСКУСТВА СА РАТИШТА У КОРЕЈИ

У чланку „Искуства са ратишта у Кореји“ анонимни писац „NÜ“⁽¹⁾ истиче да свака армија настоји, у циљу усавршавања своје борбене обуке и наоружања, да извуче што више поука из рата у Кореји, који данас привлачи највећу пажњу целог света. При овоме треба бити обазрив, каже писац, јер се стечена искуства на ратишту специјалног карактера не могу и не смеју буквално преносити на армију сопствене земље. Општи интерес заслужују следећа искуства стечена од стране Американаца у овом рату:

Борбе у Кореји наметнуле су Американцима хитну преоријентацију у погледу њихових дотадањих тактичких гледишта, као и у погледу наоружања и обуке трупа. Почетне слабости и заблуде имале су за последице криве неуспехе који су у великој мери умањили реноме Америчке армије. Треба бити начисто с тим да ће САД и у будућности бити приморане да ратују против бројно надмоћнијег непријатеља, те, да би се постигли бољи успеси од стране свих видова оружане силе и родова војске, потребно је да се из техничких преи-

муштава земље извуку највеће користи и тиме надокнади недостатак људства.

Борбе у Кореји показале су да пешадија још увек има највећу важност. Да би се могла испољити потребна борбена моћ, пожељно је да пешадијска дивизија има просечно бројно стање од 20.000 људи. Од 1944 године па на овамо у Америчкој армији поклањана је недовољна пажња фискалтурној обуци људства и тренингу трупа, да би могле дуже издржати под ведрим небом уз коришћење минималних заклона за заштиту од невремена.

Све дивизије треба темељно обучити правилном коришћењу земљишта при изрази отпорних тачака, препрека, и вођењу одбране. Оне, такође, морају бити обучене у свим видовима ноћног дејства, јер је садашњи рат доказао да ће борбе на земљи убудуће бити вођене махом ноћу. Све борбене радње Севернокорејца отпочињане су ноћу или пред свитање.

Пешадији су на планинском земљишту, поред моторних транспортних средстава, неопходно потребна и товарна грла, која су на тешком земљишту често једина средства, а којима се може дотурити муниција, храна, вода и остале борбене потребе.

Људство пешадијских јединица препоручује да се из наоружања избади кара-

¹⁾ »Nü«: Korea-Erfahrungen, Allgemeine schweizerische Militär Zeitschrift, November, 1950.

бин, што кога се на отстојањима преко 150 м тешко погађа и да се уместо њега у наоружање уведе неко аутоматско оружје калибра најмање 11 мм, које ће имати већу пробојну моћ. Такође, пешадиске јединице траже да се митраљеви калибра 7,6 мм замене митраљезом калибра око 12 мм, који би могао бити са успехом употребљен против возила и за посредна гађања.

Пешадија је тек на бојишту научила како се постављају минска поља и минирају улице и мањи мостови. Првобитна неубученост пешадије у руковању минама скупо је плаћена губицима и неуспесима. Пешадија тражи ПТ мине јачег дејства од досадашњег, са осетљивијим упаљачима, који се не би могли отстранити без експлозије мине.

Справе за ноћно гађање спадају у нормалну опрему борбених јединца. Оне осигуравају прецизно гађање у потпуном мраку и осетно смањују предност непријатеља, коју му даје његова бројна надмоћност.

У борби против тенкова и пратеће пешадије базукe и минобацачи дали су боље резултате од бестрајних топова. Базуке калибра 90 мм показале су на крајим отстојањима ефикасно дејство против тенкова.

Услед владања дизентерије, која је избијала као последица употребе загађене воде, борбена моћ пешадије смањена је за 25%. Намеће се потреба да се и мање јединице, често разновучене на широком фронту, снабдеју лако преносним уређајима за пречишћавање воде.

Одржавање везе у оквиру пешадиских јединица одвајкада је претстављало посебан проблем. Постојећи радиоуређаји показали су се компликованим за руковање и непоузданим при употреби. Јединице траже уређаје са ширим фреквентним могућностима и минималном потрошњом струје, који би били боље заштићени од влаге и повреда услед грубог руковања.

Амерички тенкови показали су се као сувише тешки за корејско земљиште, те су услед тога били везани само за путеве. Тенкисти желе тенкове досадашње дељбине оклопа и ватрене моћи (топ 99 мм), али упола лакше, што би требало постићи уграђивањем лаких турбомотора велике снаге.

Артиљерија је, углавном, дејствовала одлично. Хаубице калибра 10,5 см обично се транспортују моторном вучом. Њихо-

вом ватром управљају осматрачи са земље и из ваздуха. Пешадија жели да се број топова, у односу на пешадију, повећа. Пожељно је увођење минобацача већег калибра, јер Севернокорејци располажу минобацачима калибра 120 мм, које употребљавају махом у својству артиљерије.

У круговима авијатичара још увек постоје различита гледишта у погледу најпогоднијег типа нисколетећег авиона за тактичку подршку на земљи. Ипак се дошло до закључка да су споролетећи авиони са лаким турбомоторима најпогоднији за мање акције или дотур оружја, горива и муниције. Овакви апарати могу стартовати са узлетништа дужине око 900 м, што није могуће при употреби ракетних авиона. Такође се показала потреба за новим типом малог, лаког, брзог, вишемоторног бомбардера, који би био у стању да носи сразмерно тешке терете и да се диже са малих аеродрома. Овај брзи бомбардер највише би се употребљавао за ноћне летове и за акције у циљу узнемиравања. Бомбардер Douglas B-26 показао је у Кореји страховито дејство, али се дошло до закључка да употреба тешких бомбардера на самоме фронту ни издалека није рентабилна. Утврђено је да служба везе и распознавања између трупа на земљи и авијације не функционише како треба и да је ради отклањања овог пропуста потребна специјална обука. Такође је уочено да ваздухопловство има мало разумевања за употребу радара и да је људство претежним делом слабо обучено у руковању радарским уређајима.

Морнарица је у овоме рату пружиала ванредне услуге. Амфибиски напад код Инчона искључиво је резултат комбиноване земаљске и ваздушне операције морнарице, јер копненој авијацији не би било могуће да изнад операциске просторије, у циљу заштите и подршке борбених дејстава на мору и копну, стално држи у ваздуху 50 авиона. Носачи авиона су у том погледу ненадмашиви. Но, ипак, искуство је показало да би досадашње носаче авиона типа Essexs требало заменити новим типом, подешеним за тешке авионе, који се данас употребљавају. Нови носачи авиона треба да имају веће и јаче катапulte који би омогућавали једновремено узлетање ракетним авионима и авионима са клипним мотором.

С. П.

Пешадиски Савезник Пешадије

Потпуковник Т. Ј.: САМООДБРАНА АРТИЈЕРИЈЕ НА ВАТРЕНОМ ПОЛОЖАЈУ

Извештаји из Кореје о нападима инфилтрираних непријатељских група на артиљериске јединице постављају пред артиљерце низ нових питања, каже потпуковник Беџер, наставник артиљериске школе САД¹⁾. Он се на почетку свога чланка пита: да ли су правилни техника и принципи тактике артиљерије, којима се обучавају њихови артиљерци у школи и да ли одговарају задацима у Кореји? Да ли су акције у Кореји већ толико различите од дејства у Другом светском рату да се ранија искуства не могу више користити, као и да ли су сва искуства из Другог светског рата правилно оцењена и из њих извучени правилни закључци?

Коначан одговор на сва ова питања, каже писац, треба сачекати док се не приме и проуче детаљнији извештаји из борби, но, свакако, искуства из Кореје унеће извесне новине и допуне у досадашње тактичке лекције. Једна од тих новина, према којој треба одмах извршити ревизију лекција, јесте одбрана од непријатељских инфилтрираних група, које су достигале јачину од 200—500 људи.

Искуство показује да групе које се инфилтрирају могу имати разне задатке: уништавање оруђа или материјала, онемогућавање осматрања и командовања, убијање послуге код оруђа или успостављање осматрачница за сопствену артиљерију. Непријатељ стално мења тактику инфилтрирања како у погледу задатака, тако и у погледу метода. Једна артиљерска јединица била је ефикасно контрабатирана и претрпела је знатне губитке, јер се непријатељ инфилтрирао и поставио осматрачницу у њеној непосредној близини; код друге је нападнута осматрачница и КМ и људство побијено. Зато би било пожељно, каже писац, да осматрачнице буду унутар ВП, међутим, то често није могуће па их ноћу треба повлачити или обезбедити довољно jakim стражама, утврдити и организовати за кружну одбрану.

При избору артиљерских ватрених положаја треба задовољити два противположена услова: одбрану од напада из ваздуха и одбрану од напада са земље. Одбрана од дејства непријатељске авиације и контрабатирања захтева да се артиљерска јединица на ВП растури на што

већем простору, док одбрана од непријатеља који се инфилтрирао тражи што прикупљенији распоред. Кома ће се захтеву дати првенство зависи од ситуације, (карактера непријатеља, његове тактике, наоружања, могућности дејства, земљишта, као и стеченог искуства и наоружања сопствених јединица). Ако непријатељ примењује тактику инфилтрирања у већем обиму, то може да значи да је вероватно слабији у ваздуху, јер би иначе користио авијацију за неутралисање противничке артиљерије. У оваквом случају, при организовању ВП, треба већу пажњу посветити одбрани од инфилтрираног непријатеља него одбрани од напада из ваздуха.

Писац не говори каквим захтевима треба да одговара ВП, али каже да заклањање и маскирање остају и даље као услови првенственог значаја, јер непријатељ, који се инфилтрирао, а не види или ноћу не може да пронађе ВП, не може ни да га нападне. Ако земљиште дозвољава и ако је јака ПА одбрана, треба тежити да ВП буду на што мањем простору, да би се смањило број стражара и повећано број људи на одмору и другим дужностима. У Кореји се дивизион распоређује на упола мањем простору него иначе, што се постиже гушћим распоредом оруђа и осталих елемената као и смањивањем растојања између батерија. Од муниције код оруђа се држи само по 30—50 граната, а остала количина дотура се по потреби, чиме се избегава нагомилавање на ВП. Организовање одбране ВП од инфилтрираног непријатеља треба да буде кружно, са препрекама од жице и постављеним минским пољима на свим прилазима ВП. Стражарска места треба да буду позади бодљикаве жице, укопана и са прекривачем ради обезбеђења од ручних бомби, а стражари да имају аутоматско оружје. Минобаци, са довољном количином светлећих мина, треба да буду у приправности тако да на знак узбуне са било ког стражарског места могу одмах осветлити предтерен и открити непријатеља. Ватру треба појачати дејством батериских ПА митраљеза што се у Кореји показало као врло корисно. Патроле треба слати нарочито у правцу прикривених и за непријатеља погодних прилаза ВП, чак и онда кад није примењено да се непријатељ инфилтрирао, а нарочито ако је положај већ био нападан или је непогодан за одбрану. На покривеном земљишту или у шуми, патроле се шаљу

¹⁾ Lieutenant-colonel Thomas J. Badger, »Infantry«, USA Combat Forces Journal, February 1951.

до 300 м, а на откривеном земљишту знатно даље. Треба имати на уму да се непријатељ после инфилтрирања често пута дуже времена задржава у близини објекта напада ради осматрања и извиђања, па тек онда предузима напад.

Сваки дан проведен на истој ВП повећава опасност од напада. На терену на коме се очекује јака непријатељска активност, треба ВП често мењати, бар сваких 48 часова или их што боље утврдити ако земљиште не дозвољава промену положаја.

Ако са ВП није могуће тући све прилазе, треба предвидети дејство суседних батерија. Уопште одбрану ВП треба координирати са свима суседним јединицама, а нарочито пешадиским. Најбоље је ако су артиљеријски положаји у близини пешадиских резерви, што би олакшавало и интервенцију пешадије у случају напада на артиљерију. Но, ипак, артиљерија мора бити увек спремна да и сама брани своје ВП, завршава писац.

М. В.

Генералмајор Ц. Е. Хорт: ОБЈЕДИЊАВАЊЕ ВИДОВА АРТИЉЕРИЈЕ У САД

По завршетку Другог светског рата вођена је у Артиљерији САД дуга и жучна дискусија о проблему обједињавања земаљске, обалске и противавионске артиљерије, које су дотада дејствовале као посебни видови, више или мање независно један од другог.¹⁾ У овој дискусији било је, по изјави писца, исто толико присталица као и противника овог спајања. Као резултат ове полемике уследиле су извесне конкретне мере из којих се види да је преовладало гледиште о потреби чвршћег узајамног повезивања видова артиљерије. Тим поводом дао је своју изјаву и тадањи командант сувоземне војске генерал Девера, коју је генерал Харт прокоментарисао у своме чланку. Генерал Харт истиче потребу да се измене погледи по питању организације и улоге обалске артиљерије, па у вези с тим да се изврши спајање аутономних видова артиљерије.

У погледу улоге и места обалске артиљерије у општем оквиру америчке оружане силе писац извучи закључке из последњег рата и констатује да обалска одбрана континенталног дела САД, за све време рата, није испалила ниједан једини плотун. С друге стране, он истиче да сва обалска средства, употребљена у току рата на страни противника, нису успела да спрече ни један амерички десант. Практично увек, сва стална одбранбена постројења изграђена од стране непријатеља била су разорена бомбардовањем из ваздуха или са мора, а у сваком случају неутралисана бродском артиљеријом, односно

деловима сувоземне војске који су вршили десант. Због тога он сматра да су стална обалска артиљеријска оруђа, нарочито она већег калибра, преживела и да су, према томе, од мале вредности. Из тих разлога улогу обалске артиљерије треба сузити и дати јој само задатак тучења минских баража који бране лучка сидришта. Полазећи са тог гледишта, Управа за обалско наоружање Министарства рата САД извршила је преглед свих обалских утврбења и предложила елиминисање застарелих оруђа. Остављен је само извештај мањи број модерно постављених оруђа са наведеним ограниченим задатком.

Шири задатак — одбрана обала — на тај начин излази из оквира обалске артиљерије, засноване на принципу сталности, и прелази у надлежност опште моторизоване артиљерије. **Дакле, обалска одбрана треба да се заснива на покретној, а не статичкој концепцији.** Тако организована одбрана, по гледишту писца, нуди уштеду у људству, материјалу и новцу. За оправданост оваког гледишта генерал Харт износи примере из прошлог рата у коме француска Мажиновљева линија, статичка француска обалска одбрана у Северној Африци, а исто тако и статичка немачка обалска одбрана у виду тзв. „Атлантског бедема“ нису одиграли улогу која им је била намењена.

У вези са овим писац предлаже и промену у командном односу, тј. да лучке одбране пређу у надлежност Ратне морнарице, док би одбрана обала била у надлежности Сувоземне војске с тим, да се, наравно, обезбеди потребна повезаност једне и друге.

Са оваквим гледиштем писца не бисмо се могли у целости сложити, из следећих разлога:

¹⁾ Integration of the Artilleries — Brigadier general Charles E. Hart — USA — Assistant Commandant of the Artillery School, Military Review, novembr 1949.

— успешно дејство сталних обалских оруђа, при употреби савремених нападачевих средстава, заиста је тешко обезбедити, али, при томе, она ипак могу да одиграју извесну улогу. Она самим својим постојањем претстављају препреку коју треба савладати ангажовањем јачих или слабијих средстава или пак принуђавају нападача да их обиђе, каналишући тиме напад на једну ужу зону која ће моћи да се брани другим средствима и на други начин. Мажиновљева линија заиста није спречила инвазију Француске, али је спречила да инвазија буде извршена преко ње. Она је скренула немачки напад кроз Белгију и Холандију, где је напад могао бити успешно сузбијен да су савезничке армије биле организоване и вођене по савременим тактичким и оперативним начелима, да је морал и борбени дух Савезника био на висини и да армије нису пале у клопку коју су им Немци унапред припремили. Број дивизија које су се на Западу судариле био је иначе једнак (по 143 дивизије на једној и на другој страни). На немачкој страни била је надмоћ једино у техници (тенковима и ваздухопловству). Што се тиче Атлантског бедема, који је, по признању свију, био више блеф него стварни бедем, треба истаћи да је требало више од три године припремања док је могао уследити десант у Нормандији;

— велика разуђеност обале са многобројним острвима, полуострвима, увалама, каналима и сл., а при томе и тешком пролазношћу и стрменитошћу земљишта, често онемогућује примену покретне концепције обалске одбране и императивно налаже употребу сталних обалских оруђа, која морају, наравно, бити постављена и заклоњена према савременим условима борбе.

Због тога сматрамо да интегрална примена било статичке, било покретне концепције обалске одбране претставља застрањивање и шаблонизам и да треба, с обзиром на расположива борбена средства и земљишне прилике, вршити целисходну комбинацију сталних и покретних средстава у циљу одбране обале.

Што се тиче спајања земаљске, обалске и противавионске артиљерије у једну хомогенију целину, писац наводи да ово није новина за САД. Пре 1907 године артиљерију САД је претстављало једно тело. Међутим, различитост у начину и методама употребе, задацима, наоружању, опреми и организацији диктовали су, у то време, раздвајање земаљске и обалске арти-

љерије, а доцније и постојање противавионске артиљерије, као и самоходног вида артиљерије. Од тога времена услови вођења рата знатно су се изменили, па због тога сматра да треба ићи у корак са временом и опет објединити артиљерију у новим условима. У вези с тим командант Сувоzemне војске САД тражи да официри свих видова артиљерије буду на првом месту официри Сувоzemне војске и да сваки артиљериски официр буде упознат са целокупним артиљериским наоружањем, али да буде специјалисан за један вид артиљерије, земаљску, обалску или противавионску.

По речима писца, амерички начин живота искључује широку мирнодопску војну организацију. Следствено томе оружане снаге треба да се састоје из добро уравнотеженог, еластичног, добро извежаног организма разумне величине, подесног за брзо и успешно проширење на случај да се народ нађе у опасности. Разматрајући само артиљериску страну овог проблема, писац предвиђа да ће се у првом периоду такве опасности, док се не избори господарење ваздухом, осећати нарочито велика потреба у противавионској артиљерији. Како су чак и за САД материјалне могућности ограничене, то ће производне снаге и средства у почетку морати да буду концентрисани у циљу задовољења потреба противавионске артиљерије, а на рачун других борбених средстава.

Под условом да се прихвати решење о спајању видова артиљерије, главни извор за добијање извежаног људства биће земаљска артиљерија.

У вези с тим писац наводи да је у првим данима Туниске кампање (1942/43 г.), као артиљериски официр 2 корпуса, често желео да има више земаљске артиљерије. Међутим, осврћући се сада на општу ситуацију која је у то време владала на том војишту, он је убеђен да би била много кориснија јака противавионска артиљерија. Исти услови, у нешто блажијој форми, владали су и на Сицилији. По преласку на Европски континент ситуација се из основа изменила. Савезници су изборили господарење ваздухом, па је и много слабија ПА артиљерија, но што је уствари била, могла извршити поверени јој задатак. Да је у то време постојала одговарајућа еластичност у организацији артиљерије, могла је бити од врло велике важности и користи за извођење операција. Да је тада постојала обједињена артиљерија, подесна за брзу промену из противавионске у зе-

маљску, без наилажења на непремостиве тешкоће у преквалификационом школовању људства, могла се постићи огромна уштеда у људству. Под таквим условима не би се у току последњих шест месеци рата у Европи појавила тако велика nestaшица људства у пешадији сваке борбене дивизије. Обједињеност би, према томе, дала артиљерији потребну еластичност, чиме би се постигло брзо и економично решење овог проблема.

На линији таквог схватања учињен је, истина, знатан корак унапред још у току самог рата, при преношењу операција из Северне Африке на Сицилију, а затим на европско копно. Предвиђајући да ће савезничко ваздухопловство и ПА артиљерија очистити небо од непријатељске авијације, извршен број ПА јединица I америчке армије проведен је кроз скраћену обуку за гађање земаљских циљева, а јединице су снабдевене потребним инструментима, средствима везе и другим техничким средствима за гађање земаљских циљева. Као резултат ових мера забележено је да су многе ПА артиљериске и митраљеске јединице подржавале пешадију и тенкове, ојачавале ватру земаљске артиљерије и извршавале друге задатке предвиђене за ову артиљерију.

По завршетку рата командант Сувоземне војске, генерал Деверс, предузео је широку акцију за спајање видова артиљерије. Још пре озакончења ове одлуке од стране Конгреса наређене су следеће мере:

— дотадања школа земаљске артиљерије у тврђави Сил (Оклахома) преименована је у Артиљериску школу са огран-

цима за противавионску артиљерију и дириговане пројектиле у фору Блис (Тексас), а за обалску артиљерију у фору Скот (Калифорнија);

— командант школе добио је једног помоћника за обалску артиљерију, а једног за ПАО и диригована зрна;

— штабови и факултети школа су састављени тако, да се може изводити настава из свих видова артиљерије;

— у школама за официре, питомци добијају исто основно образовање тако да могу бити назначени било у земаљску, обалску или ПА артиљерију, а доцније се специјализују на посебним курсевима за једну врсту артиљерије. Ако се не би поступило овако, сматра се да би артиљерија била састављена од сваштароша који не би били мајстори ниједног заната;

— слушаоци курсева за усавршавање за земаљску артиљерију проводе извесно време на обуци на курсу за обалску артиљерију и обратно.

Напред изнето гледиште треба прихватити као оправдано и целисходно, јер заиста обезбеђује потребну организациону еластичност. Видимо, дакле, да се концепција уске специјализације у оружаним снагама, која је била карактеристична за период до овога рата, у извесној мери замењује концепцијом специјализације на широј основи. Број специјалности у армији је толики да уска специјализација претставља кочницу за целисходну попуну армије. Данас, видимо да чак и границе између родова војске више нису тако маркантне као што су некада биле.

В. К.

Generalmajor Venoslav Kolb

ЦЕНА 40. — ДИИ.